

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտերծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՄԱՐԶՈՒԱՆԻ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԸ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՆԵ

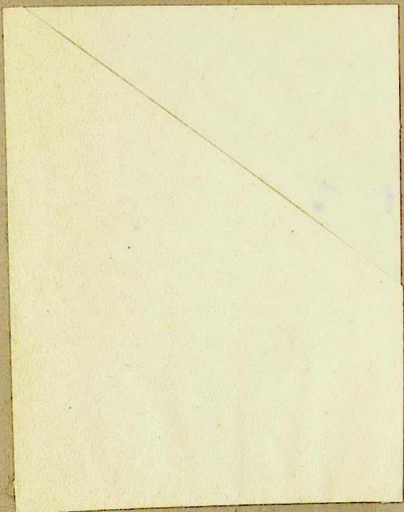
ԲՐՈՅ. ԿԱՐԱԳԵՏ ԹՈՒՄԱՅԵԱՆ

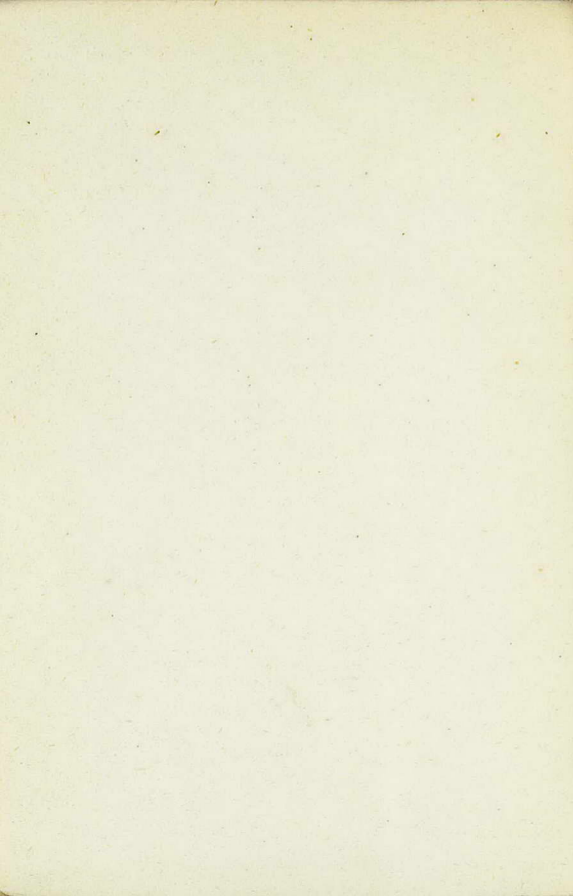
ՎԻԵՆՆԱ
ՄԻՆԻՍՏԵՐՆԵՆ ՏՊԱՐԱՆ

1930

12

ՄԱՐԶՈՒԱՆԻ ԳԱՆԱՌԱԲԱՐԸ

423

ՄԱՐԿԱԿԱՆ Է 1961 թ.

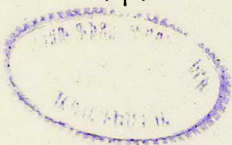
ՄԱՐԶՈՒԱՆԻ ԳԱԻԱՌԱԲԱՐԸ

491.99.0

Թ-88

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՑ

ԲՐՈՑ. ԿԱՐԱՊԵՏ ԹՈՒՄԱՅԵԱՆ

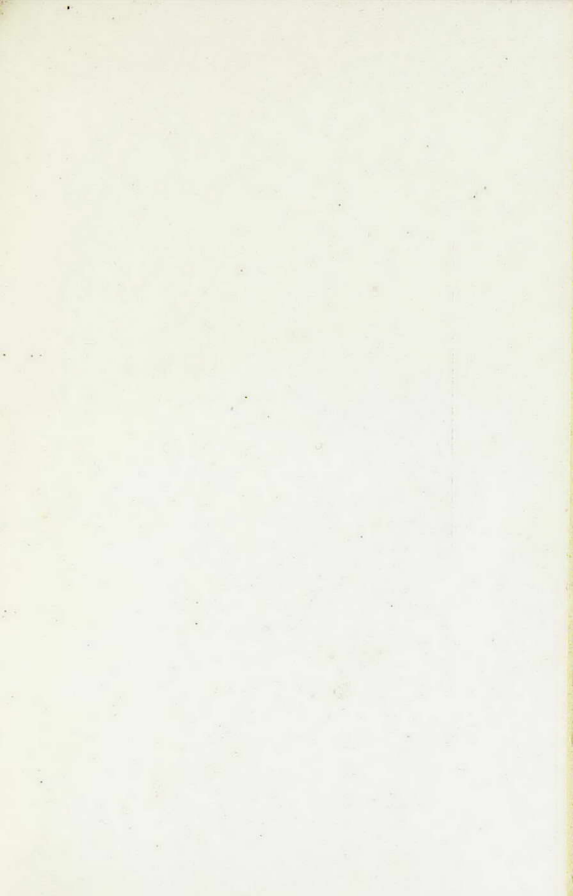

ՎԻԵՆՆԱ

Մ Ե Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1930

A $\frac{\pi}{13475}$

Ն Ե Ր Ա Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ներկայ աշխատասիրութեանս պատրաստութեան ընթացքին հետեւեալ երկասիրութիւններէ օգտուած եմ .

ԱՅՏՐՆԵԱՆ Հ. ԱՐՍԷՆ, Քննական Քերականութիւն Արդի Հայերէն լեզուի, Վիեննա 1866

(Ճշմարիտ դանձ հայ գաւառաբարբառներու) :

MEILLET A., Esquisse d'une Grammaire comparée de l'Arménien classique, Vienne 1903 :

ԳԱԻԻԹ-ԲԷԿ Մ. Ս., Արարկիրի գաւառաբարբառը, Վիեննա 1919 :

ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ Մ. Ս., Ակնայ գաւառաբարբառը եւ արդի հայերէն լեզուն, Վիեննա 1912 :

MAXUDIENZ M., Le parler arménien d'Akn, Paris 1912 :

ԳԱԶԱՆԾԵԱՆ Թ., Եւզոկիոյ Հայոց գաւառաբարբառը, Վիեննա 1899 :

ԱՃԱՌԵԱՆ Հ., Սուչովայի բարբառը, ի թերթին «Բազմալէս» 1899 :

— Քննութիւն Ասլանսլէկի բարբառին, Վենետ. 1898 :

ԱՃԱՐԵԱՆ Հ., Քննութիւն Ղարապաղի բարբա-
սին, Վըրչոյա. 1901:

ՄՍԵՐԵԱՆՑ Լ., Հայերէն բարբառախօսութիւն,
Վիեննա 1899:

ՍԱՐԳՍԵԱՆՑ Ս., Աղուիցոց բարբառը, Մասկուա
1883:

Շատ նպատակայարմար կը դանեմ Մարդուանի
Գաւառաբարին նուիրուած ներկայ փոքրիկ աշ-
խատասիրութիւնս սկսիլ ընդհանուր դաւառա-
բարներու վրայ նկատուած թուացիկ ակնարկով մը:

Հայ դաւառաբարները հին հայերէն լեզուի
կամ դրարարի ազաւազունները չեն, ինչպէս
հասարակօրէն կ'ենթադրուին, այլ անոնք եւս
դրարարի չափ հին ու հարազատ հայերէն են,
որոնք կը խօսուէին Ս. Սահակայ ու Ս. Մեսրո-
պայ օրերը, եւ տակաւին դե՛ռ իսկ այսօր կը խօ-
սուին դաւառներու մէջ, դարերու ընթացքին փո-
փոխուելով, դարզանալով ու ճոխանալով:

Հայաստան բաժնուած էր ի հնունն բազմա-
մաթիւ դաւառներու, որոնցմէ մի քանին բոնա-
դրաւուած ու կցուած էր Հայ երկրին, ինչպէս
Ծոփք, Սիւնիք, Արցախ եւ այլն, որոնք աշխարհ
կը կոչուէին: Անհնար է ենթադրել որ այս ընդար-
ձակ տարածութեան մէկ անկիւնէն միւսը միաձեւ
ու միօրինակ հայերէն խօսուէր: Տարակոյս չկայ
որ այս դաւառներէն ոմանք, մանաւանդ ծայրա-
դաւառները, այնչափ ալ սրտանց ու սերտիւ պա-
տուաստուած չէին հարազատ հայ բունին վրայ,

և ևնենալով իրենց պատմական, ազգազրական, աշխարհազրական, կլիմայական և այլ առանձնայատկութիւնները, որոնցմէ ի հարկէ մեծ չափով ազդուած ըլլալով լեզուի (խօսելու) դործարանը, անոնք իրենց զաւատին յատուկ բարբառը կամ թէ բսենք որգեզրեալ հայերէնը ունեցած ըլլալու էին:

Գրոց դիւտի ժամանակ երբ Ս. Գրոց թարգմանութեան պիտի ձեռնարկէին թարգմանիչք, ի հարկէ այս սլապան զաւտարարներէն մին պէտք էին ընտրել: Եւ ի՛նչ աւելի բնական՝ քան նախապատուութիւն արուիլը արքայանիստ զաւտին մէջ խօսուած հայերէն լեզուին, զոր զարգացնելով ու կանոնաւորելով վերածնելին զրական հայերէնի, որ է մեր Ե. դարու սակեղինիկ լեզուն (Ռսկեզարք):

Անհնար է ենթադրել թէ Հայաստանի բոլոր զաւտները, ծայրազաւտներով միասին, իրենց մինչեւ նոյն ատեն դիտցած ու դործածած հայերէնը խկոյն լքելով՝ այս զրական լեզուն որգեզրած ու զայն դործածել սկսած ըլլան, մինչեւ իսկ իրենց առանին խօսակցութեանց մէջ: Հետեւաբար զաւտարարներն իրը զբարարի ազաւազում չէ կարելի ենթադրել. անոնք ևս զբարարի չափ հարազատ հայերէններ են, թէև անոր պէս մշակուած չըլլալնուն՝ մեզի խորթ, կոշտ ու անախորժ հնչեն: Սակայն և այնպէս անոնք ալ զբարարին նման բնիկ հայերէն են, արժանի մեր յարգանքին ու զուրգուբանքին անոր չափ հին, հայ ժողովրդեան արտազրութիւնները և

նոյնին քաղաքական, մտաւորական, զգացական ու ընտանեկան զարգացման աստիճանին արտայայտութիւնները: Դեռ աւելին կայ. մէկ տեսեկէտէ գիտելով, գաւառաբարները հայ իրականութեան, հայուն մտաւոր ու քաղաքական զարգացման աւելի հարազատ չափանիշներն են՝ քան վրարարը: Գրարարը Ս. Սահակայ ու Ս. Մեսրոպայ կնիքով կնքուած սահմանափակ ու անփոփոխելի լեզու մ'էր, որ մնաց տարիներու ընթացքին նոյն ու առանց զարգացման, եւ ի վերջոյ, շուրջ կէս դարու շրջան մը բոլորելէ յետոյ, աստիճանաբար սկսաւ իր նախկին փայլը կորսնցնել. մինչդեռ անդին հայ կեանքը նորանոր փորձառութիւններով կ'աճէր, նոր պայմաններ ու նոր պահանջներ երեւան կ'ելլէին. ոսկեղինիկ լեզուն չէր կարող անոր համընթաց քալել՝ համապատասխան բառեր, ձևեր ու սճեր չկարենալով ստեղծել, մինչ ապրող ժողովուրդը, խօսող ժողովուրդը շարունակ, ըստ ժամանակի ու պարագայից պահանջին, կը փոխէր, կը զարգացնէր իր լեզուն նորանոր բառերով, բարդութիւններով եւ ածանցներով: Որչափ ժողովրդեան կրթական մակարդակը կը բարձրանար գաւառներու մէջ, նոյնչափ ալ անոր լեզուն մաքրուելով, կոկոսելով՝ առատ պաշարներով կը ճոխանար, որոնք կը կազմէին հայ լեզուի ոսկեհանքը:

Յամենայն դէպս հայերէն լեզուի Ոսկեղարը իր նախկին բարձրութեան վրայ երկար չկրցաւ մնալ. չկարողացաւ ան պահել այն գահն, ուր բազմեցուցած էին զայն Ս. Սահակ ու Ս. Մես-

րույ : Հաղիւ թէ կէս դար , կամ առ առաւելն
երեք քառորդ դար միայն տեւեց այն փայլուն
չրջանը , որուն յաջորդեց զժրախտաբար աղաւա-
ղունն ու խանդարումը սսկեղինիկ հայ լեզուին :
Աստիճանաբար մոռցուեցաւ գրաբարը ժողո-
վրդէն , եւ միայն եկեղեցական դասուն իրր սեպ-
հականութիւն մնաց ան : Այս պարագան կասկած
կը յարուցանէ , թէ արդեօք այդ դարու գրական
այս լեզուն խօսուա՛ծ էր երբեք նաեւ ժողովրդեան
դոնէ մի որոշ մասէն : Եթէ խօսուած էր՝ ապա
ինչո՞ւ մոռցուէր է : Պօսուած լեզու մը չի մոռ-
ցուիր եթէ միանգամայն գրուած ալ է : Այս
լնդրոյն լուսարանութիւնը թողլով ուրիշներու ,
մենք կը կարծենք թէ գրական լեզուն մոռցուե-
լով , դաւառարարները հայ իրականութեան հա-
մընթաց ամէն դարու եւ շրջանի մտաւոր , քա-
ղաքական ու առեւտրական պահանջներու համա-
ձայն զարգանալով կը ճոխացնէին իրենց լեզուա-
կան մթերքը , որոնք սկսած էին արդէն մուտք
դնել գրական լեզուի մարդին մէջ , եւ ա՛յն՝ այն-
պիսի համեմատութեամբ , որ հետագայ ժամա-
նակներու մեր մատենագրութիւնք հետզհետէ
աւելի ուսմկական էին քան գրաբար : Կիլիկիոյ
դաւառաբարը Ռուբէնեանց շրջանին պաշտօնա-
կան լեզու ճանչցուեցաւ եւ ընդունուեցաւ նաեւ
գրութեանց մէջ : Հրովարտակներ , դաշնագրեր ,
արձանագրութիւններ եւն այդ դաւառաբարով կը
կատարուէին : Հեթում թագաւորին եղբայրը՝
Սմբատ Սպարապետ , հարկ համարեցաւ մինչեւ
իսկ Միսիթար Գօշի գրաբար դատաստանագիրքն

իր ժամանակի Կիլիկիան դաւաճարարով թարգմանել: Մի քիչ ամէն կողմ ալ նոյն կարիւրն զգալի բլլալով՝ ուրիշ դաւաճոներ եւս իրենց դաւաճոական բարբառով կը զբէին. մանաւանդ բժիշկները հարկ կը տեսնէին ժողովրդին հասկցած լեզուովը դրել:

Վերջապէս երբ յարարերութեանց զիւրացումով եւ արագացումով Հայք առեւտուրով Եւրոպա կը յաճախէին, եւ հայ ուսանողք եւրոպական կրթական կենդրոններ յաճախելով՝ եւրոպական պապափարներ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով Ասիա կ'ողողէին — մանաւանդ Գաղղիոյ յեղափոխութենէն ու Խրիմի պատերազմէն վերջը — Հայոց մէջ կրթական ու զրական մեծ զարթում մը տեղի ունեցաւ: Պոլիս, ինչպէս եւ Զմիւռնիա իրենց մերձաւորութեան պատճառաւ աւելի շիման մէջ դասուելով Եւրոպիոյ հետ, հարկ զգացին տեղական ու ժողովրդական լեզուով զրականութիւն մը ստեղծել: Պոլսոյ դաւաճական լեզուն մի քիչ կոկիւրով թերթեր սկսան հրատարակել, որոնց մէջ լեզուն հետզհետէ մշակուելով ու ազնուանալով ծնունդ առաւ արդի գրական աշխարհաբարբ, որ մամուլի եւ դպրոցներու միջոցաւ տարածուելով՝ հիմը դրուեցաւ Արեւմտեան Աշխարհաբարբի:

Քիչ յետոյ միեւնոյն բանը տեղի ունեցաւ նաեւ ի Կովկաս. հոն եւս ժողովրդական Աշուղներ կարիք ստեղծած էին ժողովրդական լեզուով զրութիւններու, սա տարբերութեամբ, որ Ռուսահայոց զարթօնքը արեւմտեանին նման եւրոպական ազդեցութեամբ ու դաստիարակութեամբ

տեղի չունեցաւ, այլ ուղղակի ուստական ազգե-
ցութեան տակ: Ի սկզբան Ռուսահայք եւս սուր-
սական դրականութեամբ կը սնանէին ժամանակ
մը, մինչեւ որ իրենք ալ իրենց դաւառականը օտար
բառերէ մաքրելով ու կանոնաւորելով՝ մշակեցին
իրենց Արեւելեան Աշխարհաբարը: Արեւելեան
աշխարհաբարի կամ ուստահայերէն լեզուի որո-
բանն եղան Դորպատի, Մոսկուայի եւ Պետեր-
բուրգի համալսարանները, ուր հայազգի ուսա-
նողներ զպրօցական աշխատանքով մէջ երգեր կը
յօրինէին ու կը հրատարակէին Արովեանցի ու
Նաղարեանցի հետեւողութեամբ: Այս երգերն
ամէն կողմ, մինչեւ իսկ Թրքահայոց մէջ շուտ
մուտք գտան ու տարածուեցան, ինչպէս Գամար-
Քաթիպայի՝ «Մայր Արաքսի»ն, Գ. Դողո-
խեանցի՝ «Ծիծեռնակ»ը, Մ. Նալբանտեանցի՝
«Մեր Հայրենիք»ը, Վ. Մամիկոնեանի՝ «Հիմի՞
էլ լուենք»ը եւն: Այս նոր աշխարհաբարի երեւումն
ու անոր դարգացումը կատարեալ դժբախտութիւն
մը եղաւ սակայն հայ լեզուի միութեան տեսա-
կէտէն: Եթէ Արովեանց եւ մանաւանդ Նաղա-
րեանց մի քիչ հեռատեսութեամբ շարժելով, Վո-
խանակ Թիֆլիսի եւ Երեւանի դաւառականով եր-
կրորդ աշխարհաբար մը դարբնելու՝ արդէն քիչ
շատ կոկուած ու ձեւաւորուած Արեւմտեան աշ-
խարհաբարը մշակած ըլլային, այժմ երկուքի վո-
խարէն մէկ աշխարհաբար լեզու կ'ունենայինք
միաձեւ ու միաձոյլ:

Մենք մեր այս համեստ ուսումնասիրութեան
ձեռնարկելով կ'ուզենք հետապնդել նպատակ մը,

զոր մասնաւոր կերպով պարտք կը համարինք մեզ յանձնարարել նաեւ դաւառացի մեր մտաւորականներու լուրջ նկատառութեան: Ինչպէս որ ի հնումն Հայաստանի այլեւայլ դաւառարարներն մեր հին դրական լեզուին (գրաբարի) մէջ ողողելով՝ դայն ազաւազեցին ու խաթարեցին, այսպէս նաեւ ներկայիս նոր աշխարհարարներն են, որ ողողելով դաւառները, անոնց բնիկ լեզուն անհետացնել կը ճգնին: Այս անխուսափելի անհետացումն ալ ուրիշ մէկ դժբախտութիւն պիտի ըլլայ հայերէն լեզուի համար. վասն զի դաւառարարներու անհետացումով ո՛չ միայն լեզուական ապագայ հանք մը պիտի կորսուի, այլ եւ եթէ չփութացուի անոնց գոնէ ներկայ մթերքը դրի առնելով ազահովել դանոնք՝ եղածներն ալ պիտի կորսուին անդարձ:

Այս պարագան ահա պարտք կը դնէ դաւառացի մեր մտաւորականներու վրայ, դաւառարարներու գոնէ ներկայ մթերքը դրի առնելով՝ անխուսափելի կորուստէ մը փրկելու դայն:

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԳԱՒԱՌԱՐԱՐՆԵՐՈՒ ԹԻՒՆ ՈՒ ՏԵՍԱԿԸ

Հայ դաւառարարներու վրայ ամէնէն ծանօթ
ու հեղինակաւոր ուսումնասիրութիւնը պիտի
մնայ ընդ միշտ Վիեննայի Միլիթարեանց Արքա-
հայր Այտնեան դերասպայծառի հոյակապ Քննա-
կան Քերականութիւնը: Այտնեան դաւառարար-
ները 4 ճիւղի կը վերածէ:

1. Հայաստան, Վան, Միջագետք եւն.
2. Լեհաստան, Լէմպէրկ.
3. Աժտէրիսան, Ռուսիա եւ Պարսկահնդկաս-
տան, Արեւելեան:
4. Փոքր Ասիա, Պոլիս եւն. Արեւմտեան.

Ասոնք հին միջնադարեան աշխարհաբարէ մը
սիրած են. միայն թէ կ'ըսէ, մինչ առաջի երեքը
համընթաց յառաջ դացած են եւ կը միարանին,
չորրորդը, Արեւելեան կոչուածը՝ միւսներէն ան-
կախարար կ'ընթանայ եւ կարծել կու տայ թէ
հին դաւառականէ մը ծագած ըլլայ:

Առաջին ճիւղը Վանինը, սա արժանիքն ունի
որ օտար բառեր քիչ ներմուծած է իր լեզուին
մէջ եւ ունի ճոխ հաւաքածոյ մը ընտիր բառերու
եւ ասութիւններու, որոնցմէ կրնայ եւ պէտք է
օգտուի դրական լեզուն:

Երկրորդ ճիւղը, Լեհաստանինը եւս նոյնպէս
մնացած է լճացեալ առանց ո' եւ է դրականու-
թեան: Բաց աստի ասոնց մեծ մասը Աժտէրիսանէն
եւ Խրիմէն եկած ըլլալով, հին, Անիէն եկած դաղ-

թահանութեան բաղդատարար մաքուր հայերէնը
թաթարական տարրերով պղծեցին :

Իսկ Երրորդ ճիւղը, Կովկասեան կամ Արև-
ելեանը, ինչպէս ըսինք միւսներէն անկախ զիրք
մը բռնելով. տարրեր ուղղութեամբ զարգացած
է : Այն տարրերութեան գլխաւորներն են . օտար
բառերու նուազութիւն, հնչումներու տարրերու-
թիւն, քերականական իւրայատուկ կաղմութիւն
և բառերու ու ձևերու ստատութիւն :

Փալով գաւառաբարձներու Չորրորդ ճիւ-
ղին, որ Պոլսոյ և Փոքր Ասիոյ կը վերաբերի,
մեղի ծանօթ գաւառաբար մըն է : Ասոնց ամէնը
միեւնոյն բունէն ծաղած են և կականին մէջ իրա-
բու կը նմանին միայն երկրորդական կէտերու մէջ
իւրաքանչիւր քաղաք իր յատուկ կերպերն ունի :
Ասոնց մէջ գլխաւորն և ամէնէն աւելի զարդա-
ցեալն է Պոլսինը, որովհետեւ զրեթէ ամէն քա-
ղաքէ ներկայացուցիչներ գտնուելով հոն, տե-
սակ մը լեզուի բնական բնարականութիւն տեղի
ունեցած է յընթացս զարուց : Ծնորհիւ խաղաղ
և քաղաքականապէս ապահով կեանքին, Եւրո-
պիոյ մօտ և սահմանակից ըլլալով վայելած զիւ-
րադոյն և անընդհատ յարաբերութեանց զրա-
կան, քաղաքակրթական և այնու լեզուական բա-
րեկարգութիւն և զարգացում տեղի կ'ունենար
Պոլիս : Վիեննայի և Վենետիկի Մխիթարեանց
գրական աղբեցութիւնն ևս մեծ մաս ունեցած է
Պոլսոյ եւ ուրիշ ծովեղերեայ քաղաքաց գրական,
գաղութական և մտաւորական զարթօնքին մէջ :
Ասոնց տարբաններ շարունակ գրական ուղմա-

մթերք տեղալով թրքահայոց այդ մասերը, մեծ
զեր կատարեցին Պոլսական աշխարհաբարը կազ-
մակերպելու դործին մէջ :

Սնդիր է որ եթէ այս երկու Միաբանութիւնք
եւս փոխանակ ինքզինքնին ժամանակի անկեալ
դրաբարը վերականգնելու դործին նուիրելու .
սկիզբէն՝ ի վեր լծուէին մաքուր աշխարհաբար
մը կերտելու, կրնայի՞ն յաջողիլ, կամ աւելի
օգտակար ըլլալ . ինդրական է : Շատ հաւանական
է որ կրօնական խտրանօք կամ կասկածանօք՝ հե-
տեւող չունենային : Մինչդեռ դրաբարի մշակումը,
իրը ազգային աւանդ, առանց ո եւ է կասկած
յարուցանելու կ'ընդունուէր յարգանօք ամէն
կողմ : Ասով դրաբարի անսպառ մթերքը թրքա-
հայոց տրամադրութեան տակ դնել եւ դիւրա-
մատչելի ընծայելով դրականութեան, ընթերցա-
նութեան մեծ կարիք մը ստեղծեցին, եւ բարձրէն
իրը աներեւոյթ ձևօք ղեկավարեցին, առաջնորդե-
ցին : Ասոր համար է որ արդի աշխարհաբարը
միւս 3 ճիւղերէն աւելի հաւատարիմ մնացած է
դրաբարի ձեւերուն . բառերը իրենց դրաբար
ձեւերը պահելով միւսներուն չափ ազատօրէն սեղ-
մումներ չեն ըրած, ամէն կողմ ձայնաւորներ սղել
կամ բաղաձայներ ղեղջելով : Ոչ ալ տղերք, տղեր-
քանց, տղերքանցից, երեխէք, գեղրանքի եւն
նման կրկնակ յողնակիներով կամ եկոցէքի,
դրեցի նման ձեւերով հայ ահանջները կը վի-
րաւորեն :

Թրքահայոց դաւառաբարներու ամէնէն աչ-
քառու թերութիւնն է թրքական ազդեցութիւն

կրելը. իբր հետեւանք դարերով անոնց մէջ ապրած եւ զարգացած բլլալնուն: Ասոր կը պարտինք լեզուին մէջ մտած անհամար թրքական բառեր եւ սճեր. որոնց շատեր այնչափ սերտիւ միացած եւ գրեթէ հայացած են որ շատ քիչեր կը կատկածին թէ անոնք թրքական ծագում ունեցած բլլան. այսպէս ըստ Այանեանի.

Թալլել, քխմել, խաթել, խամգել, խարնել, խպնել, մասխարա, չալել, չոֆիլ, սախտել, սեպել, սխմել, սղմիլ, տարտղնել, քշել, փէշ...

Փոքր Ասիոյ քաղաքներէ ոմանց մէջ Հոյք այնչափ թրքական բառեր կը դորձածեն, որ լսողը կը կարծէ թէ թրքերէն է խօսածնին: Թիւրք մը ուշադրութեամբ մտիկ ընելով կրնայ հետեւել խօսակցութեան:

Բայց այս արտաքինէն, նիւթականէն գատ կազմականին եւ շարադասութեան մարդին մէջ ալ թրքական ազդեցութեան ենթարկուած է, եւ այդ է աւելի անպատուարերը: Նախադասութիւններու կազմութիւնը զբարարի հայկական կարգէն խոտորելով թրքական կարգը որդեգրած է, որ զբարարին ճիշդ հակառակն է. զբարար նախադասութիւն մը եթէ ըստ թրքականին աջէն դէպի ձախ կարգով շարես կ'ըլլայ աշխարհարարի կամ թրքական շարադասութիւն:

Սպանին զբարեկամն իմ գաւազանաւ.
գաւազանով իմ բարեկամս սպանեցին.
Տէյնէկիլէ տօթումու էօլտիւրտիւլէր.

Գրաբարի կարգն է բայով սկսիլ, բայ, սեռի խնդիր, բնութեան խնդիր:

Աշխարհաբարը կը վերջացնէ բայով, որ է նաև թրքական շարադասութիւնը:

Մարդուանու դաւառարարը ինքնին մեծ կամ դատ ճիւղ մը չէ, այլ Փոքր Ասիոյ մեծ ճիւղին մէկ եղանակաւորումը: Հնութեան մէջ կորսուած գաղտնիք մըն է թէ Մարդուանու Հայութիւնը ո՞րեկէ կամ ե՞րբ եւ ի՞նչ ճամբով գաղթած է Պոնտոսի այդ անկիւնը եւ հաստատուած Տաւշան տաղիի լանջքին: Յամենայն դէպս բաւական հին ժամանակի գաղթականութիւն մը ըլլալու է, աղբային նշանաւոր կալուածներու առատութենէն եւ կարեւորութենէն դատելով, որպիսիք են ի մասնաւորի, իր հռչակաւոր վանքը, հարուստ ընդարձակ ջրարբի հողերով, ուր ամէն տարի ուխտաւորներու բազմութիւնք կը յաճախեն Ամասիայէն, Հաճի գիւղէն եւ աւելի հեռուներէն, մանաւանդ Աստուածածնայ տօնին, Օգոստոսին:

Նոյնը կրնայ ըսուիլ իր փառաւոր մեծ եկեղեցիին համար, որուն թէև արդի չէնքը նոր է, հաղիւ դարու մը հնութեամբ՝ բայց տեղը, դիրքը աւելի մեծ հնութիւն կը բուրեն: Կը դրաւէ քաղաքին կենդրոնական բլրին վրայի հին բերդին ամբողջ հողը, հին դամբաններով, որոնց թուականները չեմ կրնար յիշել, դժբախտաբար: Հնութեան ուրիշ, դուցէ աւելի մեծ նշան մ'է 7—8 ժամ հեռու նշանաւոր ուխտատեղին որ Խաչիմ լեռ կը կոչուի, ուր ամէն տարի հանդիսաւոր թափորով

ուխտի կ'երթան եւ մի քանի օր կ'օթեւանին բացողեայ: Կայ նաեւ ընդարձակ գերեզմանոցը, որուն կենդրոնը կը գտնուի Նահատակը, որ կը հանդէս մեծ քարահարկառի մը սակ:

Իմ յիշողութիւնս զիս կը տանի միայն ստիճիբր 3 քառորդ դար առաջ. երբ Մարգուանցին միայն իր բնիկ զուտ զաւառաբարը կը գործածէր, միաձեւ եւ միօրինակ առանց խառնուրդի: Անկէ ի վեր Պոլիս իր ատանձնաշնորհեալ զիրքով, մամուլով ու զպրոցներով անգլիմադրելի կերպով հրապուրեց զաւառը եւ իր լեզուն, հնչումն ու դրահանութիւնը պարտապէս, ինչպէս ուրիշ զաւառներ նոյնպէս ալ Մարգուան: Երթեւեկութեանց զիւրացմամբ Պոլիս այցելողներ բազմացան, որոնց իւրաքաչիւրը իր հրապուրիչ պատմութիւնները կը բերէր: Ինչպէս Պոլսէն եկած ամէն ինչ իբր վերջին նորածեւութիւն կ'ընդունուէր, կը յարգուէր, նոյնպէս եղաւ անոր դրահանութիւնը, լեզուն ու հնչումները: Պոլսոյ զպրոցներէն ելած զասատուներ հրաւիրուեցան Մարգուանու զպրոցներուն. Ամերիկացի Միսիոնարք ալ իրենց բացած զպրոցներով եւ ի վերջոյ Գօլէճի ազդեցութեամբ, ինչպէս նաեւ բողոքական Հասարակութեան Ամպիոնի մաքուր դրահան լեզուով եւ Սուրբ Գրոց աշխարհաբար թարգմանութեան ընթերցումով Պոլսոյ աշխարհաբարը ողողեց Մարգուան. որուն հին բնիկ լեզուն այլեւս ուսմանութեան եւ հնչումները զոհեկութեան նշան համարուելով հեղհեալ մէկզկէ ձգուել սկսաւ. որով լեզուական տարահանոն կա-

ցութիւն մը ստեղծուեցաւ : Անանկ որ ներկայ սե-
րունդին լեզուն ո՛չ բոլորովին հինը եւ ո՛չ բոլոր-
ովին նորը կը ներկայացնէ : Դպրոցներ եւ մտա-
ւորական դասը մաքուր աշխարհաբար կը դոր-
ծածէ, ծերեր եւ սրտաներ միայն իրենց հին
գաւառաբարը կը դործածեն, իսկ այս երկու-
ծայրերուն մէջ գտնուող դասակարգի լեզուն դա-
նազան աստիճանի խառնուրդ մ'ընէ : Ոմանք ան-
դրադէտներ չծաղրուելու համար իրենց գաւառա-
կան բառերը Պոլսական արտասանութեամբ հնչե-
լու դիտումով այնչափ կ'աղաւաղեն, որ անճանա-
չելի կը դարձնեն : Զորօրինակ, շնորհաւորելը
կ'ըլլայ շնահւորել, Տօնը շնորհաւոր կ'ըլլայ տօն-
տիշնաւոր եւն :

Այս խառնուրդին մէջէն գուտ գաւառաբարը
գտել առնել բուական դժուար գործ էր, բայց
տեսայ թէ մանկութեան յիշատակները գեռ
անչէջ պահուած են յիշողութեանս մէջ : Բայց
եւ այնպէս մեզի ծնունդ տուող այս դժբախտ քա-
ղաքի լեզուի մասին այս փոքրիկ աշխատութիւնը
իրը մեծ կամ կատարեալ գործ մը չէ որ կը ներ-
կայացնեմ, այլ եղածը, մնացածը կորուստէ ա-
դատելու ջանք մըն է որ կ'ընեմ, իբր առաջին
փորձ, եւ հրաւէր մը աւելի կարող, նախանձա-
խնդիր եւ հեղինակաւոր հետեւողներու, որոնց
վրայ պարտք կը զնեմ անճիշդները ճշդել եւ մոտ-
ցուածները լրացնել ¹ :

¹ Գործոյս պատրաստութեան միջոցին ինձի հրատուրելի
երեւցաւ ծրարիրս մի քիչ ընդարձակելով մէջ առնել
գոնէ մասնակի կերպով, Ամասիոյ եւ Հաճի դիւղի բարբառ-

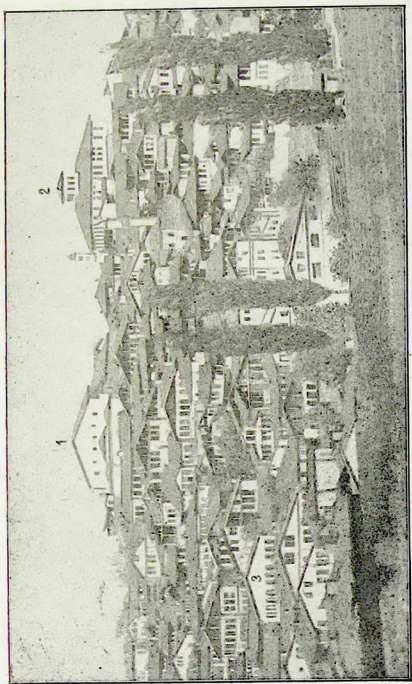
ԳԼՈՒԽ Բ.

ՀՆՁԱՓՈՆՈՒԹԻՒՆ

Նախորդ գլխու մէջ յիշած էինք թէ Արեւելեան եւ Արեւմտեան Հայերէնի մէջ եղած տարբերութիւններէն մին հնչումի տարբերութիւնն է, որ աւելի սկանջի կը դարնէ: Ռուսահայոց խօսակցութիւնը ուրիշ կողմերու Հայերէնէն աւելի տարօրինակ կը հնչէ մեզի: Այս տարբերութիւնը յառաջ չի դար այնչափ բառերու կամ քերականական ձեւերու զանազանութենէն, որչափ կարգ մը դրերու մերինէն տարբեր հնչուելէն:

Հնչումի այս տարբերութիւնը անկանոն կամ

ներն եւս, անոնց Մարզուանինէն ունեցած գլխաւոր տարբերութիւնները նշանակելով: Գծրազգարար այդ երկու քաղաքաց բարբառներուն վրայ պէտք եղած հմտութիւնը չունենալու ստիպուեցայ հրատարել: Սա չափ միայն կը յիշեմ որ Ամասացիք սահմանական ներկայ Յդ դէմքը ալ, եւ կը վերջացնեն. կ'երբաւ, կ'ըսել փոխանակ կ'կրթայ կոր, կըսէ կոր, Հաճի գեղացիք ալ կըր տեղ կո կը գործածեն. կէհա կո (կ'երթայ կոր) կ'ըսէ կո: Այս երկու քաղաքներու բարբառին վրայ հմտութիւն ունեցողներուն կը յանձնարարենք Մարչուանինէն ունեցած տարբերութիւնները ուսումնասիրելով արձանագրել: Տարակոյս չկայ որ այս երեք քաղաքներու Հայութիւնը իրարու կապուած են թէ տեղոյ մերձաւորութեամբ եւ թէ լեզուի նմանութեամբ: Այսպիսի լեզուական քննութիւն մը լոյս պիտի սփռէր Տավան Տաղի լանջքին եւ թէրսախան ու Ձէքէրէք դետերու ափին հաստատուած այս Հայ գաղութի ծաղման եւ պատմութեան մասին: Հինէն ի վեր այս երեք քաղաքներու մէկ եկեղեցական առաջնորդութիւն մը կազմելը անոնց դարաւոր միութեան մէկ ապացոյցն է:

Մարզուսն:

A 13475

պատահական, քմայական բան մը չէ, այլ որոշ սկզբունքի վրայ յենած կանոնաւոր իրողութիւն մըն է, որը կը կառավարէ ոչ միայն Հայերէնի այս երկու ճիւղերը, այլ նաեւ ամէն լեզուներ: Հնչումի պատասխանատուն խօսելու կամ ձայնի գործարանն է, կոկորդ, լեզու, քիմք, ատամունք եւ շրթունք: Ինչպէս որ մարմնոյ ուրիշ անդամներ միջավայրի, կլիմայի, սնունդի, ազդեցուցութեան տակ կ'աճին, կը զարգանան եւ փոփոխութիւններ կը կրեն, լեռնցիւն հաստամարմին կ'ըլլայ, դիւղացիւն առողջ, քաղաքացիւն փափկա-կազմ, նոյնպէս ձայնի եւ խօսելու գործարանք եւս նոյն ազդեցութեանց ենթակայ կը կազմուին: Յայտնի է թէ Հայերը տարբեր երկիրներ եւ տարբեր կլիմաներու տակ կ'ապրին, մինչեւ իսկ Հայաստանի կլիման ամէն տեղ նոյն չէ: Հետեւաբար անոնց ձայնի գործարաններն եւս տարբեր կազմութիւն ունենալնուն, զարմանալի չէ որ տարբեր հնչումներ յառաջ բերեն, աւելի կամ նուազ նուրբ կամ խիստ:

Ընդունելով որ Արեւելեան եւ Արեւմտեան Հայք, դրերէն ոմանք իրարմէ տարբեր կը հնչեն, սա հարցը կը ծագի գիտնալ թէ ասոնց ո՞րն է բուն ճշգրիտ հայկական հնչումը. ի՞նչպէս կը հնչէին Սուրբն Սահակ եւ Մեսրոպ: Ահա ասիկայ է որ չենք գիտեր:

Սակայն մօտաւորապէս դադափար մը կազմելու համար անուղղակի միջոց մը ունինք, այն է քննել թէ մեր թարգմանիչք իրենց գրութեանց մէջ յոյն եւ լատին յատուկ անուններ գործածած ժա-

մանակնին մեր ո՞ր գիրերը անոնց ո՞ր գիրերուն
հանդիպեցուցած են : Կրնանք ըսել թէ այդ գրեր
եւ հնչումներ համազօր նկատուած էին :

Այս քննութիւնը հետեւեալ արդիւնքը կու տայ :

Ա	=	A	Aaron Ահարոն .
Բ	=	B	Babel Բաբելոն .
Գ	=	c	Conrad Գոնրատ , Cairo Գահիրէ .
		g	Golgotha Գողգոթա , Gamaliel Գամա- ղիէլ , Galatia Գաղատիա .
Դ	=	D	Daniel Դանիէլ , Darius Դարեհ , Dan Դան .
Ե	=	E	Ezechiel Եղեկիէլ .
Զ	=	Z	Zeno Ջենոն .
Է	=	E	Emmanuel էմմանուէլ , Thales Թաղէս .
Թ	=	Th	Thomas Թովմաս , Thessaly Թեսաղո- նիկէ .
Ի	=	I	Ismael Իսմայէլ , Italy Իտալիա .
Լ, Ղ	=	L	Leon Լէոն .
		L	Lot Ղովղ , Lukas Ղուկաս , Alexandre Աղեքսանդր .
Խ	=	Kh	Khosroes Խոսրով .
Կ	=	k	Balak Բաղակ , Ezechiel Եղեկիէլ .
		c	Cyrus Կիւրոս , Cain Կայէն .
		q	Aquila Ակիլղաս .
Հ	=	H	Hector Հեկտոր , Herod Հերովդէ .
Ղ	=	L	Lucas Ղուկաս .
Մ	=	M	Michael Միքայէլ .
Յ	=	J	Job Յոբ , Josef Յովսէփ , Jude Յուդա .
Ն	=	N	Nero Ներոն .

Շ	= S	Silas Շիղա, Simon Շմաւոն,
Ո	= Օ	Orion Որիոն.
Չ	= Ch	China Չին.
Պ	= P	Plato Պլատոն, Peter Պետրոս.
Ջ	= J	Julfa Ջուլա.
Ռ	= R	Rachel Ռաքէլ, Rabbi Ռաբբի.
Ս	= S	Solon Սողոն, Simeon Սիմոն.
Վ, Խ	= V	Valens Վալէս, Victor Վիկտոր.
Տ	= T	Telemachus Տելեմաք, Titus Տիտոս.
Ր	= R	Samaria Սամարիա, Jeroboam Յերոբոամ.
Փ	= Ph	Pharao Փարաւոն, Philemon Փիլեմոն.
	= F	Festus Փեստոս.
Ֆ	= F	Fenelon Ֆէնէլոն, Franklin Ֆրանքլին.

Ինչպէս կը տեսնուի այս բաղդատութեան մէջ քանի մը դրեր դուրս ձգուած են, որոնք բուն հայկական ըլլալով Եւրոպական լեզուներու մէջ կը պահպին, եւ անոնց համազօր գտնել դժուար է:

Այս կարգէն են մեր ք, ժ, ծ, ձ, ֆ, ց:

Իսկ Ե եւ Ոի մասնայատկութիւնքը տես ձայնաւորներու զլիւուն մէջ:

Եթէ այս ցուցակը մի քիչ ուշադրութեամբ քննուի, պիտի տեսնուի որ, մասնաւորաբար կարգ մը դրեր մեր այժմեան հնչումէն տարբեր կը հնչեն եղեր մեր Ս. Հարք եւ հետեւաբար Յունաց եւ Լատինաց տարբեր դրերուն համազօր դրած եւ այնպէս թարգմանած կամ տառադարձուցած են զանոնք: Ուրիշ խօսքով Ս. Սահակայ ժամանակ, մեր

Բ Գ Դ զիրերը այն ժամանակ
 B G D լատին գրերու հնչումն ունին
 եղեր :

Իսկ պ կ տ զիրերն ալ
 P C, K T լատին գրերու պէս կը հնչեն
 եղեր :

Եւ ահա որ մօտաւորապէս այդպէս կը հնչեն
 այդ մեր գրերը այսօր իսկ մեր Կովկասահայ եղ-
 րայրները . ինչոքը ուրեմն պարզ է : Կովկասահայք
 հայ բնագաւառին աւելի մօտ դանուելով աւելի հա-
 ւատարմարար պահեր են հին հնչումներէն մաս մը .
 եւ Հայեր որչափ այդ բնագաւառէն հեռացեր՝
 դէպի Արեւմուտք գաղթեր են , այնչափ հնչում-
 նին փոխուեր է տեղական պայմաններու համա-
 ձայն : Մի քիչ աւելի մանրադննին քննութիւն սա
 հետեւեալ արդիւնքը կու տայ , այսինքն որչափ
 դէպ ի Արեւմուտք յառաջացեր են հնչումնին եւս
 այնչափ զօրացեր է , մինչեւ որ Պոլիս հասնելով
 կարգ մը գրեր զօրաւոր հնչուած են , եւ զօ-
 րաւոր հնչում ունեցող գրերն եւս փոխադարձա-
 բար մեղմացեր են : Այս է այսօրուան Պոլսոյ վի-
 ճակը :

Մինչ գաւառները այս յեղաշրջումը տարբեր
 աստիճանի եղած է . այնպէս որ իրարմէ տարբեր
 հնչումներ ունին շատ գաւառներ : Սօսքերնիս
 Մարզուանի վերաբերելով կը տեսնենք որ Մար-
 զուանցին մեղմացման սիրահար գտնուած է .
 անանկ որ մինչ

պ կ տ հին զօրաւոր հնչումները մեղ-
մացնելով

բ ց ճ քրեր է. բայց միւս կողմէն,
հին բ դ ղ մեղմերն եւս կրկին մեղմ պահեր
է նման կովկասացոյ,

բ ց ճ: Այսինքն Մարզուանցին միայն կէս
չըջում մը կատարած է ի նպաստ

մեղմութեան, զօրաւորները մեղմացուցեր, բայց
մեղմերը կրկին մեղմ պահեր է, չէ զօրացուցեր:

Հնչմամբ լծորդ դրերու աստիճաններն ու տե-
սակները աւելի որոշ կերպով կը տեսնուին հե-
տեւեալ Աղիւսակին մէջ, որ Այտնեանի եւ Պրոֆ-
Ա. Մէյէի հետեւողութեամբ կազմուած է:

	ԲԱՂԱԶԱՅՆ ԳՐԵՐՈՒ ԱՂԻԻՍԱԿ								
	Պայթուցիկք Occlusives			Կրկնակիք Կէս պայթու- ցիկք					
	Ծրթնական Labiales	Կոկորդական Gutturales	Ատամնական Dentales	Սուղոյ Siffiantes	Շշոյ Chuintantes				
				Սուղոյ Siffiantes	Շշոյ Chuintantes				
Non-Aspirées Նուրբ	պ	կ	տ	ճ	ժ	զ	ժ	ղ	
Sonores Միջին	բ	դ	դ	ջ	ձ				
Aspirées Թուլ	փ	ք	թ	չ	ց	ս	շ	խ	
Նայք	L=ղ մ, ն R=ռ Ուղղական								

Ըսածնիս հետեւեալ օրինակներով աւելի կը պարզուի: Մարդուանցին Ռուսահայոց պէս կը կարգայ հետեւեալ բառերը.

Բ	բարի	բերան	բաց	բողոք		
	պարի	պերան	պաց	պողոք		
Գ	Գէորգ	գետ	գաղան	գայլ	գամէշ	
	Կէվորի	կետ	կաղան	կալ	կոմէշ	
Դ	դաս	դանակ	դեղին	դահիճ	դերձան	
	տաս	տանակ	տեղին	տահիճ	տերձան	
Ջ	Ջահ	Ջերմ	Ջուր	Ջաղաց	Ջիզ	Ջորի
	ճահ	ճերմ	ճուր	ճաղասք	ճիզ	ճորի
Չ	Չայն	ձեռք	ձմեռ	ձաղ	ձի	ձին
	ծան	ծեռք	ծմեռ	ծաղ	ծի	ծուն

Իսկ Ռուսահայոց զօրաւոր հնչումները Մարդուանցիք կրկին մեղմ կը պահեն.

Գ. Պատգամ	}	Ռուսահայք	հնչեն	patgam
		Մարդուանցիք	"	badgam
Կ. Կարապետ	}	Ռուսահայք	"	Carapet
		Մարդուանցիք	"	Garabed
Տ. Տէր	}	Ռուսահայք	"	Ter
		Մարդուանցիք	"	Der

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՁԱՅՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ձայնաւորք:

Ձայնաւոր դրերը Հայերէնի մէջ ուրիշ ամէն լեզուներէ աւելի մեծ դեր կը խաղան. իրենց անհաստատ բնաւորութեամբ, որով կրնան տեղա-

փոխուել, ձայնափոխուել. սղիւ կամ բոլորովին անհետանալ ու կրկին երեւան ելլել: Հայր իր ձայնաւորներուն հետ կը խաղայ այնպէս ինչպէս երաժշտին մատուրները դաշնակի ստեղներու վրայ կը խաղան: Ասիկա կու տայ Հայերէնի տեսակ մը ճկունութիւն եւ բառակազմութեան դիւրութիւն, որը սակայն ըստ բաւականին կը դժուարացնէ Հայերէնի ուսումը, մանաւանդ օտարներու համար: Ձայնաւորաց այս յեղյեղուկ բնութենէն օգտուելով է որ Հայերէնի դաւառարարներ իրենց բառամթերքը կազմած են մեծ մասամբ:

Մի առ մի քննենք այս ձայնաւորներու խաղացած դերը Հայ դաւառարարներու, ինչպէս եւ Մարգուանի դաւառարարին մէջ:

Ա Հայերէնի մէջ ամէն լեզուներէ աւելի գործածածուած դիրն է. այնպէս որ ասիկա Հայերէնի մէկ յատկանիշը դարձած է:

Միավանկներու մէջ բնական շեշտ մը ունենալուն անփոփոխ կը մնայ:

Հա՛ց, խա՛ղ, բա՛ն, վա՛նքապատկան

Երկավանկներու մէջ սղուած ալ կայ.

բազաբ, բաղբի, ախլըրտիբ, աշիրբի

Անփոփոխ ալ կայ՝

փանճար

արազ

փանճարնոց

արազել

Եռավանկներու եւ բազմավանկներու միջին Աը կրնայ անհետանալ կամ սղիւ ըլի.

Անհետացում .

կոճակէլ	մեծանալ	կրծակալ	տապակէլ
կոճ'կէլ	մեծ'նալ	կրղկալ (կղկալ)	տապ'կէլ
	մատանի	Հարսանիք	զաւաղ
	մատ'նի	Հարս'նիք	զաւ'կի

Նոյնպէս է անեմ բայերուն Աբ .

բամանէլ	լուծանէլ	ժամանէլ
բամ'նէլ	լուծ'նէլ	ժամ'նէլ = ժմնէլ

Բնական լի սղում .

կարկառանէլ	անճարակ	սարսափէլ
կարկ'տնէլ	անճ'րկէլ	սարս'փէլ
	Հիւանդ	ամաչէլ
	Հըւ'նդնալ	ամ'չնալ

պարտական	վարժապետ	ամբարտաւան
պարտ'կան	վարժ'պետ	ամբ'րտաւան
	ժարգարիտ	ժերգամոմ
	ժարգ'րիտ	ժերգ'մոմ

Ա = է մանաւանդ բառից սկիզբը .

չապիկ	ակիչ	առաջ	աղտ
չէպիք	էկիչ	էռաջ	կէզտ
աւելի	ճանճ	չաքար	չամիչ
էվէլի	ճէնճ	չէքէք	չէմիչ
	կիրակի	նայիլ	յաղթէլ
	կիրէկի	նէյիլ	էխտէլ

Ա = Ը բառից սկիզբը .

ասել	անել	անկողին
ըսել	ընել	ընկողին
	Հանճարել	սանճար
	Հընճարել	սանըմար

Ա. = Ի հիմակ = հիմիկ :

Ա. = Ո թառամեւ = թոռմեւ :

Ա. = Օ աճառ = օճառ :

Ե րառերուն սկիզբը, ուր զրական լեզուն Եէ կ'արտասանէ, եւ Երեւանի նոր ուղղագրութիւնը նոր մուծած է յի ձեւը եւ Հնչումը, Մարդուանցին զրեթէ միօրինակօրէն է կ'արտասանէ :

էրէս (երես), էրզում, էլլաւ, էրնէկ, էրկան, էրիկ, էրազ = էրած, էրկաթ, էրկինք, էրկու, էթաւ, էփեւ, էզ, էս, էք, էրոր :

Իսկ Եզ եւ Երզի Հնչումը որոշ չեմ յիշեր : Գուցէ բացառութիւն են. քանզի չեն Հնչուիր էզ, էրզ :

Բառերուն մէջը թէ դաւառականը եւ թէ Պոլսականը միօրինակ է կը Հնչեն՝

էրնէկ, գէրած, գէրի, էրէկոյ :

Վանեցւոց եւ Մշեցւոց ԻՆ Հնչումը՝ Լապտիքի չունի Մարդուանցին :

Ե կ'անհետանայ .

հայելի	երեսուն	աւեր	աւել
հէյ'ի	էր'սուն	աւ'րել	աւ'լել
կեղեւել	վայելել	բարեկենդան	
կեղ'ւել	վայ'լել	բար'կենդանք	

Ե կը սղի անզիր կամ դրուած Ըի .

եղունկ	ճեղքել	խեղթել
ըղունկ	ճ'ղքել	խ'խթել
երեւնալ	հրեշտակ	փերթ
էրվ'նալ	հր'շտակ	փ'րթել

Ե = Ի

Երեք	Հրեշտակ	Երեցկեն	լիմոն
Իրեք	Հրիշտակ	Իրիսկին	լիմոն
Քերական	արգելէլ	Ալիքսան	
Քիրական	արգիլէլ	Այլիքսան	

Այս կերպով է որ ԵԼ լծորդութիւնը սահմանա-
կան ներկայի մէջ ԻԼ կը դառնայ շինիւմ, շինիւ
(բայց շինէ) :

Ե = Ա եզրայր = ախար :

Ե = Ո ցերեկ = ցորեկ :

Էով սկսած բառ չկայ Հայերէնի մէջ բաց ի էդ,
էչ, էջ բառերէն. բայց ինչպէս տեսանք Մար-
գուանցին գրեթէ ամէն Ե կը հնչէ է :

Հետեւաբար է հնչուած շատ բառերու
ուղղապրութիւնը Ե է ինչպէս արդէն տեսանք
էրէս = երես, էրկաթ = երկաթ :

Է = Ա մանաւանդ յատուկ անուանց մէջ.

Հեղնա	Հոռոմսիմա	Գայիանա
Հեղինէ	Հոիփսիմէ	Գայիանէ

Է = Ի հայերէնի շատ ծանօթ մէկ երեւոյթն է .

Ասկէ	ատկէ	անկէ
ասկի	ատկի	անկի
ասկից	ատկից	անկից
սկի, հկի, նկի	սէր	կէս
	սիրել	կիսել
Տէր	տէրութիւն	
Տէրուհի	տիրութիւն	

Ղով սկսած բառեր ալ համեմատաբար քիչ ունի
Հայերէնը :

Բ = Ի

յտտակ	սկիհ	դժուար	ճշմարիտ
խտտակ	սիկիհ	տիժար	ճիշմարիտ
ճբադ	կշտանալ	ճճի	չ'պիտի
ճիբադ	կիշտանալ	ճիճի	չիպտի

Բը, ըղ, ըն կէս վանկերը հնչել զժուար ըլլալուն զանց կ'առնուին ժողովրդերդին բերնին մէջ. եւ եթէ իրենցմէ առաջ առ ունենան այն եւս զանց կ'առնուի, կամ ը երեւան կ'ելլէ բառին վերջը (տե՛ս Տեղափոխութիւն գլխուն մէջ) .

ծանտր	սանտր	մանտր	աստղ
ծանր	սանր	մանր	
ծանու	սանու	մանու	ասղ
ծանուր	սանուր	մանուր	ասղը
բարձր	թանձր	մեղր	
բարս	թանոզ	մեռզ	
բարսը	թանոզը	մեռզը	
մուկն	ձուկն	լեռն	
մուկ	ձուկ	լեռ	

Երբեմն այս աւելորդ ը ուրիշ բառերու վերջն ալ երեւան կ'ելլէ .

կարճը, հաստը, ետքը, դուրսը, ներսը, ինը, տասը,
 մեղքը չէ պէտքը չէ
 բայց՝ մեղք է պէտք է

Երբեմն ալ ը իր մօտը գտնուող ուրիշ ձայնաւորի կը փոխուի .

ըղորդ = ուղորդ = ողորդ, ընկուզ = ունկուզ,
 զրուցել = զուրուցել = զուրցել :

Կամ պարզապէս ը կը ձգուի. ըռումբ = ոռումբ, ըռունգն = ոռնգ, ըռիշտ = ոռիշտ :

Ի Հայերէնի ծանօթ օրէնքն է որ երբ բառին վերջը վանկեր աւելնան այդ վերջին ճայնաւորը կը կարճնայ, ինչպէս որ տեսանք թէ վերջին է կարճի փոխուելով կ'ըլլայ Ի. նոյնպէս ալ Ի աւելի կարճ ըի կը փոխուի.

Ինտոր	ինծի	Հիւանդ	Հիմա
ընտոր	ընծի	Հվանդ	Հըմա
անիծել	լիղել	վիճակ	
ան'ծել	լ'ղել	վ'ճակ	
իյնալ	ղիծ	ղին	
ըյնիլ	ղ'ծող	ղ'նեց	

Երբեմն (մանաւանդ բացասական) խօսքի մէջ աւելորդ Ի մը կը դրուի:

չիմ է դար, չիմ է տար. չիյաիմ (= չեմ գիտեր)
(հնոց «չեմ է դար» ձեւէն):

Ի = Ե

չառաւիղ = շառաւեղ, կշիտք = կ'շեոք = կիշեոք:

Ո Ինչպէս արդէն առիթ ունեցանք ըսելու՝ Մարդունցին առ Հասարակ պահած է իր նախնական Օ հնչումը:

Բառերու մէջ միշտ օ կը հնչէ.

կոճկել	կորկոտ	խորան
կօճկել	կօրկօտ	խօրան
կօժկել		
	հող	խող
	խօղ	խօղ

Բառակղբին եւս առ Հասարակ.

օղորմութիւն, օսկի, օսպ, օջիլ, օջղոյն, օխճակէզ,
օխճաճեւ:

Բառակղերին ոմանք ՎՕ կը հնչուին .

վուր, վով, վօաք, վօրչափ :

Բառակղերին ոմանք ալ յայտնի չեն թէ ինչ-
ինչպէս կը հնչուին .

օրդի օրբ օրս
վօրդի վօրբ վօրս

Ո = Ը

խոստովանել կ'տօր մուրբիլ
խոստ'վանել կ'տօր մու'րբիլ

խոցսակ ծոծորակ ժողովել սովորիլ
խոց'ակ ծոծ'րակ ժող'վել սորվ'իլ

Բ. Երկբարբառք :

ԱՅ = ա միավանկներու մէջ այսինքն շեշտի տակ .

հայր մայր լայն
հար մար լան
փայտ այս վայր
փատ աս վար
տայգր ծայր ճայն
տաղբ ծար ծան

Հայ, բայ, վայ բացառութիւն կը սեպուին
բառին վերջը գտնուելնուն :

Նոյն բանն է բաղադրեալներու կամ բազմ-
մասլանկերու մէջ .

հայրանցս այսօր քայլել ախար
հարանցս ասօր քալել եղբայր

երկայն կնքամայր որբեւայրի
էրկան կնքամար որբեւարի

Բացառութիւն են այլազգ, վայել, այցե-
լութիւն :

Այ = է

այրիւ	այդի	այրիկ
էրիւ	էդի	էրիկ
ձայնիւ	նայիւ	հայլի
ծէնիւ	նէյիւ	հէյլի

Այ ահետանայ. ժայնակ, ժի՛նակ:

Աի = օ ծանօթ երեւոյթ է.

աւձ = օձ, աւբ = օբ, յաւնք = յօնք:

Աւ = ալ կը հնչուի բառակղզիին՝

Աւետիս, աւտուք, աւնակ, աւելի (= էվէլ):

Բառամիջին

Խափիծ, Համբիւ, Թաղավոր:

Բառավերջին՝

Հաւ, փիւաւ, պառաւ, հալաւ:

Բառավերջին բայերու կատ. եղ. Յղ. դէմք. վտաւ, տարաւ...

ԵԱ = Ե (է հնչումով) Ասիկայ Հայերէնի ընդհանուր օրէնք է.

բարեաւ	սեաւ	սեամ	վառեկ
բարեւ	սեւ	սեմ	վառեակ
լեռոն	Ատեան	վայրկեան	
լեռ	ատենապետ	վայրկենական	

Եանք = Ենք

Ճիհաննք Մէրկէլէնք Ասլաննք

Թեան = Թան

Նեղութեան սղութեան տէրութեան
Նեղութան սղութան տէրութան

ԻԱ = ե միակ = մէկ, լիացունենլ = լեցնել:

ԻԻ = ի, թիւն վերջեցած բառերու մէջ.

նեղութիւն արքայութիւն
նեղութիւն արքայութիւն

Նաեւ ուրիշ տեղեր.

իւր կիրակէ շիւղ
իր կիրակի շիղ

Իւ = ե

իւղ դիւղ ճիւղ շիւղ
եղ դեղ ճեղ շեղ

ԻԻ = ու

ձիւն ձիւթ ալիւր աղբիւր
ծուն ծութ ալուր ախաւր
ճիւղ հարիւր հիւսել
ճուղ հարուր հուսել

Այս ու = ը երբ բառը երկարի.

արուն ճուղ
արընաէր ճըղաւոր

ՈՅ = ու

ոյժ լոյս քոյր հանդոյց
ուժ լուս քուր հանկուստ
կապոյտ ծոյլ կոյս
կապուտ ծուլնալ կուսուրիւն

ՈԻ = ou մսուր, ճուր, դուռ, ծուն, ծուր, կուտ:

Նաեւ ցու մասնիկը.

տիրացու, հասնցու:

Նաեւ ում լծորդութեան անկատարը.

կը թողուի:

Նոյնպէս բառակիրքին .

ութը, ուս, ունիմ, ուղտ, ուժ, ուտել, ուրախ :

Իսկ երբ երկննան կ'ըլլան ը .

ունք	ուխաւոր	ուղեղ	ուղտապան
ընքուի	ըխաւոր	ըղեղ	ըղտապան
ունդ	ուղունկ	ուղորդ	
ընդեղէն	ըղունկ	ըղորդ	

ՈՒ = Ի մանուշակ = մանիշակ, զուժու = զուժի :

ՈՒ = ո

ղլուխ	կտուր	ալուճ
ղլոխ	կտոր	ալոճ
կանուխ	աննուխ	
կանոխ	աննոխ	

ու = վ

լուացք	լուանալ	Աստուած	Հիմակուան
վլասք	վլալ	ասված	Հիմիկվան

Նմանապէս կրաւորականներու ու = վ .

Հանուել	Հաղուել
Հանվել	Հաղվել

ու անհետացած Հայերէնի ընդհանուր օրէնք է .

թութ	տխուր	բաղում
թ'թենի	տխ'րիլ	բաղ'մութիւն
լուծ	Աբութին	
լ'ծուել	Աբ'թին	

ու կը կրկնուի յէ առաջ կամ կը վոխուի ը .

ուունդն	ուումբ	ուիշտ
ուոփունդն	ուուումբ	
ըուունդն	ըուումբ	ըուիշտ

Գ. Բաղաձայնի ֆ :

Հոս միայն կը նշանակենք բաղաձայն դրերու ունեցած փոփոխութիւնները, բայց այդ փոփոխութիւններու առաջնորդող ընդհանուր սկզբունքները տես Տառափոխութեան գլխուն մէջ. ԳԼ. Ե :

Բ = B Բատակիդրը Մարդուանցին քին արեւելահայ մեղմ հնչումը (b) պահած է եւ կը հնչէ իրը Պոլսեցիին պ .

բան	բարի	բարեկամ	բաղդ
պան	պարի	պարեկամ	պաղդ
բազուկ	բակ	բակլա	բաժին
պազուկ	պակ	պաղլա	պաժին

Բառերու մէջն ու վերջը Բին հնչումը այնչափ ալ որոշ չէ, երկուքին մէջտեղն է. ոմանք նախնական մեղմ հնչումը կը պահեն, ոմանք ալ Պոլսական զօրաւորը : Այսպէս են Ուրբաթ, որբեւարի, սկիզբ, համբերութիւն :

Բ եւ պ գիրար կրնան փոխանակել Մ, Ն (Ր) դրերէն վերջը. եւ նախորդ մ, ն, ալ կրնան գիրար փոխանակել ըստ կամս (տե՛ս մն) :

Կրնայ դրուել .

ամբար	բամբասանք	ամբարտաւան
ամպար	բամպասանք	ամպրտաւան
ամբարիշտ	ճամբայ	ամփոփ
ամպարիշտ	ճանպայ	անփոփ
Կամ		
անբիծ	անբաւ	անպ
ամբիծ	ամբաւ	ամպ
բանպասանք	անբարտաւան	անբարիշտ
բանբասանք	ամպրտաւան	

Բ = Վ	Բարսեղ	Բոսպոր	պէտ
	Վասիլ	Պոսփոր	վատ
	Պասիլ	Վոսփոր	

Գ = Ը Բառակիրին նոյնպէս Մարդուանցին պա-
հած է Վին արեւելահայ մեղմ հնչումը (g) եւ
կը հնչէ իբր Պոլսեցիին կը եւ այդպէս ալ կ'ար-
ձանագրենք.

դոզ	դնաց	դտնել	դետ
կօզ	կնաց	կտնել	կէտ
	դնդակ	դուութ	դմբեթ
	կնտակ	կուութ (կլութ)	կիւմպեթ

Բառամէջն ու վերջը Վին հնչումը անհաս-
տատ եւ անորոշ է, սովորութիւնը երկուքին
Գ (կամ Ք) եւ Կի մէջ կը տատանի.

ձիգ	ճրագ	վէդ	սուգել
ձիք	ճիրագ	վէք	սուքել
դգալ	թագաւոր	հոգի	ձգել
դքալ	թաքաւոր	հոքի	ձքել

Բայց եղունգ = ըղունկ եւ ազգ = ազկ :

Գ = Դ կամ Խ. մանաւանդ թրքական բառերու մէջ.

լոգնալ	դայմադամ	դալպ	դութու
լոգնալ	դայմախամ	դալպ	դութի
դավկա	տայագ	իդպալ	աղմադ
դավղա	տայախ	ըիպալ	ախմախ

Գ = Թ ծագել = ձաթել :

Գ = Ե

քըդնել	չի դիտեմ	(տես եւ ի կ եւ նգ).
քըյնել	չիյտիմ	
	լոգնալ	կանդնիլ
	լոյնալ	կայնիլ

Նգ | = Նկ

մանդաղ	Հանդոյց	գանդաս	լողնալ
մանկաղ	Հանկուստ	կանկաս	լոկնալ
			լողնալ = լոյնալ

Գ. Երբեմն ալ կ'անյայտանայ դիւրահնչուութեան Համար. իր աղչն է = իր աղչնէ:

Դ = D Բառասկիզբին նոյնպէս ընդհանրապէս արեւելահայոց պէս մեղմ (d) կը հնչուի, իբր Պոլսոյ տ.

դանակ	դեղ	դրդ
տանակ	տեղ	տոդ
դժոխք	դէմք	դրացի
տժողք	տէմք	տրացի

Բառամէջն ու վերջը հաստատ չէ Դին հնչումը, հետեւեալ կերպով Ն ռնդատամնա- կանէն վերջը, եւ դիմորոշ յօդ Դ, դրեթէ միշտ Տ կը հնչուի.

խնդալ	լինդ	պինդ	գունդ
խնտալ	լինտ	պինտ	գունտ
թունդ	սանդուխ	հանդիպել	
թունտ	սանտուխ	հանտպիլ	
տունդ	բերանդ	աչքդ	
տունտ	պերանտ	աչկտ	

Բ ատամնականէն վերջը աւելի պոլսական հընչումը կը պահէ, որ Քով կը նշանակենք.

արդար	որդիք	երգում	կարդալ
արթար	որթիք	էրթում	կարթալ
վարդապետ	բուրդ	մարդ	վարդ
վարթապետ	պուրթ	մարթ	վարթ

Դ = ճ դժգոհալ = ճշկոհալ :

Դ երբեմն կ'անհետանայ .

ընդգրկել	ընդրոնել	ընդգծել	} Ասոնք խորթ կը հնչեն սամկին բե- րանք :
ըն'կրկել	ըմ'րոնել	ըն'կծել	

հիանդ = հրվրնացաւ = հրվրնծաւ .

Ձ = Շ իր հնչումը կը պահէ գրեթէ ամէն դիրքի մէջ .

Սկիզբը՝ զարնել, զատիկ, զգալ, զոհ, զբահ :

Մէջը՝ լեզու, բազուկ, ազգել :

Վերջը՝ լազ, կուզ, տազ, պարակզ :

Ձ = ծ մանաւանդ Ռ, Նէ վերջը .

կորդել	քան դբեզ	կազ	երազ
կործել	քանծ դբեզ	կած	էրած

Ձ = ս

ազդ = սսկ, ազդել = սստել, ազդտիան = սսկտիան

Շատ դաւառարարները Վ մը կ'աւելցնեն պէտք չեղած տեղը .

ինքզինք, զինքը ըսաւ, զինքն է :

Փ = ճ երբ ախ մօտը կամ վերջը դտնուի .

պատիժ = պատիճ | պատճել, խժժտանք = խզճտանք = խժժտանք :

Փ = չ դժգոհալ = ճշկոհալ :

I =	} P	ճմլել	ճնկլտախ	
		ճմռել	ճնկռտախ	
		սիբելեմ	բուլվառ	շխտոց
		սիբերիմ	բուբվալ	շխրտոց

լ = թ լինցնել = թնցնել:

լ = ն ըլլալ = ըննալ, բալլիք = պանլիք:

Մ = Ձ մանաւանդ բաղաձայնէ մը առաջ, մինչեւ իսկ բառին վերջը եթէ յաջորդ բառը բաղաձայնով սկսի: Ասոր մեկնութիւնը սա է որ ծ = տղ ըլլալով երբ դիւրահնչութեան համար տ ձգուի միայն զ կը մնայ:

Մարդարար	կծուել	կծկուել	կրծկալ
Ձարդարար	կզուել	կզկուիլ	կզկալ
Հեծնել	խածնել	մենծնալ	կծկել
խեզնալ	խազնել	մեզնալ	կզկել
կայծկլտուք	ծեծկուել	զործ կայ	մենծ տուն
կազկլտուք	ծեզկուիլ	կորզ կայ	մեզ տուն
տանծ տուր	մեծ պաք	մենծ մարդ	
տանզ տուր	մեզ պաք	մեզ մարդ	

Ած վերջացած ընդունելութեան Մ եւս Ձի կը փոխուի:

կարդացած զիբքը	հեծած ձին	անցած նօրը
կարդացազ զիբքը	հեծազ ձին	անցազ նօրը

Մ = ճ

ծարճոթ	կճել
ճարճոթ	կճել

Մ = ճ (յ)

ծաղել	ճնել
ճաթել	յըյնիլ

Մ = ս մանաւանդ ւ, ք կողորդայիններէ առաջ.

ծեծել	ծածկել	կծկիծ	կուրծք
ծեսքել	ծասկել	կսկիծ	կուրսք
իջուածք	Աստուծոյ	աս(տ)ծու	
իշվազք	աս(տ)ծոյ	ասսու	

կ = Կ Մարդուանցին Պոլսոյ Հետևողութեամբ
մեղմացուցած է, որով եւ Ռուսահայուն Կ
Հնչումը չունի: Այսպէս

Կատու	Կեսար	Կարապետ	(Մարդուան)
Katou	Kesar	Karapet	(Ռուսահայ)

Բայց նաեւ զօրաւոր ֆ նախնական Հնչման
Հետքեր ալ պահուած կան, մանաւանդ իկ եւ
ուկ մասնիկներու մէջ.

կնդիկ	մարդիկ	խոստուկ	ասղնտուկ
կնդիք	մարդիք	խոստուք	ասղնտուք
չի կայ	կու դայ	ծեղի Հըմար	չի կայ չի դայ
չի քայ	քու դայ		

կ = ղ Ակու քակլա
առդա պաղլա = պոյլա

կ = յ

ծակծիկել	ճերմկցաւ	մեկնել	մէկմէկ
ծայծիկել	ճերմյցաւ	մէյնիլ	մէյմէկ
մէկմալ	ճակատ	մուկ	անկանիլ
մէյմալ	ճայտիս	մույներ	իյնալ ըյնիլ

չրիկ մարդ	կնիկ մարդ	չրիկն եկաւ	մէկտեղ
չրիյ մարդ	կնիյ մարդ	չրիյն եկաւ	մէյտեղ

ծնանել
ցկնել եւ (ցըզնել =) կանգնել կիրէկնօրը
ցըյնել կայնել կիրէյնօրը
սեպտեմբեր Հոկտեմբեր Ղեկտեմբեր
սեկտեմբեր Հոյտեմբեր Ղեյտեմբեր
սեյտեմբեր

Մինչեւ իսկ երբեմն այս կ եւ յ կ'անհետանան.

պզտիկ	աղջիկ
պզտիյ	աղջիյ
պզտի	աղջի

Երբեմն ալ ընդհակառակն կ'մը կ'աւելնայ .

Սաղմոսի, զուցէ Սաղմոսք է

Հ երբեմն Խի կը փոխուի .

հեծնել	հարբուի	հող
խեծնալ	խարբուի	խող

հաց (խաց Աբաղկիւր ոչ Մարգուան)

Բայց Ակնեցւոց նման ալ Ֆի չի փոխեր
Մարգուանցին .

հող	հոս	հոտ	հոն
Ֆէօղ	Ֆէօս	Ֆէօտ	Ֆէօն

Երբեմն ալ Հ կ'անյայտանայ հնչման դիւ-
րութեան համար .

հաւատալ	համբառնալ	պահք
աւտնալ	ամբառնալ	պաք
չնորհք	աշխարհք	ճանապարհ
չնորք	աշխարք	ճանապար

Այս Հի կորուստը դրարարն ալ ունի .

հեք	հողի	հօր
ետք	ողի	օր
	հուժկու	սկայ
	ուժկուն	սկայ

Ընհակառակն շատ տեղ ալ աւելորդ է մը
կը մտնէ .

ապա	արբած	ալեւոր
հապա	հարբած	հալուոր
աղանել	ունդ	որթ
հաղնիլ	հունդ	հորթ

Նաեւ ՚, ա, ք, առամնականք իի կը փո-
խուին երբ ըի մօտ են .

երթալ	դադրած
էրթհալ	դարհած
էթալ	դահրած
էհալ ¹ (= Հաճի դիւղացի)	

Հ = Ղ ի օրինակ մը կայ .

մահակսի = մըղակսի :

Ձ = Ճ մանաւանդ սկիզբը եւ Նէն վերջը .

խնձոր	պղինձ	բրինձ	տանձ
խնձոր	պղինձ	բրինձ	տանձ
խանձեղ	պապանձեղ	ինձ	ձեռք
խանձեղ	պապանձեղ	ինձի	ձեռք
ձմեռ	ձիւթ	ձիւն	ձաղ
ձմեռ	ձութ	ձուն	ձաղ
ձեւ	ձայն	ձի	ձուկ
ձեւ	ձան	ձի	ձուկ

Ձ = Ղ անձրեւ = արնղեւ = անրղեւ :
թանձր = թարնղ = թանրղ .

Ձ = Ս րարձր = պանձր = պարնս = պարս = պարսը .
հունձք = հունսք :

Ղ եւ Ս զիրար կը փոխանակեն , եւ Սէն վերջը
եկող Ք կը փոխուի Կ , իսկ Ք կը փոխուի Տ -
այսինքն թաւ զիրեր նուրբի կը փոխուին .

աղջիկ	աղբիւր	ղրկել	եղբայր
ախճիկ	ախղուր	խրկել	ախպար

¹ Ակնայ կամբակապ դիւղացիք ալ էրթալ = էթալը ,
էհալ բրած են , Հաճի դիւղացւոց նման : Ռուսահայ Սայիաթ
Նօլա եւս էհալ կը դործածէ :

ողջոյն	սեղմեւ	վաղճան	խաղցնել
օխճուն	սխմել	վախճան	խախցնել
			խախճնել
ծաղք	խաղք	աղքատ	մեղք
ծախի	խախի	ախկատ	մեխի
քաղաք	յաղթել	խեղթել	բաղդ
քախիի	էխտել	խխտել	պախտ
	թուղթ	աղթարք	ասեղ
	թուխտ	ախտարք	ասխտ
	մթեղ	տաշեղ	Մուշեղ
	մթխ	տաշխ	Մուշխ

Ասիկայ շատ կը պատահի յատուկ կ'ա-
նուանց մէջ.

Ղեւոնդ	Ղաղար	Ղուկաս	Ղունկիանոս
Խեւոնդ	Խաղար	Խուկաս	Խունկիանոս

Ղ նաև Վի փոխուած կայ. խաղող = խափող:

Ղի անյայտացում. խղճմտանք = խժմտանք:

Ճ = ժ բառի մէջ եւ բաղաձայն է՝ մանաւանդ Կէ-
անմիջապէս առաջ.

խղճմտանք	կոճկել	տաճկնալ	Հաճկատար
խժմտանք	կոժկել	տաժկնալ	Հաժկատար

Մ տես Ն.

Յ բառերուն վերջը անյայտանալու վրայ Կէ-
զրուածներն ալ չեն հնչուիր, բացի.

բայ, հայ, վայ է, Թայ (Թրքերէն), փայ:

Եթէ վերջազիր Յէն վերջը բաղաձայն մը
զայ Յ կ'իյնայ.

տղայ = տղան, ներկայ = ներկան:

Բառասկիզբին թէեւ դեռ կը մնայ և հնչումով, բայց ուր որ հնար է կ'իյնայ սամկին բերանը եւ չի ալ գրուեր յաճախ .

յուզարկել	խնակ	խշոցք	խշատակ
ուզարկել	խնակ	խշոցք	խշատակ
յօժար	յօնք	յանկարծակի	յաջողութիւն
օժար	ունք	անկարծակի	աջողութիւն
յաւանակ	յատակ	յիսուն	Յակոր
աւանակ	տակ	իծծուն	Ակոր

Իսկ հետեւեալք եւ նմաններ յ կը ձգեն եւ ձայնաւորն ալ կը փոխեն .

յառաջ	յաւել	յարդ
էռաջ	էվել	էրդ
յաղթել	յիստակել	
էխտել	ստակել	

Բառերու մէջ իի կը փոխուի .

դայեահ = դահեհ :

Արապկիրցիք եւ Ակնցիք ա, ե, ը, ի ձայնաւորներէ առաջ յ մը կ'աւելցնեն յաճախ .

յիտիմ, յամէմ, յըմկեր, յիմք... Մարդուանցիք շունին ատկայ :

Աւելորդ յ մը թէեւ չի գրուեր բայց կը հնչուի թէ գրականի եւ թէ դաւառարարի մէջ . երբ երկու ձայնաւոր իրար յաջորդեն . մանաւանդ էական բայի մէջ եւ ա ու ե եւ ու լծորդութեանց անկատարին մէջ .

էութիւն	էական	էին	մնաի
էյութիւն	էյական	էյին	մնայի
զրէին	թողուի	նաեւ պատրիարք	
զրէյին	թողույի	պատրիարք	

Ն Ն ոնդականին զերբ մեծ է դաւառարարնե-
րու մէջ :

Ն = ւ ուրիշ ոնդականի (nasal ս, ն), կամ լի մը
քով (տես նոյնացում) .

նման	կլանել	եղանիւ	կլանել
լման	կնել	եղնիւ	կընել
լրմանել	կլել	ըննալ	կըլել
լրմանել		ըլլալ	
	բանալի	անլի	խնլիք
	բանլիք	ալլի	խլլիք
	բալլիք		

Ն կ'աւելնայ երբեմն սկտք չեղած տեղեր .

մեծ	մէք	հարկիք	կամուրջ
մենծ	մենք	հարկինք	կարմունջ
	կանաչ	իրկուն	աւելորդ
	կանանչ	իրինկուն	էվէլնորդ
արտասուք	կտուց	մթնել	ողջ
արցունք	կտնուց	մթննալ	ողջննալ

Ըն կ'իսավանկը բառավերջին կ'իյնայ եւ կ'իս-
վանկը կը կորսուի .

մուկն	ձուկն	լեռոն	դուռն
մուկ	ձուկ	լեռ	դուռ
	հանումն	հիմն	սերմն
	հանում	հիմ	սերմ

Նո եւ Նր կ'իսավանկերու ալ հնչումը ղիւրացնելու
համար մէջտեղը ա մը կ'աւելցուի . կամ վերջը
ը մը (տես Տեղափոխութիւն եւ Ը) .

ծանր	մանր		
ծանտր	մանտր	սանտր	լիտր
ծանո	մանո	սանո	լըո
ծանոր	մանոր	սանոր	լիտոր

Նգ եւ Նկ կը փոխուին յ (տես Գ եւ Կ) .

Հինգնոց	կանգնել	ցրնդնիւ
Հիշնոց	կայնել	ցըշնիւ
զանգատիւ	անկանիւ	
կանկաիւ	իշնալ	
զայնտիւ	ըշնիւ	

Ն եւ Մ գիրար կը փոխանակեն մանաւանդ շրթ-
նականներէ առաջ, ինչպէս դրարարի մէջ .

Համդէտ	Համդոյն	Համդէտ
Հանդէտ	Հանդոյն	Հանդէտ
ըն(դ)րոնել	ընդհրունիւ	
ըն-րոնել	ընդհրկել	
ըմրոնել		

ճանբայ	անբաւ	անբարիշտ
ճամբայ	ամբաւ	ամբարիշտ

Անոց անբարտաւան անբիծ
ամաց ամբարտաւան ամբիծ (Տես Բ)

Ն եւ Մ է վերջը բաղաձայնք իրենց տեսակի մեղ-
մերու . Մ , Ն ալ իրարու կը փոխուին .

նձ =	նձ	խնձոր	ինձ	խանձել
	նզ	խնձոր	ինձի	խանձել

մենձ մար	մեձ պահք	մեձ ծառ	անբարտաւան
մեզ մար	մեզ պահք	մեձ ծառ	ամբարտաւան
		մեզ ծառ	

նղ = նտ	խնդալ	անդի
	խնտալ	անտի
քոջնդի	դունդ	ունդ
քոջնտի	դունտ	Հունտ

Շ = ժ Արդէն տեսնուեցաւ .

շարժիւ	շարժ	շուռ դալ	դշկոհալ
ժարժիւ	ժաժ	ժուռ դալ	դժկոհալ

Շ = ս

չրջևլ	չուրջառ	Փըշալ	Աստուածաշունչ
սրջևլ	սուրջառ	Փըսալ	աստուածասունչ

Չ անսխտիտիս կը մնայ բառին վերջը :

ինչ, մինչ, հիչ, քիչ :

Կամ ձայնաւորէ առաջ .

չար, չէ, չափ, ինչ է, ինչու :

Չ = շ բաղաձայն առաջ, որովհետեւ չ = դշ ըլլալով երբ առամնական լի կ'իյնայ միայն շ կը մնայ .

ինչկայ, հիշպան, աշկ, ոշխար, կոշնակ, ճանչնալ, ամչնալ, ճնշվոտալ :

Բայց կը հնչուի

ինչ անիմ, ինչ ունիս, ինչ արիբ եւն :

Չ = ճ երբ թի քով է .

փախչել = փախճել :

Պ = յ

դէս ի վեր	դէս ի վար	սեպտեմբեր
տէյ վեր	տէյ վար	սեկտեմբեր
		սէյտէնբեր

Պ = փ դպրոց, տփրոց, դրպոց :

Ջ = ճ մանաւանդ բառին սկիզբը .

ջուր	ջաղաց	ջորի	ջերմ	ջահ
ճուր	ճաղաց	ճորի	ճերմ	ճահ

Բառին մէջը Ն, Րէ վերջը .

մունջ	պատինջան	կամուրջ	պաղարջ
մունճ	պատինճան	կարմունճ	պաղարճ

ականջ		տանջանք	աղջիկ
ականճ	(անկանճ)	տանճանք	(ախճիկ)
	բանջար		խոնջենալ
	բանճար		խոնճենալ

Չ = շ բաղաձայնէ առաջ (նման չի) .

իջնալ	մէջք	էջմիածին	մէջն է
իչնալ	մէչկ	էչմիածին	մէչն է
առաջնորդ	առաջն առնել		իջուածք
առաչնորդ	առաչքն առնել		իչուածք

Ս = ծ , ց

յիսուն	վաթսուն	ութսուն
իծծուն	վատծուն	ուտծուն
իցծուն	վածծուն	ուծծուն
	վացծուն	ուցծուն

Ս = ց Սաղմոս = Սաղմոց = Սաղմոսի = Սաղմոսք :

Ս = շ Սեամ = շէմ :

Վ = Ֆ Վռամ շապուհ = Ֆռամ շապուհ :

Վ աւելորդ երուսաղէմ = Վէրուսաղում :

Վ = զ խաղող = խալող :

Տր = ոռ Ասիկայ Մարդուանցիին սիրական կրճատումն է .

կտրել	կոտրել	կտրիճ
կոռել	կոռել	կոռիճ
	Պետրոս	պատրուսել
	Պեռոս	պառուսել

Տր վերջացած կարգ մը բառերու մէջ ալ տ կ'իջնայ եւ տեղը միայն Մարդուանցիին յատուկ

չեչտ մը կը մնայ զոր մենք 'ով կը ներկայացնենք, ր ալ ՚ի կը փոխուի .

Սանտրեկ	մանտրեկ	ծանտրէն
Սան'ուկ	ման'ուկ	ծան'ուէն
փնտուկ	հնտուկ	
փն'ուկ	հն'ուկ	

Ուրիշ տեղեր ալ տի անհետացում տեղի կ'ունենայ բայց առանց այդ շեչտին .

Ասող	Աստուած	Աստուածածին
Ասդ	Ասուած	Ասուածածին
	Ածու	
	Ասու	

Sք = թկ

պարտք	կտք	միտք
պարթկ	կթկ	միթկ
պարկ		
	պէտք	հաւատք
	պէթկ	հաւաթկ

Ասոր հակառակ դ եւ ք ալ տի կը փոխուին մանաւանդ լսէ ետքը .

թուղթ	բաղդ	խեղդել
թուխտ	բախտ	խխտել
	յաղթել	աղթարք
	էխտել	ախտարք

S ի Մարդուանցու յատուկ հնչումը տես ի նոյնացումն :

S = յ Հնդեւրոպական արմատին տ Հայը յի փոխած է . ինչ որ արդէն ծանօթ իրողութիւն մ'է .

Pater = father = հատր = հայր :

Ք Գաւառահանաց մէջ անհետանալու երես բոնած է եւ արդէն կարգ մը բառերու մէջ կը կորսուի .

երբ	կրծկալ	դրբալ	Հրամմէ
իբ	կզկալ	դզալ	Համմէ
	կբթալ	կբբ	կերթաս
	էթալ	կբ	կեթաս
	էհալ		կեհաս

Մանաւանդ ժ եւ շ գրերու մօտ .

ՐԺ

կարժ	շարժ	դարժանել	արժան
կաժ	ժաժ	տաժանիլ	աժան

ՐՇ

խարշել	քարշել	խորշուք	ապրշիւմ
խաշել	քաշել	խոշուք	էպրշիւմ

ՐՍ

մրսել	սարսիլ	դուրս	ներս
մսել	սասանիլ	տուս	նս

Ասոր հակառակ երբեմն ալ աւելորդ Ք մը մանէ .

սարկաւազ = սարկվարդ, պատիրեազ = պատիրեարք,
պիտի = պիտիր :

Ք երբեմն իր քովի կամ մօտը եղող ուրիշ գրի հետ կը տեղափոխուի (տես Տեղափոխութիւն) .

փշրել	մեղբ	դրուցել
փբրել	մեռղ	դուբցել
	դատարկ	կամուրջ
	դարտակ	կարմունն

Ր = ո

մեղբ	արջ	մրջիւն	թռջել
մեռղ	առջ	մռջիւն	թբջել

խրթին	կրթնել	դարձայ	լերան
խոթին	կոթնել	դառձայ	լեռան
դրան	ծարաւ	թաղար	
դուան	ծառաւ	թաղառ	
խարտոց	կրծել	լեարդ	
խառտոց	կոծել	լեռդ	

Ընդհակառակն ռն ալ կը դառնայ կրկին Բ ուրիշ դիրքի կամ հոլովման մէջ.

դրան	դարձայ	լերան
դուռ	դառնալ	լեռան

Ր = յ

կարենալ	կարկուտ
կրնալ	
կայնալ	կայկուտ
չեմ կայնար	

Ր = ւ իրարու լծորդ ըլլալնուն իրարու տեղ կը բռնեն. զարմանալի է որ շատ չկան դոնէ ես չեմ դտներ.

սլարարտ	բուրվառ
սլալարտ	բուլվառ

Նր կիսավանկերու հնչումը դիւրացնելու համար մէջերնին տ մը կը մտնէ, ինչպէս տեսանք.

մանր	ծանր	սանր
մանոր	ծանոր	սանոր

Ր ատամնական տ, դ, ք քով միասին կը փոխուին ռն (տես Տ).

կտորել	կարել	կտրիճ	Պեարոս
կոռել	կուռել	կուռիճ	Պէռոս
կոյել	կըյել	կըյիճ	Պէյոս

(վերջին ձեւս՝ Ակն, Արապկիր, Թողաթ, ոչ Մարզուան):

Յ = ս իբր թէ ցի բուն հնչումը աւ ըլլալով երբ
 ա ձգուի միայն ա կը մնայ .

հանդոց	էրէցիին	ջաղացք	լուացք
հանկուստ	իրիսիին	ճաղասկ	վլասկ
բացուել	ուռեցք	խոցտուք	գիմացկուն
պասվել	ուռեսկ	խօտուկ	գիմասկուն
	իջուացք	տղացկան	անցնիլ
	իչուասկ	տղասկան	ասնիլ

Նոյն բանն է Բառին վերջը մանաւանդ եթէ
 յաջորդ բառը բաղաձայնով սկսի .

օրորոց	իմաց տալ	գիմաց վրայ
օրոսկ	իմաս տալ	գիմաս վրայ
	կամաց գէմ	հաց կ'ուղէ
	կամաս գէմ	հաս կ'ուղէ

Յ = ծ մանաւանդ դ, ք, ա ատամնականներէ
 առաջ .

հիւանդոցայ	ցաթել
հրօրնածայ	ծաթել
հրօրնծայ	

Ի = Ֆ

հարաւ	հաւասար	հեւք	հաշիւ
հարաֆ	հաֆսար	հէֆք	հաշիֆ

Ի = վ երբ երկրարբառ չի կազմեր ա, ե, իի հետ-
 հաւ, ծարաւ, աւանակ, կեղեւ, Աւետիս, աղնիւ, պատիւ :

Գրաբարի մէջ բառավերջի ի եւս հոլով-
 ման մէջ շ (վ) կը փոխուի. երբեմն ալ կը
 ձգուի .

բարի	տարի	Օսմանցուց	որդուց
բարւօք	տարւոջ	օսմանցոց	որդոց

Ք կոկորդայիններուն ամենէն զօրաւորն ըլլալով իր հնչումը միշտ կը պահէ ամէն ղերքի մէջ, բառին սկիզբը, մէջը թէ վերջը. եւ միւս կոկորդականներուն (գ, կ) ալ տեղը գրաւել կը յաւակնի, մանաւանդ վերջը:

Ք = կ մանաւանդ իՖ վերջաւորութեան մէջ եւ Ք, Պ, Ս, Ջ, Ն, Մ, Ր գրերէ վերջը.

աղօթք	մարդիք	կնդիք	դժոխք
աղօսի	մարդիկ	կնդիկ	դժոխիկ
աղբատ	կողք	մէջք	աչք
տխկատ	կոխք	մէջկ	աշկ

մխք	ճեղք	մեղք
մխի	ճեխի	մեխի

Նաեւ

կնքահայր	կնունք
կնկըհար	կնունի

Բայց կնքամայրը կ'ըլլայ թէ՛
կնքամար թէ՛ կնկամար:

Ք = խ

աքթէր	տաք տեղ
տխթար	տախ դեղ

Ք = փ

չափ	պսչափ	ինչչափ
չաք	ասչաք	ինչչաք

Ք երբեմն աւելորդ կը գրուի բառերու մէջ.

կչիւ	պատկեր	աշխար
կչիւք	պարկենք	աշխարք
բանալի	բարեկենդան	
բանալիք	պարկենդանք	

տՖ Մարդուանի յատուկ հնչումը տ շեշտի փո-

խելով՝ պարտք = պար'ք, պէտք = պէ'ք (տես
ի Զեղջումն) :

Անգլիացիք ալ այսպիսի հնչում մը ունին .
Like that = լա'յէթ, Saturday = սա'ըրտէյ, կը
հնչեն : Անգլիացիք ասիկայ Cockney կը կոչեն :

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՏԱՌԱՓՈՒԵՈՒԹԻՒՆ

ՁԱՅՆԱԻՈՐԱՅ ՍՂՈՒՄՆ ՈՒ ԿՈՐՈՒՍԵԸ

Հայ լեզուի կազմակերպական ներքին ինք-
նորոշ յատկութիւններէն մէկն է ձայնաւորներու
եւ երկրարբառներու երկարութեան կամ սղու-
թեան աստիճաններ ունենալը : Անանկ որ այս ինչ
որոշ պայմաններու տակ ձայնաւորներ պարտին
երկարել կամ կարճնալ : Գրաբարի եւ դրական
աշխարհարարի ուսանողներ գիտեն թէ ինչպէս
բառեր հոլովելու ժամանակ երբ բառին վերջը
յաւելում մը ընել պէտք ըլլայ՝ բառին վերջին
ձայնաւորն եւս իր կարճին վերածուելու է ինքնա-
բերաբար :

Բայց այս պարագան միայն հոլովելու յա-
տուկ չէ, այլ բովանդակ հայ լեզուի բառակազ-
մութեան վրայ տարածուող ու տիրող հիմնական
օրէնք մ'ընէ : Ուրիշ լեզուներ իրենց բառերը
միշտ նոյն պահելով անոնց սկիզբն ու վերջը
մասնիկներու յաւելումներ միայն կ'ըլլան, որոնք
իմաստի փոփոխութիւն մը մէջ կը բերեն առանց
բառին նախնական ձեւը փոփոխութեան ենթար-

կելու: Մինչ ասոր հակառակ հայերէն բառերու ներքին կազմը շատ խախուտ, առաձգական, փոփոխական է, եւ բառի մը այլեւայլ առումները լիմաստները ոչ միայն մասնիկներու յաւելումով, այլ նաեւ բառին մէջ ձայնաւորներու փոփոխումով է որ կը ստացուին: Բառերու այս կազմական փոփոխութիւնը կը կատարուի ձայնաւորներու կարճնալովը, երկարելովը, սղելովը կամ բոլորովին կորսուելովը, երբ նոր յաւելում մը կրեն¹:

Գաւառաբարներ լեզուին այս ճկունութենէն եւ մատակարարած դիւրութենէն օգտուելով հայերէն բառերուն ականջի անախորժ եւ լեզուի արտասանութեան դժուարութիւն պատճառով հնչումները դիւրացնելու մտօք ազատօրէն վարուած են անոնց հետ եւ ինքնուրոյն նոր ձեւեր կազմած:

Հոլովման եւ խոնարհման ինչպէս նաեւ ածանցեալ եւ բարդ բառերու կազմութեան վրայ տիրող այս միեւնոյն փոփոխման եւ կորուսման օրէնքով է որ գաւառաբարներ իրենց յատուկ եղող բառերը կը կազմեն դրական բառերէ. ինչպէս կը տեսնուի հետեւեալ օրինակներէն.

անէծք	պոյտ	փէրթ	աւեր
անիծել	պուտուկ	փ'րթցնել	աւ'րել
ան'ծել	պ'տուկ	փ'րցնել	աւ'րչտուք
երեսուն	յստակ	կարենալ	պատիւ
էրսուն	խտիկել	կ'րնալ	պատ'ուելի
	ստ'կել	կ'այնալ	

¹ Դիտելի է որ Սեմական լեզուներն ալ (Արապերէն եւ Երբայեցերէն) իրենց բառերու ձայնաւորները կը փոխեն. բէրբ = մէքրաւբ, իսլամ = միւսիւմ(ան):

Հայ տառերու փոփոխման օրէնքը միայն ձայնաւոր գրերու յատուկ չէ, բաղաձայններն եւս ունին իրենց սեպհական փոփոխումները: Եթէ ձայնաւորք իրենց երկարներն ու կարճերը ունին որ զիրար փոխանակեն, բաղաձայնք եւս ունին իրենց նմանք, լծորդք, համասեռներն ու տարասեռները եւ ըստ այնմ կը բաժնուին զանազան խումբերու որպիսիք են. Պայթուցիկք, կէս պայթուցիկք, կրկնակք, նուրբք, միջակ եւ թաւեր. Շրթնական, ատամնական, կոկորդային, սնդական. Սուլիչք, չչականք եւ նայք. Ինչպէս պարզ կը տեսնուի, դործոյս սկիզբը հնչափոխութեան գլխուն մէջ գրուած աղլւսակէն: Ըստ պարագայի եւ ներքին կազմական որոշ սկզբանց համաձայնոյս խումբեր զիրար կը ձգեն կամ կը վանեն: Բաղաձայն գրերու այս փոխանակութիւնը թէեւ գրարարի եւ գրական աշխարհարարի մէջ եւս կը տեսնուի, բայց մանաւանդ գաւառարարներու մէջ դործածական է եւ աւելի կարեւոր ու կնճռոտ: Այս փոխանակութեանց առաջնորդող սկզբունքն է քառերը դիւրահնչիւն եւ ախորժալուր ընծայել՝ բաղաձայններն իրենց մեղմագոյն լծորդներուն վերածելով:

Իւրաքանչիւր բաղաձայնի կրած փոփոխութիւնները նախորդ՝ Ձայնախօսութեան գլխուն մէջ արդէն զատ զատ ընդարձակօրէն նշանակած ենք. այժմ կը մնայ զանոնք դասակարգել եւ զիրենք կառավարող ընդհանուր օրէնքներէն կարեւորները յիշել:

Մարդուանի դաւառարարին վրայ ըսածներնուս մեծ մասը հարկաւ կը վերարբերի նաեւ Փոքր Ասիական ուրիշ քաղաքներու դաւառարարներուն :

1. Մեղմացումն :

Կէս-պայթուցիկներ մեծ մասամբ կրկնակ են , այսինքն իրենց հնչումը երկու մասէ բաղկացած է , մին ատամնական տարր մը եւ միւսը շշական կամ սուրիչ . հետեւեալ կերպով .

ճ	ջ	չ	ծ	ձ	ց
տժ	տչ	թզ	տզ	տզ, տս, տծ	թս

Արդ երբ իրենց բաղաձայն մը յաջորդէ , դիւրացման համար յաճախ իրենց ատամնական տարրը կորսնցնելով կը մեղմանան :

խղճմտանք	կոճկել	ճանճ	խջնել
խժմտանք	կոժկել	ճանժ	խչնել
			խշնել

առաջք	աչք	կոչնակ	ճանչնալ
առաչկի	աչկ	կոչնակ	ճանչնալ
առաչկի			

հեծնել	խանծնել	մենծ տուն	կիծկիծ
--------	---------	-----------	--------

խեղնել	խաղնել	մեղ տուն	կսկիծ
--------	--------	----------	-------

անցանել	հացկեր	տղացկան	անձրեւ
---------	--------	---------	--------

անսնել	հասկեր	տղասկան	անդրեւ
--------	--------	---------	--------

անողեւ

քարձր	օձնի	տանձ	ձանձանել
-------	------	------	----------

պարսը	ոզնի	տանծ	ծանծնել
-------	------	------	---------

Սուրիչ (sifflantes) դիրքի մը (ծ, ձ, ց = զ, ս)

և և ուրիշ բաղաձայնի մը մէջ ի յնող պայթուցիկներ (occlusives) կը կորսուին .

ասող	աստուած	ազն է	աչք չունի
ասղ	աս'ված	աղ'նէ	աչի չունի
ասխ			աչ' չունի
			աչիը չունի

Կէս պայթուցիկ մը երբ Բի և և ուրիշ բաղաձայնի մը մէջ կ'ի յնայ կը մեղմանայ կամ կը կորսուի ըստ պարագայի, այսինքն ատամնական տարբը կը կորսուի .

բարձր	թանձր	գործ տուր
պարբը	թանրզ	գորզ տուր
պարս	թանրզը	

Կոկորդայնոց մեղմացում: Կորորդայինք կ, ք, ք առանձինն կամ նի հետ, կը փոխուին յ .

Նգ = յ

կանգնիլ	հինգնոց	գանգատել	լողանալ
կայնիլ	հի յնոց	գանկտել	լողնալ
		կայնտել	լոյնալ

Նկ = յ

անկանիլ	ցընկնել	ծունկ	մեկնել
ի յնալ	ցը յնիլ	ծը յներ	մէ յնել
ը յնել			

Կ = յ

ճակատիս	բակլա	ծակծկել	մուկ
ճակտիս	պաղլա	ծայծկել	մը յնել
ճայտիս	պայլա		

մկրատ	ճերմկցաւ	էրիկ մարդ
մյրատ	ճերմըյցաւ	էրիյ մարդ
պզտիկ մարդ	պզտիկ աղջիկ	մէկմէկ
պզտիյ մարդ	պզտիյ աղջիյ	մէյմէկ
պզտի	պզտի աղջի	

Նագելիին Ն գրաբառի մէջ խիստ դժուարա-
հաճ է եւ իր մօտը իրմէ անմիջապէս առաջ Ր չի
ներէր, որը Ռի փոխուելու է անմիջապէս. բայց
Ն հեռացածին պէս Ռ կրկին յարութիւն կ'առնէ.

դուռն	ձմեռն	ամառն	լեռն
դրան	ձմերան	ամարան	լերին
դուռ	ծմբան	ամբան	լերան
	ձմեռ	ամառ	լեռ

Թէեւ Ն չեղած տեղեր ալ Ռ կը փոխուի Րի,
մանաւանդ կրկնակ բառից առաջին մասին մէջ.

գրողըսել	բարբառ	կրակըս	թըռթըռ
գրողսել	բարբառ	կըրկըս	թըրթըռ

Իսկ դաւառարարը նին նազին չի խաղար. այլ
ըն ինչպէս եւ ըր, ըզ կիսավանկերը բառերուն
վերջը կը կտրէ կը նետէ.

անձն	ինքն	մուկն	ձուկն
անձ	ինք	մուկ	ձուկ
սերմն	Մանր	աստղ	անոնցմէ
սերմ	մանու	ասղ	անոսմէ

Ն հայ գիր եւ ոնդական Մ շատ փոփոխմուքներ
ունին: Իրենցմէ վերջը եկող միջակ գրեր
նուրբի կը վերածուին.

ինձ	խնդալ	խանձել
ինծի	խնտալ	խանծել
ընծի		

Ն կը փոխուի Մի շրթնական պ, բ, փէ առաջ.

անբիծ	անբաւ	անբարտաւան
ամբիծ	ամբաւ	ամպրտաւան
	անպ	ճանապարհ
	ամպ	ճանպայ
		ճամբայ

Ր ալ շատ փոփոխութիւններու կ'ենթարկուի .

Ր կ'անյայտանայ ժ եւ շ գրերու մօտ .

կարժ	արժան	չարժ
կաժ	աժան	ժաժ
քարչել	խորչութ	ապրչում
քաչել	խոչութ	չպիւշիւմ

Ր = յ

կարենալ	վարտիք	դատարկ
կրնալ	վայտիք	դարտակ
կայնալ		դայտակ
	վարպեա	չնորհաւոր
	վայպեա	չնհրաւոր
		չինահաւոր

Ր ատամնական ա, դ, ք ի քով միասին կը փոխուին առ, մինչ Ակնայ եւ Արապկերի մէջ կը փոխուին ի յյ . զոր շունի Մարդուանցին .

կտարել	կտրել	կտրիճ	Պեարոս
--------	-------	-------	--------

Մարդուան .

կոռել	կոռել	կոռիճ	Պեռոս
-------	-------	-------	-------

Ակն . , Արարկիր .

կոյել	կըյել	կըյիճ	Պէյոս
-------	-------	-------	-------

Առհասարակ բաղաձայն գրերու վրայ տեսնուած փոփոխութիւններ , որոնց մեծ մասը մատնանիչ ըրինք բաղաձայններու դիտուն մէջ , այս կարգի մեղմացումներու օրինակներ են :

Նաեւ Պոլսական դժուարահնչիւն կամ երկայն բառերը այս կերպով կը մեղմացնէ եւ կը դիւրացնէ զաւառաբարը : Այսինքն Պոլսոյ կամ արեւմտեան կոչուած լեզուին Միջակ բաղաձայնները Մարդուանցին նուրբ կը հնչէ :

2. Նյութացում :

Երբ 2 թաւ գրեր իրարու քով դանուին անոնց երկրորդը իր թաւութիւնը, այսինքն չեչտը կորսնցնելով նուրբի կը փոխուի, իսկ առաջինն ալ իր տեսակի մեղմադոյն լծորդին .

ադթբ	փաթթել	թեթքել
ադթկ	փաթակել	թեթկել
ադթս	փատակել	թեակել

Այս միւսնոյն օրէնքով յ, ղ, ս, շ, վ գրերէն վերջը եկող թաւ գիր մը ընդհանրապէս իր թաւութիւնը կորսնցնելով նուրբի կը փոխուի, միւսներն ալ իրենց մեղմադոյն լծորդին կը փոխուին, այսինքն ղ = յ, չ = ս = շ, ց = ծ .

թուղթ	յաղթեմ	աղթատ	խաղթ
թուխտ	էխտեմ	ախղատ	խախկ
էւղք	ծաղք	լողքար	
փոխկ	ծախկ	լոխկար	
խօսկ	երեսք		
խօսք	երեսկ		

աչք	փախչիմ	հեւք	հաւքաչ
աչք	փախծիմ	հեֆկ	հաֆքաչ
աչկ			

Ուրիշ նման փոփոխութիւններ են .

աղացի	դողացնեմ	աղուել
ախցայ	դոխցնեմ	աղտել
ախծայ	դոխծնեմ	աստել

Նոյն կերպով ղ, գ, ժ գրերէ վերջը եկող միջակ գրեր իրենց լծորդ նուրբի կը փոխուին :

Իսկ իրենք ալ իրենց տեսակի լծորդին կը փոխուին, այսինքն $ղ = խ$, $զ = ս$, $ժ = շ$.

ազրիւր	եզրայր	խեղղեմ	շողղամ
ախզուր	ախզար	խխտեմ	շոխկամ
աղջուր	աղջիկ	եղջիւր	
ախճուր	ախճիկ	եխճուր	
ազդ	զժբազդ	զժղոհամ	
ասկ	զշպախտ	ճշկոհամ	

Այս նոյն կերպով նուրբ Տէ վերջը թաւ Ք ալ իր նուրբ լծորդին (կ) կը փոխուի. քանզի 2 թաւ դրեր (ՏՔ) չեն կրնար կից մնալ.

պարտք	յետք	միտք	հաւատք
պարթք	եթք	միթք	հաւաթք
պարթկ	ետկ	միտկ	հաւատկ
պարկէս տուի	եկկը մնաց	միկկէս ելաւ	հաւակկի դէմ

(տես նաեւ Նոյնացման գլուխը.)

3. Նմանեցումն կամ նոյնացումն :

Հայերէնի. — դրարար, աշխարհարար թէ գաւառարար — յատուկ է որ երկու կից բովանդաներ իրարու նմանելով մինչեւ իսկ կը նոյնանան : Այսպէս.

Նլ }
լն } կ'ըլլան լլ.

անլի	բանալիք	խնլիք	ըլլալ
ալի	բանլիք	խլլիք	ըննալ
	բալլիք		
ելանել	թալանել	կլանել	
ելնել	թալնել	կլնել	
ելլել	թալլել	կլլել	

Եղանեւ	լինեւ	լինիք
Եղնեւ	կը լինի	լաիք
Ըլաւ	կլինի	
	կըլայ	
	կըննայ	

Տն կ'ըլայ նն.

դիտնաւ	մտնեւ	մատանի	պատփեւ
ինչ կիտնամ	մըննեւ	մատնի	պատփեւ
ինչ կիհնամ		մաննի	

Մց կ'ըլայ } ծծ
ցց

մեծացայ	կսկծցնեւ	ճանչցայ
մեծցայ	կսկծծնեւ	ճանչցայ
մեծծայ		ճանչծայ
մեցցայ		ճանցցայ

Տց կ'ըլայ } ծծ
ցց = ց որ Մարդուանի յատուկ շեշտ
մըն է, որչափ դիտեմ (տես թիւ 6).

կտցեմ	դիտցայ	կապուտցայ	Հատուցանեւ
կտծեմ	դիտծայ	կապուտծայ	Հատցնեւ
կծծեմ	դիծծայ	կապուծծայ	Հատծնեւ
կցցեմ			Հածծնեւ
կ'ծեմ	դի'ծայ	կապու'ծայ	Հա'ծնեւ

Տռ } կ'ըլան ոռ
Տր

պատառեւ	կոտորեւ	կտրեւ	փնտռեւ
պատռեւ	կոտրեւ	կըռռեւ	փնռռեւ
պառռեւ	կոռռեւ		
կտրիծ	սանտր	մանտրեւ	Հընտրեւ
կռռիծ	սանռռ	մանռռեւ	Հընռռեւ

Նրկու թաւ գրերը իրարու կից հնչեւ դժուար

ըլլալուն (ինչպէս տֆ) մէկը ք կը նրբանայ կ'ըլլայ կ (տես նրբացման գլուխը) :

Ձայնաւորներ ալ այս նոյն կերպով իրարու նմանելով նոյնանալ կը միտին .

սուտնի սուտը	ծուռնիծուռ	մութնիլուս
սուտնու սուտը	ծուռնուծուռ	մութնուլուս
սուտգրոյց	լուսնկայ	սսկը
սուտգուրոյց	լուսունկա	սսկոր

4. Տեղափոխութիւն :

Բառերու մէջ երբեմն գրեր իրարմէ այնպէս կ'ազդուին իրենց հնչուամով որ տեղերնին իրարու հետ կը փոխեն : Ասիկայ լեզուաբանական ծանօթ իրողութիւն մըն է Méta-thèse անուամբ : Այսպիսի գիրեր են մանաւանդ շ]ս, ս]ս, չ]ս .

աշխարհք	բաշխել	նշխարք	աշխատել
տխշարք	պախշել	նխշարք	տխշատել
պաշխա	սշխար	սխտոր	
պախշա	սխշար	խտտոր	

Սակայն ուրիշ գիրեր ալ նմանապէս կը տեղափոխուին մանաւանդ դ, ն, ր .

աղխանք	փշրել	թմրիլ	խոնարհ
տխլանք	փրշել	թրմիլ	խոնահք
դձնլ	համրիչ	սկոտ	դլխաւոր
ձգնլ	հարմրիչ	սողա	դխլաւոր
դատարի	կապերտ	օրհասարակ	
դարտակ	կարպետ	օրարտակ	
		օրայտակ	

Հայրապետ	պատրիարք	ճմլել	կշիռք
Հարյապետ	պատրիարեաք	ճմուկ	կիշարք
		ճումկ	
անձրել	բարձր	թանձր	մեղր
անրղել	պանձր	թանրղ	մեռղ
արնղել	պարնս	թարնղ(ը)	մեռղ(ը)
	պարս(ը)		
չափ	տոպրակ	դպրոց	
չափ	տորպակ	դրսոց	

Իրարմէ հետու գանուող դիրեր ալ կրնան տեղափոխուիլ .

Հակածտուել	բօլէրա	դրուցել	չնորհաւոր
Հածտակտուել	բօրէլա	դուրցել	չնհրաւոր
փետուր	կամուրջ	պատկերք	Մարիամ
թեպուր	կարմունճ	պարկենք	Մերեէմ

5. Յաւելումն կամ զօրացումն :

Կրճատմամբ եւ կորստեամբ դիւրացման Հակառակ, դաւառարարը ունի նաեւ բաղաձայնի յաւելմամբ դիւրացման օրինակներ: Յիշենք մի քանիսը :

Բաղաձայն մը կը կրկնուի: Ասիկայ թրքական կամ արարական շետտէն կը յիշեցնէ .

փտիլ	փետել	հրամայէ
փտտիլ	փետտել	հրամմէ
	ամէն	պատճել
	ամմէն	պաճճել

Ն մը կ'աւելցուի բառին մէջ. մանաւանդ ուէ առաջ .

Թարթիչ	պատիփ	հարկիք	պատկեր
Թարթինչ	պատինճ	հարկինք	պարտկենք

իրիկուն	աւելորդ	կանաչ	մեծ
իրկուն	էվէլորդ	կանանչ	մեծնծ
իրինկուն	էվէլնորդ		
	կտուց	ճկոյթ	բոյթ
	կանուց	ճթնուկ	պտնուկ

Հ մը կ'աւելնայ .

արբած	ալեւոր	ունդ
հարբած	հալուոր	հունա

Ճ մը կ'աւելցուի ըով սկսող բառերէ առաջ, մահաւանդ թիւրք բառեր .

Ռուրէն	բոպէ	ուամիկ	ոխշո
ըռուրէն	ըբոպէ	ըուամիկ	ըոխշո
ուումբ	ուում	ուէհեան	ուուպ
ըռումբ	ըռուում	ըուէհեան	ըռուուպ
	ուռուում		
բախի	բէչէլ	բաստ	բահաթ
ըբախի	ըբէչէլ	ըբաստ	ըբահաթ
	բահփան	ուա(դեր)	բէ(դեր)
	ըբահփան	ըուա	ըբէ

Յաւելումն գի, գինգը, գինգը եկաւ, գինգն է, գիրեն հայրը :

6. Զեղչումն կամ Սղումն բաղաձայնի :

Երբ երկու բաղաձայն դրեր իրար կը յաջորդեն, հնչումի դիւրութեան համար առաջին բաղաձայնը, եթէ մանաւանդ տ, դ, ք թաւերէն է, իր բնական հնչումը հաղագային շեշտի մը փոխանակելով կը սղուի: Որչափ դիտեմ ասիկայ միայն Մարդուանի յատուկ է եւ բացատրութիւնը դժուար. միայն լսելով կ'ըմբռնուի: Լոնտոնի

Cockney կոչուած Dialectն ալ ասոր նման հնչում
 մը ունի Saturday եւ Like that կը հնչեն Sa'urday ու
 Li'at :

Հետեւեալ մի քանի օրինակներ աւելի կը
 պարզեն քան ո՛ր եւ է բացատրութիւն .

Տ

պատուահոն	պատուելի	պատմութիւն	
պա՛վահան	պա՛վելի	պա՛մութիւն	
պատմեւ	պատմել	պատկեր	
պա՛մեւ	պա՛ճեւ	պա՛կեր	
նտքը	պէտքը	միտք	կտնել
ե՛կը	պէ՛կը	մի՛ք	կ՛նալ
յատկութիւն	չտկել	փետտել	մտնել
յա՛կութիւն	չ՛կել	փե՛տել	մ՛նել

Դ

դադրել
 դա՛րել

Թ

թեթկել	թոթվել	փեթթել
թե՛կել	թո՛վել	փե՛թել
փաթթել	վաթծուն	ութծուն
փա՛թել	վա՛ծուն	ու՛ծուն

Գ

կողտէ	հաղնել	պաղնել
կո՛տէ	հա՛նել	պա՛նել
	մղլիլ	յողնել
	մ՛լիլ	յո՛նել

Ուրիշ դրեր .

տաքղեղ	մաքրել	մեծցունել
տա՛ղեղ	մա՛րել	մե՛ծնել
	հեծցունել	ամչցունել
	հե՛ծունել	ամ՛ծունել

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Տարակոյս չի կայ որ դաւառարարներու բառամթերքը նոյն է աշխարհարարի եւ մինչեւ իսկ գրարարի բառամթերքին հետ. միայն թէ երբեմն տեղական սպամաններու եւ այլ պարագայից բերմամբ դաւառարարը իւր յատուկ բառեր եւս ունի, որոնք ըստ կարի լրիւ ցուցակագրուած են գործիս վերջը կցուած բառացանկին մէջ:

Գաւառացին, սակայն, ածանցել եւ բարդելով նորանոր բառեր կազմելու կամ գլխաւոր իմաստին զանազան նոր առումները, երանգները նշանակելու մէջ բաւական հանճար ցցուցած է եւ շատ հարուստ է: Գրական լեզուն լաւ գործ մը կատարած կ'ըլլայ որչափ շուտ անոնցմէ կարգ մը ընտրանիներու քաղաքացիական իրաւունք շնորհելով:

Ածանցումն:

Ան

Ածան
լացան
ուտան
վազան

Ուան

զատկուան
ծնունդուան
հարսնիքուան
ուտիք:ւ.ս.՝

Տան, Տուն

կաշտան, ուն
ճանտան,
պճլտան, ուն
փտկշտան, ուն

Կան

լալկան
ծծկան
տղասկան
չնթուկան

Ուկան

կշտանալուկան
հատնելուկան
ճաթելուկան
յոզնելուկան

Անք

ախպարանք
հարանք
մարանք
քուրանք

Ենք

գորանչենք
Ղադրիկենք
Հոսոմենք

Ոնք

մամոնք
պապոնք
քենոնք

Կէկ

ամուրկէկ
խոշրկէկ
ծանուրկէկ
հաստկէկ

Ճիկ

կտորճիկ
նորուճիկ
ցածկուճիկ
քիչուճիկ

Ճուկ

լըղրճուկ
կարճճուկ
հիմաճուկ
նորուճուկ

Կակ

մեծկակ

Իկ

անուշիկ
ճոիկ
չուտիկ

Ոտ

եղոտ
խնչոտ
կոնծոտ
հոտոտ

Ոց

եփոց
թրչոց
ծամոց
փոոց

Ուկ

աղէկուկ
կայնուկ
հասուկ
պառկուկ

Ուք

թափուք
խոնք
մաղմղուք
մարմրուք
ներքեւուք
տաշուք
փոխուք
քերուք

Տուք

աւլտուք
ժողլտուք
լիբլտուք
կարկտուք

Ուածք

աւլուասք
բանուասք
իչուասք
լուասք

Իոր

թաղումւոր
ժամւոր
ծոցւոր
հարսնեւոր

Բարդութիւն :

Գաւառաբարը բարդութիւններու մասին շատ հարուստ է մանաւանդ կրկնակներ կազմելու ունեցած դիւրութիւնով եւ շատ նուրբ երանգներ արտայայտելու կարող: Այս կերպերուն քանի մը գլխաւորները կու տանք մի քիչ մանրամասն:

Ա. Բառեր իրենց եղածին պէս, կամ ըստ յարմարութեան ձայնաւորի սղմամբ կը կրկնուին :
 Այս սղումները երբեմն այնչափ խորունկ են որ նախնական բառը ճանչնալ դժուար է :

1.

Թափթփած = Թափթափած	ժարժուք
Թափթփուք	ժոժառուք
Թրթուր = Թուրթուր	ջըջրուկ = ջուրջուրուկ
խաչխաչ	վառվառեն
խրժխրժ, քիթէն խօսող	տօն տօն, մանկանց պարը
խիռու = խումխում	փոթփոթ
խըսխըս	փրփուր
կելկել	փսփսունք
կըմկըմ	քաշքշուք
ճճի = ճիճի	օղիկ օղիկ
ժաղժաղ	

2. Բնաձայններ, որոնք բնութեան հանած կամ իրր թէ հանած եւ մեր ականջը հասած ձայներուն կրկնութիւններն են .

Ջրուզրո, նուազի ձայն	ճրճըճը, տէղկէէ չործե-
զընկըոզընկըո, սազի ձայն	լու
թալթալ	ճըմպլճմպլ, ջուրի ձայն
թըսթըս, դանդաղ	ճըռճո, ջուրի ձայն
թըթթըթ, ժամացոյցի ձայն	ճօրճօր
թըփոթըփո, ոտքի ձայն	ժըղժըղ, դանդաղ
լխուլխո, երերալ, շարժել	մնչիկ մնչիկ
լփուլփո, շուտ ուտել, կամ	ժըշըմըշ
կարդալ	ժըռժո
խըշխշուք, տերեւի ձայն	շըխշըխ
կըղկըղ, դանդաղ	ոլոր ոլոր
կըռկո, թռչնոց ձայն	չաթչաթ, դարնելու
ճըղճըղ, մանկան լացի	չաթըրչաթըր, փչելու

չաթը բնութուր, փշկու
 չըթչըթ
 չըբչըբ
 սինսին
 վըղվըղ
 վըղբվըղբ
 տանտանկ, զանզակ
 տանկտանկո
 տանկո տունկուն
 տըզտըզ
 տընտըն, դանդազ
 տըռտըռ, շատախօս
 ցըբցըբ, տհանութին

փաթըրփաթըր
 փաթըրփութուր
 փըսփըս
 քըթքթք, ուտելու, դաշ-
 նակի
 քըխքըխ, դէշ (ժանկական)
 աղտոտ
 քըսքըս, դանդազ
 Ֆըշֆըշ, օձի սողալը
 Ֆըշրֆըշր, շնշառութին
 քնոյ ժամանակ
 Ֆըռֆըռ, դառնալ
 Ֆըսֆըս, աքալ

3. Այս կարգէն Մանկանց բառերը, որոնք տե-
 սակ մը բնաձայններ են եւ յաճախ կրկնուած .

Թըխթըխ, զարնկ
 կըծկըծ, խածնկ
 հափհափ, ուտել
 հաֆհաֆ, շան հաչելը
 ճըս, արդեկթ, փաստակար
 ճըղճըղ, կրակ, այրում
 ճիթճիթ, հաւ
 ճիվճիվ, հաւ, թոչուն

ճիւճիւ, հաւ, թոչուն
 մէնմէն, կայնկ
 չըթչըթ, կոտրել
 տանտան, կայնկ, ձի
 նստել
 փաթ, իյնալ
 փըխփըխ, մորթել
 քըխքըխ, ձի, ձիու երթալ

4. Անասուններ կանչել կամ վանելու համար ալ
 այսպիսի կրկնակ բառեր կը դործածուին .

Կանչել

Վանել, փշել

Ճիւճիւ, հաւ
 պիլիպիլի, հաւ
 շիւշ, էշ կեցնել
 տօռ, էշ, ձի կեցնել
 փիսիփիսի, կատու կանչել
 քըռքըռ, էշ կանչել

Հօհօ, կով
 շօշօ, բեռնկիթ
 տիահ, տէհ, քալեցնել
 փիսէ, կատու
 փիսթ, կատու
 քիշքիշ, հաւ

քութուքութու, շուն կան-
չել

քուչուքուչու, շուն կան-
չել

օշօշ, շուն կանչել

օշիկ օշիկ, շուն կանչել

քիչէքիչէ, հաւ

քոօ, ձի, էշ

օշա, շուն վանել

Բ. Բառը կը կրկնուի եւ երկրորդին սկզբնատաւը
եթէ ձայնաւորէ Մ մըն ալ կ'աւելնայ. եթէ
բաղաձայնէ Մի կը փոխուի: Իսկ եթէ բառը
արդէն Մով կը սկսի, երկրորդին ձայնաւորը
կը կարճնայ, յաճախ ու:

1.

2.

3.

աղ մաղ

աղջիկ մաղջիկ

աման մաման

անիծ մանիծ

աչկ մաչկ

էշ մէշ

էրես մերես

ուրբ մուրբ

աղալ մաղալ

էրիլ մ'էրիլ

ուտել մուտել

բան ման

լուռ մուռ

կնիկ մնիկ

հաց մաց

ծառ մառ

ծուռ մուռ

պանիր մանիր

պղտիկ մղտիկ

սխալ մխալ

սեւ մեւ

սուտ մուտ

մանր մունր

մարդ մուրդ

մարդ մարդաղան

մաղ մուղ

մանուկ մունուկ

մատնել մուտնել

մանել մունել

մուրալ կուրալ

Գ. Փոխանակ Մի ուրիշ դրեր ալ կրնան դործա-
ծուիլ, մանաւանդ Ճ, Չ, Փ:

Աման չաման

եղած չեցած

ըրած չըրած

լէնկէտի չլէնկէտի

պախըռ չախըր

օլուխ չօլուխ

մաշուք փշուք

չաթրա փաթրա

ուրել փուրել

(պուրբել)

սուտ փուտ

աղապ ճաղապ

իւլիկ ճիւլիկ

փիլիկ ճիւճիկ

իւիկ ճիւիկ

ուղիկ ճուղիկ

աւէժ ճաւէժ

ափալ թափալ

չախա չուխա

Գ. Բառէն առաջ անոր մէկ մասը կամ միայն ձայնաւորը կը կրկնուի: Ասիկայ բառին իմաստը կը զօրացնէ գերազրական աստիճանի բարձրացնելով, բոլորովին նշանակութեամբ:

էփ էրհան	կըս կլոր	նոր նոր
իփ լիլիբ	կըփ կլոր	նոր զնոր
լեփ լեցուն	միս մինակ	շիփ շիտակ
		պաս պարակ

Նմանապէս կ'ըլլան դոյները.

դեպ դեղին	կաս կարմիր	չէփ չէկ
կապ կանանչ	ճեփ ճերմակ	սէփ սեւ
կաս կապուտ	մոս մոտ	

Այս ձևեր կը գործածուի նաեւ թիւրք բառերու համար ալ: Խնդիր է թէ որը որմէն փոխ առած էր, Հայը թէ թիւրքը:

այան աշիքեար	ըփ ըրահաթ	թոր թոփ
ային օյին	թամ թախըր	հափ հազըր
դէր դէհիր	թէփ թէմիդ	սափ սաղլամ
էփ էյի	թէք թիւք	եէփ եէշել

Ե. Երկրորդ բառը հոմանիշ մը կամ առաջին բառին մերձաւոր իմաստով բառ մը, իմաստը զօրացնելու համար:

աղու լեղի	երդում պատառ	վարած տարած
աղտոտ կեղտոտ	խափ խայտառակ	տէր ապաւէն
առօք փառօք	խառն ի խուռն	տէր տիրական
արեւ աշխարհ	կուշտ ու կուռ	ցաւ ցեց
արիւն արցունք	հող մոխիր	քար ապառաժ
դուռ դրացի	նեղ նուազ	օր արեւ

Չ. Ասոր մի ուրիշ կերպն է երբ երկրորդ բառը հակամիշ մըն է առաջնոյն :

առք ծախք	հաստ պարակ	ներս դուրս
դուռ պանա	հէլալ հէրամ	սեւ ճերմակ
դուրս ներս	հոս հոն	սուս փուս
էվէլ պակաս	մանա մունա	սուսիկ փուսիկ
էտեւ առաջ	մենծ պղտիկ	սուտ փուտ
խամ խաս	մութ լուս	վեր վար

Է. Բառերէն մէկը նոյնաձայն կ'ըլլայ, թէ եւ ինքնին անիմաստ :

Առաջինը անի- մաստ.	Երկրորդը անի- մաստ.	Երկուքն ալ անիմաստ.
ապուխ սուպուխ	արա սարա	աղապ ճաղապ
իւիկ ճիւիկ	արա սրբա	ապուռ ճուպուռ
իւլիւկ ճիւճիւկ	լուիկ մնչիկ	ափալ թափալ
ուղիկ ճուղիկ	խարես խուրես	ափեղ ցփեղ
ահէմ շահէմ	խամխում	կասկուս
չօլուխ չօճուխ	մանա մունա	ճալուլ ճուլուլ

Ը. Երկրորդին ձայնաւորը կը նուազի կամ անիմաստ բառ մը կը դառնայ :

դող դուղ	ծակ ծուկ	չաթ չութ
թախ թուխ	ծան ծուն	չաթրբ չութուբ
թաք թուք	ծան ծտտուն	չարտ չութթ
խարթ խութթ	կաթ կութթ	փաթ փութթ
	ճառթ ճուռթ	
	մարդ մուրդ	

Թ. Երկրորդին բաղաձայնը կ'անհետանայ :

բղէզ	փոխանակ	բղբէզ
կաթկթուք	»	կաթկաթուք
հեկեկանք	»	հեկհեկանք

մաքուր	փոխանակ	մաքմուք
պտտիկ	„	պտպտիկ
պղտտիկ	„	պղտպղտիկ
սուլուլիկ	„	սուլսուլիկ, սրածայր

Ժ. Առաջինին վերջին բաղաձայնը կ'անհետանայ :

բարբառ	երբ	թէ	բարբառ
դադար	„	„	դարդար
թաթախ	„	„	թախթախ
թեթեւ	„	„	թեւթեւ
ծոծրակ	„	„	ծործորակ
կակուղ	„	„	կողկող
կզկտիւ	„	„	կզտկզտիւ
կոկոզ	„	„	կոզկոզ
կուկուղ	„	„	կուզկուղ
կոկոն	„	„	կոնկոն

ՓԼՈՒԽ Զ.

ԲԱՅԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

1. ԿՐԿՆՈՒԹԻՒՆ

Մարդուանի դաւառարարը իր միւս քոյրերուն հետ համընթաց բայերու հետ մեծ ազատութեամբ կը վարուի: Իրեն բնորոշ մի յատկութիւնն է դոյ եղող բայերէն նորեր կազմել, կամ հիներու կեղրոնական դաղափարին նոր եղանակաւորում մը տալ, որով նորանոր ձեւեր երեւան կ'ելլեն, իւրաքանչիւրը իր ինքնայատուկ նշանակութեամբ:

Ասիկայ կատարելու համար մասնաւորապէս 2 կերպ ունի: Մին է բային արմատը պարզապէս կրկնելով նշանակած իմաստին սաստկութեան,

չարունակութեան կամ կրկնումի դադարաւոր աղ-
դել: Ասոնք կը կոչուին ԿՐԿՆԱԿ ԲԱՅԵՐ. ինչպէս
է զոր օրինակ կապկապել որ կապելէն աւելի զօ-
րաւոր է. նոյնպէս քափքփել պարզ թափել մը չէ
այլ ցիր ու ցան ընելու դադարաւոր կը ներշնչէ:
Թէեւ զրարարն ու աշխարհաբարն ալ ունին իրենց
կրկնակները բայց դաւառականին չափ ազատու-
թեամբ չեն վարուիր անոնց հետ:

Տարակոյս չի կայ որ այս ազատութիւնը կամ
յարմարութիւնը տեսակ մը ճկունութիւն կու տայ
գաւառաբարին որ երբեմն, պարագաներու մէջ
զբախանէն շատ աւելի ազդու եւ նպատակայար-
մար ոճեր եւ դարձուածքներ ունի եւ մէկ բառով
ամբողջ գործողութիւններ կը ներկայացնէ: Ասոնք
չափ նպատակայարմար եւ արտայայտիչ ըլլալուն
չափ գործածական են: Գրագէտներէ շատերուն
փորձառութիւնն է որ երբեմն պարագաներու տակ
գաւառականին արտայայտած մէկ երանգը հաւա-
տարմութեամբ ներկայացնող բառ մը ի զուր կը
փնտռեն զբախանին մէջ:

Այս կրկնակներէն ոմանց արմատը կամ գոյու-
թիւն չունի եւ կամ գործածութենէ դադրած է:

Պէտք է նաեւ յիշել որ այս կրկումի ժամանակ
2դ. եզրին մէջ սղումի օրէնքը ի գործ կը դրուի,
ուր որ պէտք ու հնարաւոր է, ինչպէս քափքա-
փել, չափչափել կ'ըլլան քափքփել, չափչփել:

Գաւառաբարին նոր բայեր կաղմելու 2դ.
գիւրութիւնը կամ առաւելութիւնն է Ածանցումը
որ կը կայանայ բային վրայ նոր նոր մասնիկներ
աւելցնելով նորանոր առումներ երանգներ ստեղ-

ծել՝ աստիճանաբար մին միւսէն աւելի արտայայ-
տիչ: Այս մասնիկներուն գլխաւորներն են տ, կ
և ուրիշներ: Տեսնել յաջորդին մէջ:

Պէտք է սա եւս յիշել որ այս կրկնակնե-
րուն եւ ածանցեալներուն մեծ մասը բնաձայն-
ներ են. այսինքն բնութենէն հաղորդուած ձայ-
ներու կրկնութիւններն են: Ինչպէս քըռքռալ
կրկնակը քըռ ձայնին, նոյնպէս քըլսրտալ՝ քըլս
ձայնին ածանցեալն է: Գաւառաբարը, սիրահար
բնութեան, շատ կը սիրէ գործածել այս կերպ
բնաձայներ, որոնք տեսակ մը մանկական լեզուի
մնացորդներն են:

Պէտք է սա եւս աւելցնել որ ինչպէս ասոնց
անդգոյշ եւ չափազանց աղատօրէն գործածու-
թիւնը ուսմկութեան նշան է, նոյնպէս ալ դպու-
շաւոր ընտրութեամբ մը յարմարադոյնները որ-
դեզրել թէ կրկնակներէն են թէ ածանցեալներէն
մեծապէս յանձնարարելի է:

Ահաւասիկ հոս կը դնենք գլխաւոր գործածա-
կան կրկնակներու ցանկ մը, որոնք ընդհանրա-
պէս ալ ածանցում չունին: Ածանցեալ բայերը յա-
ջորդով:

Բամբասել, բոհրոհել, բունբունալ.

Գլըլալ, գլըլիլ, գովգովուել, գրգրալ.

Դարտկուիլ, դողդղալ.

Ջընկզնկալ, զըմզըմալ, զըռզըռալ.

Թափթփիլ, թելթիլ, թըլթըլալ, թըլթիալ, թորթորել,
թըռթըռալ, թըռըռալ (թըռըռալ).

Ժըրժըրալ, լըլիլալ, լըղըղալ, լընկընկալ, լըմլմել.

Պարթրել, խըլիլալ, խըխնջիլ, խըտիտալ.

Մամժմիլ, ծանծնել, ծեքծեքել, ծըռմուկել, ծըփծփալ.

կաթկթել, կըզկզալ, կըթկթալ, կըլկլալ, կըմկմալ, կցկցել,
ձըթճթալ, ճըլճլալ, ճըլվլալ, ճըխճխալ, ճըղճղել, ճօր-
ճօրել.

Մաշմշել, մղղղալ, մըմմալ, մըթթալ, մըլլալ.

Շողշողալ, շըլլալ, շըխխալ, շփփել.

Չըմչմալ, պահպհել, պըլլալ, պըճլալ, պոռպոռալ.

Ջախջախել, ջըխջալ, ջըմջմալ.

Սընհոնկալ, սահոհել, սըփփալ.

Վախվախել, վառվառել, վըզվզալ, վըշվշալ, վընկնկալ.

Տընտնալ, տօնտօնուել, տորտորալ, տարտղնել.

Ցանցնել, ցոլցլալ, ցըրցընել.

Փալփալ, փայփայել, փըթփթալ, փըլփլել, փըխփխալ.

Քայքայել, քիչքիչել, քըքքել, քըրքրել:

2. ԱԾԱՆՅՈՒՄՆ

ա. Պարզ եւ կրնակ բնաձայններու :

Ածանցումը բայեր կազմելու 2գ. կերպն է, եւ կրկնումէն շատ աւելի եղանակաւորեալ, դիւրին եւ նպատակայարմար ըլլալուն շատ աւելի դործածական են :

Ասիկայ կը կատարուի բայարմարաին վրայ զանազան գրեր աւելցնելով : Աս մասնիկներ կեդրոնական դաղափարին կամ դործողութեան վրայ նորանոր առումներ, երբեմն իսկ նուրբ երանդներ կ'աւելցնեն : Ոմանք սաստկութիւն կ'արտայայտեն, այլք դործողութեան շարունակութեան կամ կրկնումի դաղափարը կու տան, ուրիշներ անոր փոխադարձաբար կատարուած ըլլալը կը մատնանշեն : Այս մասնիկներէն իւրաքանչիւրը իրեն յատուկ երանդն ունենալով երբ անոնց մի քանին ճաշակաւոր կերպով իրար յաջորդեն կեդրոնական

Իմաստը 2, 3 աստիճան կը զօրացնեն. զ. օ. շտկել, շտկտել, շտկուտել, շտկուտկել: Այս կէտը միայն ընդարձակ ուսումնասիրութեան արժանի է:

Սակայն ամէն բայ այսպիսի ածանցներ չի վերցնէր, կամ չէ արտադրած ու կամ թէ մոռցուած են անդործածելի դառնալով: Ոչ իսկ ամէն բայէ միօրինակ 2—3 աստիճանի ածանցում կրնայ ստացուիլ, ինչպէս կը տեսնուի ցուցակէն:

Պէտք է նաև յիշել որ դաւառաբարներ այս մասին իրարմէ կը տարբերին: Միեւնոյն բայէն ոմանք մէկ ձև ածանցում գործածած են, այլք ուրիշ կերպ: Նաև մէկ դաւառի մէջ պակասածը կրնայ այլուր դտնուիլ եւ գործածական ըլլալ:

Մանաւանդ բնաձայն բայեր ենթակայ, գուցէ եւ աւելի յարմար են ածանցման, եւ անոր համար աւելի յաճախակի գործածուած են: Անոր համար թէ կրկնակ բնաձայներ ինչպէս, զըժզըժալ, զըժլտալ, զըժըտալ եւ թէ պարզ բնաձայներ ինչպէս լըփաւալ նոյնչափ դիւրութեամբ կ'ածանցուին:

Գալով ածանցիչ մասնիկներուն, անոնց դիւրաւորներն են տ եւ կ առանձին կամ միասին տկ, ինչպէս խըռլտալ, խըռլտկալ:

Ուրիշներ կրկնակին 2դ. եզրը ձգելով անոր փոխարէն լ կամ բ մը կ'առնեն. պընպնալ, պընլտալ, պընրտալ, պընրտկել:

Իսկ աւելի մեծ թուով ուրիշներ տ եւ կ է դատ ուրիշ մասնիկներով ալ կ'ածանցուին. շտ, շտկ, շկ, ոտ, վոտ, վոտկ եւն... ինչպէս կը տեսնուի հետեւեալ ցուցակէն. որը հարկաւ լիակատար չէ, եւ միայն գործածականները պարունակէ:

1. Պարզ բնաձայններ

սովորաբար միայն ա մասնիկով կ'ածանցուին, եւ ուրիշ մասնիկներ չեն առներ, ինչպէս.

Յընկուտալ	Յըբրտալ	Յըփուտալ
Ճըզրտալ	Ճըժպլտալ	Ճընկլտալ
Ղըփուտեւլ	Պըբրպտեւլ	Սըփուտալ
Լըփուտալ	Պըճրտալ	Քըթրտալ
Հափուտեւլ	Ղըխրտալ	Փընկուտալ

2. Կրկնակ բնաձայններ:

Կրկնակ բնաձայններ շատ զործածական ըլլալնուն աւելի մշակուած են, եւ գրեթէ ամէն մասնիկներով կ'ածանցուին:

	Լ	Ր
	Յըխթիալ	Յըխրտալ
Յըսալ	Յըսթալ	Յըսրտալ
Լըխալ	Լըխլիալ	Լըխրտալ
խըժալ	խըժիժալ	խըժրտալ
խըլալ	խըլիլալ	խըլրտալ
խըշալ	խըշիշալ	խըշրտալ
խըռալ	խըռիռալ	խըռլտալ
ծաղեւլ	ծայծիղեւլ	ծայծիտեւլ
ծըփալ	ծըփիժիալ	ծըփլտալ
կապեւլ	կապիկպեւլ	կապիկպտեւլ
ձգեւլ	ձըգձիղեւլ	ձըգձիտեւլ
ղըժալ	ղըժիղժալ	ղըժլտալ
ղըշալ	ղըշիղշալ	ղըշլտալ
ղըռալ	ղըռիղռալ	ղըռլտալ
ճըղալ	ճըղիճղալ	ճըղլտալ
ճըթալ	ճըթիճթալ	ճըթրտալ
		ճըթրտալ ?

ճըլալ	ճըլճուալ, ճըլլալ	ճըլլտալ	ճըլլտալ
ճըխալ	ճըխճխալ		ճըխտալ
ճըռալ	ճըռճռալ	ճըռտալ	ճըռտալ
ճըլալ	ճըլճըլալ	ճըլտալ	
ճըփալ	ճըփճփալ	ճըփտալ	
ժարժիլ	ժարժիլ		ժարժիլ, ժարժտիլ
ժըղալ	ժըղժըղալ	ժըղտալ	ժըղտալ
ժըռալ	ժըռժըռալ	ժըռտալ	
չըռալ	չըռչըռալ	չըռտալ	
պղահալ	պղահպղահալ		պահպահիլ
պահուեալ	պահպուեալ	պահուեալ	պահուեալիլ
պաղեալ	պաղպաղեալ		պաղիլ
	պըլպըլալ	պըլպըլտալ	պաղչտիլ
	պըճպըճալ	պըճպըճտալ	պըճտալ
			պըճտիլ
պոռալ	պոռպոռալ		պոռչտալ
սահալ	սահսահալ		սասըճիլ
վաղեալ	վաղվաղեալ		վաղվաղեալ, վաղվաղեալիլ
վաթեալ	վաթվաթեալ		վաթվաթեալ
վըժալ	վըժվըժալ	վըժտալ	վըժտալ
վըռալ	վըռվըռալ	վըռտալ	
տըղալ	տըղտըղալ		տըղտալ
փախեալ	փափախեալ		փախիլ, փախտեալ
փըլեալ	փըլփըլեալ		փըլփըլտեալ, փըլփըլտեալիլ
փոխեալ	փոխփոխեալ, փոփոխեալ		փոխփոխտեալ, փոխփոխտեալիլ
	փըռփոռալ	փըռտալ	
փըռալ	փըռփոռալ	փըռտալ	փըռտալ
ժահալ	ժահժահալ		ժահժոռտեալ, ժահիտեալ
Փըռալ	ՓըռՓըռալ	Փըռտալ	Փըռտալ

1 զիստընեմին
 1 զիստընով
 1 զիստընամով
 1 զիստընամ
 1 զիստընի
 1 զիստընով

1 զստընով
 1 զստընամով
 1 զստընամ
 1 զիստընի
 1 զիստընով
 1 զիստընով
 1 զիստընով
 1 զիստընով
 1 զիստընով
 1 զիստընով

1 զմարագա
 1 զմարագաս
 1 զմարանման
 1 զմարագագ
 1 զմարագագով
 1 զստընի
 1 զստընի
 1 զիստընի
 1 զիստընի

1 զիստընի

1 զստընի
 1 զստընի
 1 զստընի
 1 զստընի
 1 զստընի
 1 զստընի
 1 զստընի
 1 զստընի
 1 զստընի
 1 զստընի

սն
 ն
 սն

սս
 սս

գ. Բաղադրեալ բայք :

Բարդութեան մի աւելի բաղադրեալ ձեւն եւս
կայ, որով բառը (մանաւանդ բնածայն բառ մը)
կրկնուելէն վերջը անոր բայը (կամ եթէ չունի
ուրիշ օժանդակ մը) կ'աւելցուի : Ասիկայ խօսքին
աւելի ուժղնութիւն կու տայ : Ասանկով շատ մը
ազգեցիկ աստեթիւններ կը շինուին եւ շատ գործա-
ծական են :

Բզիկ բզիկ բզկտել
բզիկ բզիկ անել
զընկ զընկ զնկլտալ
զընկ զընկ ձեծել
զըս զըս զոսլ
զըս զըս լալ
զընկըր զընկըր զընկըրտալ
էօքիւր էօքիւր լալ
թապլթապլ թապլտիլ
թըխ թըխ թխտալ
թըփը թըփը թփրտալ
թըբը թըբը թբրտալ
լըփո լրփո լրփոտել
խըռլ խըռլ խռլտալ
խենթ խենթ խնտալ
ծակուկ ծակուկ ծայծկել
ծուիկ ծուիկ անել
ծուիկ ծուիկ ծոմուկել
կըլ կըլ վազել
կըս կըս վազել
կտոր կտոր կտորել
կտոր կտոր անել
հինկիլ հինկիլ խնտալ
հէօնկիւր հէօնկիւր լալ
հընկը հընկը խնտալ

ճանկըս ճանկս ճանկտել
ճըզս ճըզս ճըզտալ
ճինիկ ճինիկ ճնչել
ճիւիկ ճիւիկ ճըվճվալ
ճմպլ ճըպլ ճմպլտալ
ճըվլ ճըվլ ճըվլտալ
մանար մանար մանարտել
մասիկ մասիկ անել
մըչլ մըչլ մչլտալ
մըռլ մըռլ մռլտալ
չառփ չառփ չափոտել
չառփ չառփ զարնել
չառփ չառփ զարնել
չըփո չրփո չրփոտալ
չարիկ չարիկ չարչրկել
պատառ պատառ պատոտել
պօռ պօռ պօռալ
սաղ սաղ թաղել
սընկ սընկ սընսընկալ
սլիկ սլիկ սլկտալ
սըփը սըփը սըփրտալ
սըփը սըփը թափել
վըզը վըզը վըզրտալ
փըսոր փըսոր փսորել
փըսըր փըսըր փսորտալ

բահ բահ խնտալ
բրո բրո խնտալ
Փրնկըր Փրնկըր Փրնկըրտալ

Փրնկըր Փրնկըր դտոնալ
Փոնկուր Փոնկուր Փոնկուր-
տալ

դ. Թրֆերէնէ փոխառութիւնք :

Հայերէնի յարարերութիւնը Թիւրքերէնի հետ ծանօթ իրողութիւն մըն է : Արդէն ալ նախորդ գլուխներու մէջ մի քանի անգամներ ատոր ակնարկելու պատահութիւն ունեցանք, ինչպէս ածականներու կամ դոյն ցուցանող բառերու նշանակութիւնը սաստկացնելու մտօք բառերը նոյն կերպով կրկնել : Շիփ շիտակ, ֆեփ ֆեքմակ . — Sou տողբու, պէմ պէյագ եւն : Յայտնի է նաեւ մանաւանդ Թիւրքերէնի ազգեցութիւնը աշխարհաբարի շարադասութեան վրայ : Տես երկրորդ դիտուն մէջ :

Այս 2 լեզուաց իրարու վրայ ունեցած ազգեցութիւնը բնական ալ էր . նկատելով այն երկար դարերը երբ երկու ժողովուրդներ իրարու մօտ եւ իրարու մէջ ապրած են : Իսկ թէ ո՛վ որմէ ազդուած ու փոխ առած է ճշդելը դժուար է . միայն սա իրողութիւնը որ Թիւրքեր Հայերէն չէին հասկնար որ անոնցմէ փոխ առնէին, աւելի հաւանական կ'ընէ Հայոց փոխառութիւնը : Մենք հոս այս հարցով զբաղելու նպատակ չունինք . միայն Մարդուանի եւ զուցէ ուրիշ գաւառաբարներու մէջ մտած ու գործածական եղած բառերն են որ հարեւանցի քննութեան կ'առնենք :

Գաւառաբարի բառամթերքի քննութիւնը բնաւ կասկած չի վերցներ որ Հայք աւելի բառեր փոխ

առած են Թիւրքերէնէ , քան թէ հակառակը : Ասոր
 մէջ ալ զարմանալու բան չի կայ , քանի որ Թիւր-
 քերէնը արեւոյ լեզու էր թէ դատարանը եւ թէ
 դործի շուկան : Թիւրքերէնը անսպառ դանձ մը
 եղած է . ուղածնուն չափ բառեր , ոճեր , առած եւ
 խառնած են Հայերէնի , թէ խօսակցութեան եւ թէ
 գրականութեան մէջ : Անոնցմէ շատեր սոյնչափ
 սերտիւ հայացած են որ որոշել գժուար է : Սա
 միայն ճշմարիտ է ի նպաստ Հայերէնի որ այս փո-
 խառութեան մէջ Հայերէնի կնիքը վրանին գրուած
 է : Այսինքն Թիւրքերէնէ գոյական բառեր կամ
 գերբայներ առած են , բայց բայ բնաւ . իսկ երբ այդ
 Թիւրք գոյականէն կամ գերբայէն բայ մը շինել
 պէտք ըլլայ անոնց վրայ Հայերէնի բայական մաս-
 նիկները կամ օժանդակները գրուելով հայացու-
 ցուած եւ գործածուած են : Ուրիշ խօսքով Թիւր-
 քերէնէ առնուած բառեր միշտ հայերէն հոլոված
 կամ խոնարհած են եւ երբէք հակառակը : Օրի-
 նակի համար երբէք չ'ըսուիր մէտհիլրտէն ետքը ,
 այլ մէտհիլ-եյլ-էն ետքը : Նոյնպէս չ'ըսուիր մէտ-
 հիլրլէմէք ուզեր են , այլ «մէտհիլրլէմիշ անել ու-
 զեր են» : Նմանապէս ալ զազաննըլըլս կանէ կա
 չըսուիր . այլ զազաննըլիս կանէ կա :

Ասանկով Թիւրքերէնէն առնուած բառեր կ'ա-
 ծանցուին հայ մասնիկներով եւ կը դառնան հայ ,
 գոյականներ կամ բայեր :

Գոյական .

Հաղանճութիւն , թէրզութիւն , մասխարհութիւն , կարէ-
 նութիւն , կէնճութիւն :

Բայ .

Այլընտաս, իմզայեւ, մէօհրեւ, սիւնէյեւ, քըֆրեւ, փիւշ-
մէնեւ, չէօքեւ :

Հայ . օժանդակներով .

Աշխի գաւ, Թէքմէ տաւ, խալթ անեւ, խըրս էլլաւ,
քէս ւյնիւ :

Թիւրք դերբայներ .

Ախթարմիւ անեւ, զըզմիւ անեւ, պէքլէմիւ անեւ,
սընամիւ անեւ :

Մարդուանցիին ամէնէն աւելի Թիւրքերէնէ
փոխ առած բառերը նախադրութիւն, մակրայ եւ
չաղկապ են, որոնց հայերէնը քիչ կը գործածուի :
Ինչպէս պիտի տեսնուի Քերականութեան մէջ,
յաջորդ գլխով :

ԳԼՈՒԽ Է.

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հարկաւ չը սպասուիր որ քերականական ամ-
բողջ գրութիւն մը պարզենք հոս իր բոլոր ման-
րամասնութիւններով, տրուած ըլլալով որ մեր
գաւառաբարը այն աստիճան կազմակերպեալ եւ
որոշ կանոններով ղեկավարուած չէ իր գործա-
ծութեան մէջ : Երկրորդ որ բնաւ գրի առնուած
չէ, եւ ո՛ր եւ է գրական գործունէութեան եր-
թարկուած չըլլալով՝ միայն հասարակ խօսակցու-
թեան մէջ գործածուած է : Հետեւաբար շատ մը
բաներ խօսողին ու լսողին քմահաճայքէն կա-
խուած՝ տեսակ մը անորոշութեան մէջ թաղուած

է, եւ բնականաբար բացառութիւններով լեցուած :
 Եւ երրորդ դրական աշխարհաբարի ծաւալումով
 դաւառականներ ինքնաբերաբար անոր ազդեցու-
 թեան ենթարկուած՝ սկսած են տեղի տալ, անանկ
 որ հին բնիկ դաւառական ձեւեր կամ բարձի թողի
 եղած են բոլորովին կամ մասամբ, եւ կամ հինե-
 րու տեղ նորեր եւս սկսուած են դործածական
 դառնալ. տեսակ մը խառնուրդ : Մենք միայն դրա-
 կանէն տարրերած ինքնայատուկ գլխաւոր ձեւերը
 համառօտաբար յիշելով պիտի բաւականանանք :

Հոլովում. Մարդուանցին մէկ գլխաւոր հո-
 լովում ունի որով կրնայ հոլովել առ հասարակ
 ամէն բառ : Ի, է, ուլ, հոլովման վրայ : Շատ բա-
 ւեր եւս մէկէ աւելի հոլովումներ ունին :

Գրաբարի ոյ սեռականը կը փոխուի ու : Մար-
 դոյ, մարդու :

Նոյնպէս ի վերջացող բառերու սեռականը ու
 կ'ըլլայ. որդի, որդու :

Նոյն կերպով աներեւոյթներ եւս ու հոլովման
 տակ կ'երթան. սիրել, սիրելու :

Թիւն = քիւն վերջացող բառերու սեռականը
 քան կ'ըլլայ : Նեղութան :

Ժամանակ ցուցնող բառեր մասնաւոր հոլո-
 վում մ'ունին .

առտուան	առտուրնէ	առտուրնով
օրուան	օրուրնէ	օրուրնով

Ազգականութեան բառեր եւս իրենց մասնաւոր
 հոլովումն ունին .

աներ	աներոջ	աներոջմէ	աներոջմով
հայր	հօրոջ	հօրոջմէ	հօրոջմով

Գործիական հոլովը թէ եղ. եւ թէ յոք. կրնայ
օք վերջանալ.

ծառ = ծառօք, ծառեր, ծառերօք:

Դերանուն. Գրականներէն քիչ կը տարբերին.
օքով գործիականը դերանուններու մէջ աւելի
գործածական է. ինզովօք, մեզովօք:

Ինքին հայցականը իբր ուղղական առ հասարակ
կը գործածուի.

զինքն էր զինքը ըսաւ զիրարու հախէն էկան

Յուցական դերանուններու գրական ձեւերէն
զատ ինքնայատուկ որոշ ձեւ մ'եւս կայ որ շատ
սովորական է.

սրվի	սրվոր	սրվորմէ	սրվորմով	կամ	սրվով
հրվի	հրվոր	հրվորմէ	հրվորմով	„	հրվով
սրվոնք	սրվոնց	սրվոնցմէ	սրվոնցմով	„	սրվոնցօք
հրվոնք	հրվոնց	հրվոնցմէ	հրվոնցմով	„	հրվոնցօք
զրվի	զրվոր	զրվորմէ	զրվորմով	„	զրվորօք
զրվոնք	զրվոնց	զրվոնցմէ	զրվոնցմով	„	զրվոնցօք
նրվի	նրվոր	նրվորմէ	նրվորմով	„	նրվորօք
նրվոնք	նրվոնց	նրվոնցմէ	նրվոնցմով	„	նրվոնցօք

Սովորական անորոշ դերանուններուն քով հաս
մըն եւս կայ գաւառականի ինքնայատուկ եւ խիստ
շատ գործածական իք, ինք եւ կը հոլովի իք,
իքու, իքէ, իքով, իքոնք, ինքոնք, իքոնց, ինքոնց,
իքոնցով, ինքոնցով, իքոնցմով, ինքոնցմով,
-ովօք.

իք է իքը էկերէ իքոնք (իքենք) հարսնիք ունին
ինք է ինքը մեռեր է ինքոնք (ինքենք) մատաղ ունին

Բայ .

Մեր դաւաւարարը բայերու մէջ քիչ կը խոսորի զբաղանի բայերու ձևերէն :

Գլխաւոր տարբերութիւնը սա է որ 4 լծորդութիւնները երեքի վերածուած են եւ լծորդութիւնը իմ ի վերածելով , որ բոլոր ժամանակներու մէջ իմ լծորդութեան պէս կը խոնարհի , բացառութիւն է միայն սահմ . եղ . Յղ . զէմքը որ փոխանակ ի վերջաւորելու է կը վերջաւորի . եւ աներեւոյթը որ ել կը մնայ , մինչ անցեալ զերբայը իր կը վերջանայ : Ասոր հակառակ բուն իլ լծորդութեան աներեւոյթը ելի կը փոխուի հոլոված ժամանակ : Խօսելու համար , քոչելէն վերջը : Նաեւ երեք լծորդութեան ալ կատարեալ եւ անկատար յոք . 1ին զէմքերը անք կ'ըլլան փոխանակ ինքի :

Ասիկայ պարզ կը տեսնուի հետեւեալ ցուցակին մէջ .

եմ	իմ	ամ
Կը սերիմ	կը խօսիմ	կը բանամ
սերիս	սիս	նաս
սերէ	սի	նայ
սերինք	սինք	նանք
սերիք	սիք	նաք
սերին	սին	նան
Կը սերէի	կը խօսէի	կը բանայի
իք	սէիք	յէր
քէք	սէք	ք
քէանք	սէանք	յանք
քէեք	սէեք	յեք
քէին	սէին	յին

հմ	իմ	ամ
սիրեցի	խօսեցայ	բացի
ցիբ	ցար	ցիբ
ց	ցաւ	ցաւ
ցանֆ	ցանֆ	ցանֆ
ցիք	ցաք	ցիք
ցին	ցան	ցին

ում	էական բայ
կը թողում	էմ բլամ, բննաւ,
զուս	բննամ
զու	էս բլաս
զունք	է բլայ
զուք	էնք բլանք
զուն	էք բլաք
	էն բլան
կը թողուի	էի բլայի
իբ	էիր բլայիր
բ	էր բլար
զու յանֆ	էյանֆ բլայանֆ
իք	էյիք բլայիք
ին	էյին բլային
թողուցի	էզայ
ցիբ	էզար
ց	էզաւ
ցանֆ	էզանք
ցիք	էզաք
ցին	էզան

Աներեւոյթ.

սիրել	խօսիլ
	խօսելու

Անց. դերբայ.

սիրեր	հանդիսէն ետքը
չիմ սիրեր	հանդիսելու համար
	թռչելու ատեն

Եւ վերջացած կարգ մը բայեր եւս ամի փոխած են .

ստնամ, իշնամ, կտնամ, տեսնամ, խեղնամ :

Ինչպէս կը տեսնուի Մարդուանցին սահմ . ներկայի եւ անկատարի առջեւ կը կը դործածէ : Միայն կու գամ, կու լամ, եւ կու տամ ի մէջ կու կը դործածէ, նման Ակնայ : Իսկ եւ, կամ, կայնամ, կիտիմ, կը չեն առներ :

Սահմ . ներկայէ եւ անկատարէ վերջը կա կը դործածուի փոխանակ կորի .

կ'եթամ կա, կ'ուտէի կա

Բացասականները կը շինուին էական բային ներկային եւ անկատարին առջեւը չ եւ ետեւն ալ բային անցեալ դերբայը դնելով : Միայն թէ բացասականի մէջ էականին սահմանական ներկայի էն կը փոխէ ի .

չիմ, չիս, չի, չինք, չեք, չին,
չիմ սիրեր, չիս սիրեր, չի սիրեր

Կայ նաեւ ի յաւելումով :

չիմ ի տար, չէի ի տար

Իսկ միւս ժամանակները միայն չ (չի) աւելցնել բաւական է .

չի սիրեցի, չի ստի սիրիմ, չի սի դայ = չիստի դայ = չի սիտի դայ, չիսիմ = չիմ գիտեր

Ապառնիի պիտի յաճախ պիտիք կը հնչուի . պիտիք գայ :

Գերակատարը թրքերէն իտիով կը շինուի .

էկած էր = էկաւ իտի (կէլմիշ իտի)

Պոլսեցւոց կորը Մարգուանցիք կա կ'ընեն ,
Հաճի գիւղցիք կո, կէքամ կա, կէհամ կո :

Իսկ Աժառացիք վերջը վ մը կը դնեն . կեր-
քավ, կուտել :

Երթալ բայը Մարգուանցին էքավ կ'ընէ , Հաճի
գիւղցին էհալ, կիհամ կո :

Անփոփոխ մասունք բանիներ :

Մարգուանցիք ինչպէս եւ ուրիշ գաւառա-
ցիներ, վերջին չորս անփոփոխ մասունք բանինե-
րու (նախադրութիւն, մակբայ, շաղկապ, միջար-
կութիւն) հարազատ բառերը գործածելու սիրա-
հար չեն : Մինչև իսկ եթէ գիտեն չեն գործածեր ,
քանզի կը վախճան թէ ատիկայ դպրոցականի հո-
վեր ասնել պիտի մեկնուի . ուստի առ հասարակ
ատոնց թիւքերէնները կը գործածուին : Մենք
հոս միայն մի քանի գործածականները կը դնենք,
սակայն թիւքերէնի անփոփոխ բառերը ու մասնիկ-
ները ամբողջովին անխախտ կը գործածուին :

Նախադրութիւն .

ծանսուզ	ասոր հըմար
չբրաստան	թա տուն
քեզի կէօրէ	տունն էտէք
նասրէթի դուն	քու վասիթայօքը
էթալէգ պէրէ	տունին էթրաֆը
ընծի չաք (չափ)	թառլային օրթան
պօլին պարապար	ասկից սօնրա
կերածին դատար	ինդմէն կողտուկ
հօրը զըտաը	

Մակրայ .

հիմա = հրմա	պահմը, պահմալ	վաղվրնկուց
հիմածուկ	պահմընալ	վաղվէնկուց
հիմակուց	պահմընուկ	վաղվրնկուցօք
հրմայկուց	օրայսաք	ախլամէզէնի
հրմայէն, -կէն	էտինք	նորուան, հերու.

Շինտիլի, Հէլէ	պապի, ասլա	անիտէ, կիեկ
իբիտկպիր, ասյ-	թէզ, հէմէն	չապուխ, ալէլ
մա	ամէն իժիր	ամէլէ

էթալն իքէն

էնկ էոսջ. էլաւ իտի ընկաւ. էլածին կիպի ընկաւ.

Յուցական՝ հը, սը, դը, նը կարգ մը տեղա-
կան մակրայներ կը շինեն .

հըկի	սըկի	դըկի	նըկի
հըկեց	սըկեց	դըկեց	նըկեց
հըկէ	սըկէ	դըկէ	նըկէ
հըդին	սըդին	դըդին	նըդին
հըտեղ	սըտեղ	դըտեղ	նըտեղ
հըպէս	սըպէս	դըպէս	նըպէս
հըղըտար	սըղըտար	դըղըտար	նըղըտար

ըհը = ընհը = ըհընէ = ահա

իշտէ, իշտէ հանէ = ահա

Որականական .

Ալայնա հոս էն	Իլէ, իլէքի էկո
Աճապա ի՞նչպէս է	Կիւճպէլէ հասաւ.
Անիտէ վաղեց	Հէլպէթտէ կու դաս
Անճա հասաւ.	Հէմէն, պիրտէն պիրէ
Ասլա չըննար	Հէչ կընայ մը
Եօխսա ընկար մը	Հէքքէս նային կա
Զոօք պէրի	Ղօլայընա չեղաւ.
Էնճամ հասաւ.	Նասըլ էք
Ըհը = այո՛, ահա	Սայքի = Սանքի էղաւ.

Մի քանի ուրիշ մակբայակերտ մասնիկներ եւս
կան որ դործողութիւնը կ'եղանակաւորեն .

Կամացուկէն	Սուսուտիկէն
Երկանքընա	Պօլունա
Տէյվարընա	Պէրինքս ի վար
Ըյնելուկան	Պէրինքս ի վեր
Ուսուլիկէն	Մեոցնելուկան
Լանքընա	Մանուէն
Տէյվէրընա	Սանկընա
Ճաթելուկան	Վաթելուկան

Շաղկապ .

Աւ = ա = եւս, ես ա	Էս իլէն դուն
Ալթոխ = Արթըխ էկօ	Կէօյա քի էղաւ
Ես էս ես դուն	Հէլէքի հասանք
Ես (հապա) ինչ արեք	Հէմ լանք հէմ էթանք
Ես չէնէ քալինք	Մէյէր հոս է էղեր
Եանի կ'ըսիմ կա քի	Մէյէրսէ զոս է էղեր
Չահիր հանիս կա	Նէհալէ հալ էկանք
Չէրէ ինդար կա	Պարի դուն էկօ
Էլլէհէլէմ մեուեր է	Պէլքի հասնինք
Էյէր կ'ուզես նէ	Մեանի պիլէ նէ չիտար
Էօլլէ իսէ կեցիր	Տէյիլ քի դուն
Ըսի ըմմա չըննար	Արի աէյի ինդայ
Ըսի իսէտէ չըննար	Վէլհասըլ չըննար
Ըմմատա էղաւ հա՛	Վէսսէլամ չիմ չէթար

Միջարկութիւն .

Եսզուխ էմէկներուն	Ճանըմ ալ կ'ողտէ
Էյվահ էմէկներուն	Մաշալահ, ըմմատա արիբ
Էյվալլահ անողին	Պէհէրիֆ ևախաս թող
Հայ կիտի՛ օրեր	Պիլէքիմ մեռնէի
Հայտէ՛ քեզ տեանամ	Վաշվաշ ետվրում
Հէլէ՛ կեցիր հէլէ	Տէնտի հա, իրա՞ւ է
Հէրիֆ սէնտէ ատ ի՞նչ է	Տէնտը նայիմ ի՞նչ կայ

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՆՄՈՅՇՆԵՐ

ԱՂՕԹՔՆԵՐ

Օրհնեալ տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ամմէն :
Հար մեր երկինք, սուրբ էղիցի անունդ .
էկեացէ արքայութիւնդ էղիցի կամք քո որպէս սէր-
կինս եւ էրկիր : Սաց մեզ սանապազ տուր մեզի
ասօր . թող մեզի պարտքս որ թողունք մերս պար-
տապանաց : Եւ մի տանիր փորձութիւն այլ փրկէ
չարէն : Զի քո է արքայութիւն եւ զօրութիւն եւ
փառք . Ամմէն :

Հաղար անգամ փառք քեզի էրկնաւոր տէր
Ասված . Տան խէր ու պէրէքէթ տաս . Հայր Աբրա-
համու պէրէքէթը վրանը վերէս պակաս չանիս :
Զօլուխ չօճուխիս նասիպ զըսմէթը հասցունիս .
վարող տատող վաստկողին, էփող թափողին .
Ամէնին պանին կործին աջողութիւն տաս . Փախիր
Փուխարէյին խարամճի ըննաս . Հարիկս :

Տէր Ասված Յիսուս Քրիստոս . դիչերուան
պէլայէն, զաֆիլ զատայէն, ամմէն փորձանքէն,
չար աչքէն, չար նազարէն ազատիս վու քու սուրբ
լուսողէ տեսութեանը արժանի անիս : Փախիր Փու-
խարային, դրան ետեւ անտէր անտիրականին քու
ողորմութիւնդ հասնի պահպանէ : Օղորմութիւնիդ
դուռպան ըննամ Հարիկս, քու պահպան հրիչ-
տակդ պահէ մեր օճախը վոր մուհաննէթէ մէհ-
տաճ չըննանք տուն տնորդօք . աղգական պարե-
կամօք : Ողորմութիւնէդ ողորմութիւն չնորհիս .

չաղտ չօլուխին նասիպը չի կոռիս : Էլ ալէմի ,
հասրէթ քաշողներու պէրանը ըյնելէն աղատիս :
Մեղքներվիս էրեսներվիս մի տար . դարիպ զուրպէթ
եղողներն ալ իրենց հասրէթին զալուչտուրմիշ
անիս ու մեղ ամէննրվիս ալ տուն տնորդօք քու
յաւխտենական արքայութանդ արժանի անիս .
Ամմէն :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վախտին մէկը կայ մէկը չի դայ նասրէտտին
անունօք հօճա մը կայ էղեր , ասի շատ կիտուն ,
չիլիստիայ մարդ է էղեր ըմմա , լաքին շատ թի-
ֆաֆ պաներ կանէ էղեր : Ասոր նախըյէթներէն
քանի մը հատը լսել կաժէ :

Օրին մէկը էշը խեծած թարլան էթալնիքէն
սիւրիւ մը մարդիկ դէմը էլլալով . տեսածնրվի-
րուն պէս , Մաշալլահը կը վերցունին . «Պէօս
պէօյիւկ հէրիֆ խեծեր է տէ սի չօճուխը քալել
կու տայ կա» կը պոռան : Հօճան ամ շնալօք կիշնայ
վու տղան կը խեծծնէ : — Կեթան , կեթան նէյե-
րես պաշղա մարդիկ տէմնվին էլլալով «Նուհա ,
տէլիղանլու հալօքը էլեր էշուն վրան տօնտօնցեր է
վու շամշճած իր էխտիյար հարը քալեցունէ կա»
կը պոռան : — Ասոր վրան հօճան խելքի էկած ,
«ձօ էկո , էրկուքնվիս ալ խեղնանք» կըսէ : Չա-
վալու էշը տքալէն տքտքալէն կը քալէ : Անդիէն
նէյերես կընիկներու պառխանա մընէ կը փրթի :
Ասոնք ալ տեսածնրվերուն կիպի խնդում խեւ
կը դառնան ալալունը կը վերցունեն . «էրկու պէօս
պէօյիւկ զըռզօփներ էլեր տնկուեր էն զալալու

սրբիային վրան որ իրենց տակը հողի կու տայ կա»
կը պօռան: — Մեր հօճային ճարը հատած աս հե-
ղուն ալ էջը պառկեցնելով ոտքերը էրկերկու իրար
կը կապէ եւ մէջտեղէն ալ սըրբը մը անցունելով
հար վու աղայ օմուղնըվին կ'առնին կը քալին: Աս
ատեն ալ անցող դարձողներ քահ քահը վերցնե-
լով. «Մօ աւանակներ կ'ըսեն, տահա ինչ կանիք,
էֆէրիմ, իշտէ մէկին տեղը իրեք աւանակ ծեղի,
կըսեն ու կանցնին: Հօճային ալ լեղուն պէրանը
կառնուի, ինչ ըսել, ինչ ընելիքը չի կ'իտնար:

Նասրէտտին Հօճան իր տանը մէջ վեր վար
հօլթա զարնելէն կ'աղօթէ էղեր. «Ասված ընծի
1000 ոսկի տուր, մէկ պակաս ըննայ նէ չիմ առնիր
հա՛» ըսելով: — Դրացի Եահուտին ասի լսելօք
տօռպակի մը մէջ 999 օսկի դրած պահայէն վար
կը նետէ: Մօլլան վերցնելօք կը համրէքի 999 օսկի
է, «հող չէ թող մէկ հատը պակաս ըննայ 999
տուող ասվածը հէլպէթ մէկ հատալ կու տայ,
կ'ըսէ, կը վերցնէ կը պահէ: Եահուտին որ շախայի
համար կանէր կա, էրթիքէն պոռաց. «եա՞ դուն
մէկ հատը պակաս ըննայ նէ չիմ առնիր կ'ըսէիր
կա, ինչո՞ւ առիր պահեցիր: — Քեզի ի՞նչ, էս
աստուգմէ խնդրեցի ան ալ ընծի տուաւ: Քեզի
ինչ մտնայ կելլայ կա կը պատասխանէ:

Եահուտին. Եա՞, անպէս է նէ հայտէ տատաւորին
էթանք, կ'ըսէ:

Մօլլան. էթանք, ըմմա էս հըմա ղէնկին եմ.
ինչուան որ տակս ճորի մը եւ վրաս քիւրք մը

չունենամ չիմ կայնար մահքէմէն էթալ :
Ատոր վրան

Եահճուտին իր ճորին իլէն քիւրքը կու տայ մօլ-
լային վու կեթան Ղատին :

Եահճուտին կը դանգալի քի Մօլլան իր օսկիները
առած է չի տար կա :

Մօլլան . էս աստուղմէ 1000 օսկի խնդրած էի , ան
ալ տվաւ : Աս Եահճուտին ալ ատի տեսնալով
զօրը դրեր է քի անոնք իրն են : Աս մարդը
ան զրտար աներես է քի խեծած ճորիս իլէն
վրայիս քիւրքն ալ չամշծած իրն է պիտի ըսէ :

Եահճուտին . Իմս չի տէ , եա՛ որինն է , կը պոռայ :

Ղատին . Մօլլային հախ կու տայ վու կը վոնտէ
Եահճուտին . Մօլլան ալ տուն կը դառնայ ճո-
րիով վու քիւրքով ըսելով ասոնք ալ մնացած
պակաս մէկ օսկիին տեղն են :

ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Քէփէնէկ էկո քովս տիտիկ արէ ,

ինչ ըսիմ նէ մտիկ արէ .

Անաս ընծի շէպիկ կարեց ,

շէպիկը տէրտէրին տվի .

Տէր տէրն ալ ընծի նիշխարք տվաւ ,

նիշխարքը աջիկին տվի

աջիկ նալ ընծի պաշիկ տվաւ .

հաւն ալ խօսաց եւմ տվի

ան ալ ընծի հաւկիթ տվաւ :

Հետեւեալներն ալ իրարմէ անկախ եւ անկապ
ասացուածքներ են . սովորաբար հապճեպով չի-
նուած .

Մէկ երկու երկննաս
իրե՛ք չորս չորնաս
հինգ վեց վերնաս
ե՛օքը ուքը ուր կ'երթաս
ինը տասը հոգիդ տաս

Կարապետ կարմիր կարպետ,
մէկ փարս տամ կնա վարպետ:

Մէն մէն անիւմ փօր անիւմ
կապան կոռիւմ շօր անիւմ:

Մանիւմ մանիւմ դորք անիւմ
մուրամ կուրամ քեզ պահիւմ:

Էս պարոնի տղայ եւ
թագաւորի փեսայ եւ:

Շըռան շռան
նախնի նռան:

Խնամի խորան
էշերս կորան:

Էթամ Թոխաթ
պերիւմ մախաթ
շուլիւմ եախաթ:

*Կաղանդին տղաքը թապլաներ կախած վըղեր-
նէն փողոցները պոռալով սիմիտ (տեսակ մը օղա-
կանձեւ. հաց) կը ծախեն: Այդ առթիւ ամէն տե-
սակ կատակ ներելի է եւ տղաքը զիրար զերա-
զանցել կը ջանան:*

Սիւմիտ կէվրէկ կէվրէկ

Սիւմիտիւմ դայնար քապլատա օյնար :

Սիւմիտիւմ շէֆէր փարայը նէպտէն չէֆէր :

Սիւմիտիւմ քազէ, ազօիկ դուռը վազէ :

Ամառը երբ անձրեւ չի դար եւ երաշտի նշաններ կ'երեւան, թաղին տղաքը կը հաւաքուին եւ կողովի մը մէջ չոր խոտ եւն դնելով իրենցմէ մէկուն գլուխը կը դնեն եւ կը պտտին. խոտին մէջ ալ կարծեմ դորտ մը կը դնեն: Հոս հոն ալ ամանով ջուր կը լեցնեն կողովը եւ ջուրը տղուն գլուխէն վար կը թափի: Ասիկայ «չաղտան» ընել կը կոչուի. միեւնոյն ժամանակը հետեւեալը կ'երգեն.

Չաղտան չուղտան .

վէր ալլահըմ վէր

սէլլի սիլլի եազմուր վէր

էշէկ կէլին օլուր մը

եէր էլմասը վէրիբ մը

վէր ալլահըմ վէր

սէլլի սիլլի եազմուր վէր :

Վերջն ալ ժողոված պլղուր եւ դըյմայով փլլալ կ'երգեն քէյֆ կ'ընեն :

Երբ մէկը խաղին մէջը անկանոնութիւն ընելով խաղը աւրէ, միւսները դանիկա պախարակելով դըվ դըվ կը կանչեն, որ է հետեւեալը՝

So uo տըմպըլը լէյլի uo uo

Երգելով եւ միեւնոյն ժամանակ աջ ձեռքերնին ձախ թեւին կը քսեն իբր թէ քէման չալեն կոր :

Հիւանդի գլխուն աւետարան կարդալ .
 սրբոց ուխտի դիմել հեռու կամ մօտ , մինչև խկ
 թէքքէներ .

սարուլուխի ջուր բերել տալ .

վախ չափել տալ թիզով եւ յօրանջելով .

աղօթող կնկան աղօթել տալ՝ ձեռքը դանակ մը
 բռնած .

հիւանդին գլխուն ջրով լեցուն ամանի մէջ հալած
 դուռչուն թափել .

չար աչկի կամ նազարի հանդիպած կարծել .

երածականի նայել , երազահան գիրքը բանալ տալ .

Ձոռն տէտէ երթալ եւ ծառը լաթի կտոր կապել .

կամ Գէօչէ տէտէ երթալ այցելութեան , ուխտի .

վիճակ պանալ Համբարձման տօնին :

Թաթար խամի զարնել տալ¹ .

¹ Մէկը ձեռքը վահան բռնած հիւանդին գլուխը կը կե-
 նայ , ուրիշ մ'ալ ձեռք աղեղ ու նետով՝ շար ներկայացնելով
 ներս կը մտնէ .

Հիւանդապահը կը հարցնէ
 միւսը կը պատասխանէ

Ներտէմ կէլիյօն
 Թաքար խամեյի վուռ-
 մատան

հիւանդապահը
 շար ողին

վուռաման
 վուռուրում կ'ըսէ կը
 նետէ նետը , բայց
 միայն վահանին կը
 դղչի :

Ասիկայ կը կրկնէ մի քանի անգամ , բայց չի յաջողե-
 րով կը ձգէ կը փախի :

Պարսպ օրորոցը օրելու չէ, չաղան կը մեռնի,
 կռած ըղունկը կրակը նետելու չէ կը խեւնաս
 չօճուխներուն ըղունկը կռելու չէ, դող կըննան
 սօխին կեղեւը կրակը նետելու չէ, դժոխ կեթաս
 իրկունը շուն ոռնայ նէ մահի նշան է
 ծեռքիդ կեռայլը փարա կը պերէ
 ոտքիդ տապանը կեռայլը ճամբորդութեան նշան է
 ունքդ խաղայնէ ճամբորդ կու գայ
 Հացին վրան կոխել մեղք ունի.
 ամառուան առաջի որտուճին դլրուողը լուերէն
 չի խաղնուիր,
 ելած ահուադ եկեղեցւոյ բակի սիւնին ճեղքը
 գամելու է:

ՊԱՐԱԳԱՅԱԿԱՆ ԽՕՍԻԻ ՁԵՒԵՐ

ԱՆԷՄԻ

Անէսքի հանտպիս	ասծու կրակին հանդ-
անիծից ծնունդ	պիս
անկարծակի գաս	աստուճմէ կտնաս
աչկէտ կտնաս	արածդ կտնաս
աչկըդ քէօրնայ	արուն թաթախ ըննա
աչկիդ լուսէն կտնաս	Նօխ ըննաս
առ տէ փաթլամիշարէ	Ձրխըմ ըննա
աստուած սէլադ տայ	զրխըմ դէրնէպիթ
աստուած հոգիդ առնէ	զրխըմ ուտես
աստուած հախէդ գայ	Էճէլ կտոր ըննաս
ասծու թրին հանդպիս	էրէսդ էտիդ դառնայ
ասծու կած ու կրակը	էրկնաւորէն կտնաս
վրադ գայ	էրկու աչկդ քէօրնայ

էրկու աշկերուդ լուսէն
կտնաս
էօլիւշիդ քէօրը
(քէօր տէփէյիդ մըխը)
Ըռէզիլը ըննաս
Թաթար խամիի հանդ-
պիս
Փամուն տուռը մուրաս
Լէշդ տուն դայ
Լէշը լաս
Լէշտ վլան
Խարախապարդ անիս
խարախապարդ դաս
խէրդ պէրէքէթդ կոռի
խէրը չի տեսնաս
խողը դնիմ
խորթլամիչ անիս
Մանդ մարի
Ճեռքդ չորնայ
Վանկը, կոռը քաքնիմ
կանկը շուներ հաչէ
կանկը վար անցնի
կէնճութանդ խայիրը չի
տեսնաս
կետնին եօթը դաթը
անցնիս
կէտինն անցնիս
կէտինը մտնաս
կոռէլը շուներ քաքնէ
կոռնծիս

կրակ թափի վրադ
կրող, կրողիս մենծը
կրողը տանի
կրողը տեսնայ երեսդ
կրողը տեսնայ քեզ ալ
ան ալ
Հախէդ կու դամ, կե-
ցիր
Ղաֆիլ դատայի դաս
դըռան ըյնի մէշնըվիդ
Ճէհէննէմ եղիր
ճէհէննէմին տակէն
դաս
Մատերդ կոռոին
մատերդ վատ կոռին
մուխդ մարի
մդսի (մուրսի) վրադ
մուհաննէթի մէհտաճ
ըննաս
Նղովից արմատ
Շան պէս սատկիս
շան սատակ ելլաս
շան ձղած (ցըյնած)
շուն շան որդի, շուն
շուն ըննաս
Ոլոր ոլոր որորուիս
ողորմածէս կ'ուզիմ քի
ոտքդ կոռոի
Չար աշկի հանդպիս
չար սահաթի դաս

չարած ըննայիր
 չիկած ըննայիր
 չեղած ըննայիր
 չըննաս չի կատարիս
 չի կերած ըննայիր
 չիք ըննաս
 չորնաս
 Պատանձիս
 պատանքդ կարիմ
 պէթդ պէրէքէթդ կռուի
 (փախի)
 պօյդ սոչի
 պօյէդ պօսէդ կտնաս
 Սատկիս
 սեւ երեսէդ կտնաս
 սեւ լէշը լաս — վլաս
 սեւ լէշերէդ կտնաս
 սեւ խապարդ դայիր —
 ըննայիր
 սեւ խապարը առնիս
 սոչվիս

Վայն ի վրադ
 վար անցնիս . — վեր-
 նաս
 վիդդ կռուի
 վիզը տալը մնայ
 վիզը փրթի
 Տահա պէթէր ըննաս
 տանդ խէրն ու պէրէ-
 քէթը կռուի
 տէրպէտէր ըննաս
 Տունդ աւրի . — փլի
 տունն աւրած
 տունդ փէրուշան ըննայ
 տուշմանի խշմին ոսաս
 դաս
 տունէ տուռ մուրաս
 Քիթէդ բերնէդ դայ
 քէօքը չորնայ
 Օճախդ մարի
 օճաղը քէօր օլասըճա
 օր արեւ չի տեսնաս

ԳԷՇ ԽՕՍԻՅՐ

էշու կլուխ
 էշու սըվա
 էշու ծաղ
 էրեսդ ճերմակ
 էրեսդ կլայկած է
 Հախէտ կու դամ
 Հայ անասընը Հայ

Հայտէ կլօխդ որ քարին
 ամուր էնէ դարկ
 Ճէհէննէմ էղիր սկէ
 Մի վընկվընկար կինէ
 Շան ծաղ — ցըյնած
 շան երես
 շան ծնունդ

չատ մի հաշիբ
չատ մի տուտուար

Տէֆ եղիբ սկէ
Քէշկէ չէթայի
Քէօի օղլու Քէօիէկ

ԳԱՂՏՆԻ ԽՕՍՔԵՐ

Ել էթանք անեւ կը նշանակէ	դողնալ
վասն ի վերուստ	դողնալ, կեղծ ս-
անեւ " "	պրանք տալ
խորոզ, հաւ " "	անկոչ հիւր
սեւ զլուխ " "	կղերական
մաղ " "	մօլլա, տէրվիշ
պատը ճանճ կայ " "	օտարական, լրտես
պիղատոս " "	կայ
թղթած փէն-	դատաւոր
ծիրէ " "	կոյր
քերթել " "	կողոպտել

ՕՐ ՀՆԵՆՔ

Աստուած չաղաներդ	էրեսդ ճերմակ
պաշղէ	ծեռքդ դալար
աստուած ողորմի	կոնակդ կէտինը չի
մօրդ հողուն	դայ
աստուած սիրտիդ	մուհանէթի մէհտաճ
մուրատը տայ	չըննաս
ասծու օրհնէնքը վրադ	սեւ օր չի տեսնաս
էռաջ Աստուած	տունդ չինուի

ՄԱՂԹԱՆՔ

Ես Աստուած մենձ	կոհանամ ստեղծողէն
եար է վորդոքի սուրբ	մեղայասծու Աստուած

մեղայ տէր Աստուած
մուրափտատուր Ս. Կա-
րապետ

Ս. Սէրգիսի զօրքին
մեռնիմ

ԵՐԴՈՒՄ

Աշկիս խայերը չի
տեսնամ
աշկիս լուսը էլլայ
աշկս քէօրնայ
զաւկիս խայիրը չի
տեսնամ

աստուած վկայ
լուսօր
խաչօր
մասսօր
էյէր սուտ էմ նէ շուն
ըննամ

ԱՂԱԶԱՆՔ

Աման Աստուած
աշկիդ զուռպան
աշկդ սիրիմ
ասծու սիրուն
աատուածդ սիրիս նէ
արեւիդ մեռնիմ
էսիրդ ըննամ
էս ալ մեղք էմ
էս քեզի զուռպան
խաթերս համար
խալթ մ'աներ
հոգիդ սիրիս նէ
հոգուդ զուռպան

հոգուդ մեռնիմ
հօրդ խաթերն համար
հօրդ մօրդ հոգուն
զուռպանդ ըննամ
մ'աներ, մ'ըննար
մեռելիդ հոգուն
պօյդ սիրիմ
պօյիդ զուռպան
ոտքդ պաղնիմ
սիրուն Քրիստոսի
խաթերն համար
վերն Աստուած վարը
դուն

ՇՆՈՐՀԱԻՈՐԱԿԱՆՔ

Պէրէքէթիւ ըննայ
պարով էկար
չէն կենաք. — կեցիք

աստուած չէն ու պայ-
ծառ պահէ

աստուած պահաս
չանկ
կենդանութիւն
անուշ անմահութիւն
անուշներ. — անուշ
ըննայ
անուշով մնաս
չատ ապրիս
կոնակղ կետինը չի
վայ
մարտողական ըննայ
օճախղ չէն ըննայ
ասված պէրէքէթ տայ

աշկղ լուս
լուս աշկով կենաս
տառոսը մէկալներուն
տառոսը ծերիմներուն
տառոսը ուման ճան-
լարա
աստուած կատարին
Հասցնէ
աստուած քէտէրսուղ
անկ
աստուած ցաւ չի
ցուցնէ
մէկ թաղով մէկ պսա-
կով ապրին
մէկ պարձի վրայ ծե-
րանան

աստուած պին պիր
պէրէքէթ տայ
աստուած սիրախղ
մուրատը տայ
տուռղ տայմա պաց
ըննայ
քեարղ քէսպղ ան-
պահաս ըննայ
ամէն ճիւմլէյօք
աստուած հողին լու-
սաւորէ
աստուած սղորմի հո-
ղուն
սուրը հողով մխիթա-
րուիք
աստուած միւսներղ
ողջ պահէ
ծեղի շատ օրեր
ղուն շատ ապրիս
ղուն սաղ էղիր
վրաղ պարին
աստուած սղորմի հօրղ
պապուղ հողուն
ողորմի Աստուած
ողորմի հողուղ
հողիի ողջութիւն ըն-
նայ
աստուած մէկին տեղ
100 տայ
հօրով մօրով մէղնայ

ողջ մնայ
խերը տեսնաք
չնոհաւոր ըննայ
իչնաւոր նոր տարի
տօն տիչնաւոր

աստուած բարի ճա-
նապարհ տայ
մնաք բարով
էրթաս բարով. դառ-
նաս պէտով
քար պոնիս ոսկի դառ-
նայ

աստուած հասրէթի
դեվուշտուրմիչ անէ
աստուած դարիպնե-
րուդ պանին կործին
աջողութին տայ

պարով էկաք
պարի տեսանք

հրամմէ
չէքէր ծամէ
խօսկդ շէքէր հարիկս
չատ ապրիս
հարիկս, հողիս
ուղուրիդ զուռպան
ճանիդ զուռպան
ճանիս միննէթ
անուշս, անուշիկս
աչկիս լուսը
արեւուտ մեռնիմ
ծանդ անսպառ
ծեռքդ ապրած
ծեռքդ դալար
քեզի բարեւ պէրի
տանող պերօղը շատ
ապրի

Բ Ա Ռ Ա Յ Ո Ւ Յ Ա Կ՝

Ազուխ = ազոխ
 արլամա, խաղ ժը
 ալ, երեւակայական էակ
 ալուխ, պտուղ ժը
 ախլամֆ (ախլել), տեսակ
 ժը կղզյանք
 ակար, պակասութիւն
 աղբնծել, խորովել
 ամուկ, անդամ
 ամուել = օճառել
 ամարաք, գործունեայ
 ամպզոլ
 ամպրտաւամ
 այպուկ, հրէշ
 անել = ընել
 անիծ, ոջելի ձաղ, ձու
 անկտի, դրամ չունեցող
 աննրկել, անկարող ըլլալ
 անուքի = անօթի
 անպաշար, տխմար
 անմգել = անձրեւ
 անտնել, հասկնալ
 աշխարհ մտնալ, ամուս-
 նանալ

աշխել
 ապլա, բոյր
 առէշֆ
 առքուրմա, խաղ ժը
 առլ = աստղ
 առլբնտել, ասեղով ծակծկել
 առաշ, ընկեր
 առլկել, ժամանակ դտնել
 արպար եղ, կարաղ
 արմնալ = զարմանալ
 ախտտել, բամբասել, ամ-
 բաստանել
 աւտրնալ = հատալ
 Բարտել, շարժել
 բըզկտել, պատուել
 բըշտիկ, ուռեցք
 բըշտել, ուռեցք հանել
 բուալ, երեխայի նոր լե-
 գու ելլելը
 բունալ, սիրտը ուզել
 բունբունալ, սիրտը ուզել
 բունկալ, հաւուն տակի
 հաւկիթ
 բըսուկ, հասած

¹ Նշանակութիւննին չի դրուածները կամ շատ ծանօթ են կամ ես չէի/յիշեր:

Գրագլու, զառաժեկ
զըցըփոխիկ, ազտտա, խեղճ
գովք, մեռելի վրայ լացք

Դ որ Տ կը հնչուի մեծ
մասամբ ուստի հոն
փնտռելու է
դահեկ = դահեակ
դանկել = դանկակ
դատել, բանել, դատել
դըղկալ, ցածէն լալ
դընտխտել, սպուչ դառնալ
դըխտալ = դղրտել
դօշկել, փելաւի աւրուիլը
դօշկած = տօշխած

Եագմա
եահնի = եահնի, կերա-
կուր մը
եաշմալս = խալուն
եալքունուլս
եբ = եբբ
եկմէնի, կօշիկ մը, կտա-
ւեղէն մը
եկկէն, nephew
երեսել = փոխանորդել
երեսի, ծանծաղ
երերալ, շարժել, երեր-
տկալ
երմել, ցորենը հովի տալ
հիել քափել, հարկինք տալ
եօրնալսպար, մեծ արջի
աստղերը
եօրնօտար, շատ հեռուոր
օտարական, ապտակ

Զաղը տալ, պատժել, ձեծել
զահամ, պնակ
զահիր, կ'երեւայ որ
զար մնալ, շուարիլ
զարգարդար = ծառգարդար
զընկզնկալ
զըլխըտ, զըլզըտ, ստիպում
զըլղտի, շար
զընկըտալ, ցրտէն ակոս-
ներբ իբար զարնել
զընկատուք, կոշտ, կոպիտ
զըն, յայտնի
զընալ, զընզընալ, էշու
զընգօփ, կոշտ, կոպիտ
զըրբտալ = սըրբտալ
զօրել, տեսնել, կրնալ
զօրք, ուժ, զօրութիւն
զօն, զժուար

էգ = (էգ մը) շատ
էքալ = երթալ
էլլալ = ելլել
էլլէհէլէմ = ալլահալիմ,
Աստուած զիտէ
էխտել = յաղթել
էնալ = օճառել
էշնահատակ ըմնալ
էսիր յաղալ
էվելնալ, էվէլցուք
էտիմք, իրիկուն
էքած = երազ
էքթիք, տանիք
էրէժտկալ, յօրանջել
էրեսիկ, ծանծաղ
էրք = յարգ

էրբիք, տանիք
էրկիր, սյլք, օտարք
էրիլ, մրկէլ
էրվընալ = երեւնալ
էփել քափել

Ըլմանել = նմանել
ըհը, ըհընէ = ահա
ըզումկ = եզումեզ
ընկողիմ = անկողին
ըննալ = ըլլալ
ըպրըթ, ջրի աման
ըտակել, մաքրել

Թաքալս, ազոտոս
թալաքոսել, դէշ դործել
թալկըտիլ
թաղումուր
թայլալս, ձիու մազ
թանոզընաումա, կերակուր
ժը

թալտկել
թալտանա, կերակուր ժը
թառդում, կանաչեղէն ժը
թափքփած, խեղճ երեւոյթ
թով

թափքփուել, պատրաստուիլ
թեքիլ, ծեծել, յանդիմանել

թիլթիլ, թեկթեկ պատուել
թեպուր = փետուր
թեր էլլալ = տէր ելլել
թըգկալ, մանկանց լալը
ցածէն

թէքիկ, մանկանց ձեռք
թէննէ բազնիք
թէմ պոնել, երզի ընկերանալ

թէմպիիել, ապսպրել
թէնյէ
թէրէք, պահարան
թէք մը չիֆք մը խաղալ
թրուել, աւրուել
թրխմոր
թրփիլ = դուռ մառնալ, ապուշնալ

թըլիկ, ծեծ
թըլմել, սեղմեցնել
թըլըրտալ, ձայնով շարժիլ
թմքուկել = թնթուկել, խորշոմել

թըմնցնել = ըմնցնել
թընտել, կուհել
թընտալ = դնդալ
թընտուրել = թունտուրել, հանդարտել

թու, ջուր քաշելու աման
թոփոփիկ, լաւ դիզուած
թըռքալ
թըռլած ապուր, աւրուած
թըռվալ = մըռմալ
թըսքըսալ, թըսթըս ձայն հանել

թըտել, հովտիլ
թըրել, խմոր շաղուելու կերպ ժը
թոլսան, լուացք ծեծելու փայտէ մուրճ
թոլսանքար, որուն վրայ կը ծեծեն լուացքը

ժամ = Երկրաչարժ
ժամկտաւ, Երեբաւ
ժամ, Եկնդեցի
ժամիք, դէժք
ժամառ գարնել, ժանգոսիւ
ժըբաւ = ժըբթբաւ, շարժիւ
ժըմնել, Հասնել
ժոււմ, ծոմ, կիրակուրի
ժամանակ

իգիմկերի, Ես դառնաւ
իծիբ, ժամանակ
իիիկ = Իւ
իւիիք = Իիի Իւիիք, Լեփ Լե-
ցուն
իշուաւք = Իշուացք, կա-
թուած
իսնակ = յիննակաց օրեր
իբաբել, ժխացնել
իբիսկիմ = Երեցկիմ
իք = Իքը, Իքմը = բան ժը

Լալ, Համբ
լակ, Հան կերակուր
լակտո, Հանձադ
լըգուըտիլ
լըն = Լիտր
լըլալ = Լեցնել
լըխլիսալ, շարժիւ
լըխկած, աւրուած
լըխրտալ, շարժիւ
լըկիլ, Լկուկ, դաշը
լըկոտած, աներես
լըկտի, անամօթ
լըզմոքել, աւրել
լըզպոքել, աւրուել

լըզբնուկ = Լըզճորուք,
աւրուած
լըմանել = նմանել
լընկլընկալ, շարժիւ
լընկրտալ = Լընդրտալ
լընխած, աւրուած
լումլումել, ախոսց շունե-
ցողի պէս ուտել
լըշլըշ
լըփըռտել, արագ խօսիւ
խազնել = խածնել
խալք անել, յանդգնիւ
խալխ, բազմութիւն
խալըսիլ, վերջացնել, ա-
դատել
խախայ, ապուշ
խախք, խայտառակ
խածնտել
խադ կանչել, Երգել
խադալ, պարել
խամ, ահաս
խամգել, մատնել
խամծուք, կուպր
խամծի հոտ, սյրածի հոտ
խամռել, խանուած, կէս պ-
րած
խաշիլ, մանածի
խառխըզիմ, դըյմայի տա-
կուք
խառընկտել, սիրտը ա-
րուել
խալսել, Լմնցնել, ազատել
խատուտիկ, նախշուն =
նաշղուն
խարնել, ծախսել
խալիծ, կերակուր ժը

Խել մը, շատ մը
 Խելընել, խենթենալ, քու-
 նէն բնկծիլ
 Խելտանի | = խեղթել
 Խըխտել | = խեղթել
 Խենքուկ, խեւ, խեւկումա
 Խըզտել, պատուել
 Խըպլիկ, նիհար
 Խըսիք
 Խըմխըմ
 Խըսխըս, ազահ
 Խիէզ, շատ տկար, փոքր
 Խըլխըլալ, շարժել
 Խըխտել = սըխտել
 Խըխում, շատ թրջուած
 Խըծիպ, կարի տեսակ մը
 Խըծուծ, լաւ գոցուած
 Խնամի խաղալ
 Խնամի խօս էքալ
 Խնտում երես
 Խնտում պատառ
 Խնտուք
 Խնիկ, խնչել = խըլլիք
 Խշխշալ, շափազանց ցաւիլ
 Խըշրտալ
 Խոխալ, ոխալ, նախանձել
 Խոնման, ուշգուր
 Խոչել կովի
 Խոռել, գողնալ, պակսեցնել
 Խոստել, սրտի խիթ ունենալ
 Խոսվայել, յանդիմանել
 Խորքան տէվիւհաի խաղալ
 Խորթալ, ձայնով քնանալ,
 խոկալ
 Խորշուք = խոշուք
 Խուլուլիկ

Խուխում
 Խուց, առաջնորդարան
 Խըպնիլ, ամհնալ
 Խըռխոալ
 Խոշել, մանրել
 Խփել, խուփը դնել, գոցել
 Խօշափ, չոր պտուղ
 Խօնկալ ծուռ նայիլ
 Խօսվաւուք
 Խօսք խօրաքա
 Խօրքալախ, ուրուական

Ծագ = ձագ
 Ծաքել = ձաթել
 Ծամբըմել
 Ծայծկել
 Ծանծանել = ձայնել, տա-
 բաձայնել
 Ծեքուկ, որդնոտ, ճանճոտ
 Ծեծ, պատերազմ
 Ծեծֆել = ծեսքել
 Ծեմել, հրաւիրել
 Ծեռնել, ձեռք դպցնել
 Ծիգ, պինդ
 Ծիգցնել, պնդացնել
 Ծիլիմ, հացի չեփած մասը
 Ծլել | պէքմէզի բիբի-
 ծըլուկ | զացուք
 Ծըծկան = ծծմար
 Ծըմնակ = ձմեռնակ
 Ծոցուր, յիլ
 Ծուածեք = ձուակեք
 Ծուք = ձիւթ
 Ծուիկ Ծուիկ անիլ, բըզկ-
 տել
 Ծուծ

ծտտում, ձայն
ծքել, blotting
ծփալ = ծփծփալ
ծօ, ծօ քերէս

Կ, շատերը Գ. են եւ Կ կը
հնչուին

կազմն = զազան
կազկըլտալ, կայծ հանել
կաքայ = քէքէ, պէքսիմէթ
կաքելք, կաթկթուք
կաքնախպար
կած մամածի
կալ = զայլ
կալամի = կատակ
կամկ = զանկ, մեռել
կանչել, երգել
կանշուրտել, ամուր սո-
ուալ

կապայ, հարսի հանդերձ
կապկպել, շատ կապել
կանկարագ | = եռտանի,
կանկարա | իսկէէ
կանկուս, անճարակ
կատարիլ, չափահաս բլ-
շալ. չի հասնիս չի կա-
տարիս

կարգել, ամուսնացնել
կարգուկ, ամուսնացեալ
կարկչամ. ջուրի ձայն հանող
կարդացող, զիտուն
կերուք, աւելցուք
կերցաւ, անկուշտութիւն
կըզել = զզել բամպակ
կըզկըզ = կըզկըզալ, ու-
շանալ, զանդաղել

կըզկել, մանած փաթակ,
փախչել

կըզկտիլ, պահուրտել

կըզղիլ, սրբողել

կըզուած, աւրուած

կըզուիլ = կըզուրտել,
ծեծկուէլ, պանկերի
կծուիլը, աւրուիլը

կէլիւմ, մշտութի չափ մը
կէլպէրի, քաշելու գործիք
կէշցաւ

կէօպէկ, սորտ

կըծ, մանկական խածնել

կըբող = զբող, անէծք մըն է

կըքան = կթուն

կըքնուց, 2 մատով բռնու-
ած բան

կըքուիլ, խաղի մէջ կոր-
սընցնել

կիւկիւմ, պղնձէ սափսր

կիւնիւ, նախանձ

կլայել = զալայել

կծիկ = կծկել = կզկել,
մանած կզկիլ, փախչել

կծուել = կզուել, աւրուիլ

կցնել = կճան

կցպել, կեզեւել

կըմկմալ, ծամելով խօսել

կըմպուզ, բուռնց

կնտել, մաղբը կամ խմորը

կըշաք = կշիւք

կոլ, ուժ, տաքութիւն

կոկոլ, ամորձիք

կոդիմծ հացի

կոմ, ապուխտի կտոր

կոմծել, խմել

կոնծոտ, վէրքոտ
կոշտ ու պոլոշտ, աղեղ
կոպան, մեծ վէդ
կոռ, լէշ, դիակ, գերեզման
կոռէլ | թրքաց գերեզման
կոռնոց |
կոռուի = կոտրել
կոտէմ, բանճար մը
կոտոշ, եղջիւր
կոտտալ, խորունկէն ցաւիւ
(ցուրտէն)
կորգել = կործանել, յափշ-
տակել
կործել = գործել կտաւ
կորկոտ
կուլիկ, մանկանց հաց
կուկուզ = կկզել
կուստուլիկ, կլոր
կուշ, հացի, սխտորի աման
կուս ցատիլ հաւու, թխսել
կուտ, հուստ, դրամ
կուկուի, զարդարուել
կուրալ, մուրալ
կուկուլի = գովուել
կոտրրուիլ, ծեփծեփել
կպիլ = դպչիլ, փակչիլ
կպցնել, զարնել, փակցնել
կռահել, մակարերել
կուկալ, հաւու, գորտի
կըռնիկ, գանդրաւոր մազ
կըռռամբ վիզի, դժուար
գործ
կոտած, ծաղկի թողած
հեք
կոտիլ միսի, երբ չեփիթ
կսկոտուի, զգայունք

կսմքել, մատերով սխմել
կտիկ, մանկական ահույ,
դառն
կտծել = կտցել հաւուց
կտոցել, դիզել
կտտել, դէշ կարել
կրծօն, կաշառք
կփել = տփել, զարնել
կօտալ, մեծ չէրէփ
Հագրըրուրիլ, պատրաս-
տուել
հալաւ, հարս եւ փխի
հանդերձ
հալլոզի, աիւզպէնտ
հալուոր, ծեր
համբայ, անփորձ
հայ հայ, այո՛
հայտէ, օն
հանգ հանել, ժանտախտի
պալար հանել
հանկուստ = հանդոյց
հաշամ = հաշմչել
հասուկ, հասած
հավամ, սխտորիուշ
հարել, կարազ հանել
հարեւորդոզի (սուրբ),
աղօթքի սկիզբ
հարկ = հարկիք
հարսամա, դրացնուհի
հարսամախպար, հարսին
ընկերացող
հարսընկուլ, սոկոր մը
հարսնուկ, վարպետին կիներ
հաւկուր, արեւամուտէն
վերջ չտեսնող

հափ անել, *մանկանց ու-*
տելը

հեզկլտալ = *հեծկլտալ*

հեղ մը, *անգամ մը*

հեքստիլ, *սրբողիլ*

հէմֆ մշտուքի

հէտիկ, *խաչած ցորեն*

հէրիսէ

հէօմկիւր հէօմկիւր, *խնդալ,*

լալ

հըմար = *համար*

հըվընդնալ = *հիւանդանալ*

հըրիշտալ = *հրեշտակ*

հիմել, *մշտութիւն պատրաս-*
տել

հմաւորիլ = *հուն կլլել,*
մաքառել

հըմիընալ, *հող ընել*

հըմեարել = *հանճարել =*
հնարել

Ձ, *տես Մ գիրի մէջ մեծ*
մասը

ձգձգել

ձըյնել

ձուան, *փորը բշտ*

ձրձգմել, *որսկել*

ձրձմգել

Ղաշ քամբի

ղժալ ջրի

ղըժլտուֆ = *ղըժլտալ*

ղով, *զայպէք*

ղուքմի, *կերպասի տեսակ*
մը

ղուռնագ, *խարդախ*
ղոչալս, զուարթ

շա անել *մանկանց*

նադու, *պառաւ*

նարել = *ճայթել*

նազ, *վանդակ, դադազ*

նանկրքել, *կողմնքներով*

նաշ, *տափակ հաց*

նարնկուիլ, *պատրաստուիլ*

նարուորիլ, *պատրաստուիլ*

նգտալ, *ճտալ բնու տակ*

նեմն, *մնացորդ կղ, աղտ*

նըզալ = *ճըզզալ*

նզլած, *նիհար, խեղճ*

նըզմել = *ճնորել*

նէիբէ

նէնկէռի, *ղոյն մը*

նքնքալ, *հաւու*

նիվ, *տաք*

նիտ, *վիզ*

նիրիք, *խաղ մը*

նիւմիւն, *հարբած*

նլէգ, խլէգ, *փոքր, տկար*

նըլնալ = *նըլվալ, նշուլել*

նըլպուր, *տեսակ մը ապուր*

նղել = *նղիլ, մշտութիւն*

կրկուրի բաժնել

նըղըզ, *լացան*

նըղլտալ, *խոխուլել*

նմալ = *ճըմլել*

նըմընքիլ = *նըմտիլ*

= նըմալ

նըլս *կղած հաւկիթ հա-*

ւուն տակը

նընկըլտախօ = ճընկըր-
ասխ

նշկոհալ = դժգոհալ

նըշխել, տափակցնել

նորալ = նորնորալ, երե-
բալ

նպոտ աչք

նըռիկ, ազրիւր

նըս, արդեւում

նըռգած, ազագուհ

նըռնալ

նվլտալ

նըվնվալ

նըվնալ թռչնոց

նըրըգտալ

նօք, ծայր

նօրնօր, պար մանկանց

նօռ, ամորձիկն ինկած

Մագ, սուս ազգը

մալախոնել, ազակզել, շո-
ղոքորթել

մալէգ, ապուր մը

մախոխ, մեծ պահքի ա-
պուր

մաիրամա, թաշկիհնակ

մանդափա, ապուշ

մաուրա, մանածի

մար, կերպասի լայնք

մարդասան = մարդ մար-
դասան

մարխ, իւղլի փայտ վա-
ռելիք

մգլած, աւրուած

մգլել = մգլոտել, աւ-
րուել

մըգմըգ, դանդաղ

մըգմգալ = մըգրտալ, բա-
րակ ցաւել

մէշնիլ, բաւել, սեղմիլ

մէրտէնէ

մէքէօք

մըքելիք

մքիք, կտաւը լարող դոր-
ծիքը

մլուկ, կերակուրի աւ-
րուիլը

մխալ, ներսէն ցաւել

մխտել, մշտել, հրել

մկնտօն

մղմղալ, հոյ ընել

մնտոել, ազակզել

մշել = մըշմշալ, անուշ
քնանալ

մըշոգել, մարել

մշտուք, սասայնի եր-
կայնքը

մոլալ տալ, խուսափել

մոել, մտիկ ընել

մուտալ, քթին տակէն խօ-
սել

մումուել, նոր գինի

Նագ անել

նագէնիմ } փափուկ

նագիկ } քուն մանկան

նորսը, նօսք

Շալլալ, մերկ

շաղ, ցօղ

շապշալ

շամառ, *ապտակ*
 շեռք, *կշիռ*
 շինէտիք *պահասութիւն*
 շիւ, *ծուռ աչք*
 շիւ
 շըլխտի, *գոհհիկ*
 շըլշամք, *կղպանք*
 շըքակել, *քնանալ*
 շուլլալ } *կարբ տեսակ մը*
 շուլլել }
 շոքիկ, *ձանձրացնող*

Ողիկ ողիկ գալ ցաւէն
 ոխնածել, *փորձելու ձեւ*
 ուղիկ ուղիկ
 ուրքել = *հանդիպիլ*

Չանչան, *չատախօս*
 չէօրտիւկ, *փոքր տանձ*
 չըքիկ, *տխլանքի տեսակ*
 չըլքիկ, *թեթեւալիկ*
 չմչմալ, *կամաց ուտել*
 չնչաշխարհ *սուտ աշխարհ*
 չընչաւոր, *սնոտի*

Պագար = Պարգիւօր, *հինգ-
 շարթի*
 պալարտ = *պարարտ*
 պահծու, *որդեղիք*
 պանիկ, *քնանալ մանկանց*
 պաչիկ, *համբոյր մանկանց*
 պապահ, *պահել մանկանց*
 պապիկ, *Ատուած ման-
 կանց*
 պառուս, *թելը կապել*
 պարկ, *գորաւոր, կծու*

պարպար, *մանկանց պա-
 րելը*
 պարտըկել, *ծածկել*
 պէրիմֆսիվար, *պէրիմֆսի-
 վեր*
 պիշ, *պիշուկ, աղուօր
 մանկանց*
 պըլլել, *փաթթել*
 պըլըշկել, *աղտեղել, փո-
 խանցել*
 պլոքել, *փաթթել*
 պմեղ, *ընկուղի*
 պըլիկ = *պտտիկ, փոքր*
 պմոքել, *իրար անցնել
 թելը*
 պոհրել
 պոպիկ, *բոկոտն*
 պոռպոռալ = *սոտալ*
 պուռակ մանածի
 պուռակը պակաս, *խենթ*
 պսպղուն, *փայլուն*
 պտել, *խարել*
 պտղել, *ծրել*
 պտղունց մը, *քիչ մը*
 պտմեր, *պահուներ*
 պքշել, *սողալ*
 պօղ = *պօխնա*
 պօտիմ, *փայտէ սափոր*

Սախտել, *աւրել*
 սաեմակել
 սեկ
 սեւջուր, *խահուէ*
 սեւուսկ = *սեւուց*
 սըբսըբալ, *սուրբ ձեւանալ*
 սըգիել, *ցամքել, կծկել*

սըրբըմակներ, սուրբեր
 սըրսըփալ, ցրտէն զողալ
 սիկիլ
 սիմսիկը կախ, ախուր
 սիւմսիւկը կախ, ախուր
 սինսիմկ խաղալ
 սիւկսիւմկ, վիզ
 սըլնկտալ } Թափառել
 սըլըկտալ }
 սըլկտի = շլխտի
 սըլվըլիկ
 սըլքած = սմքած = սքլած
 սըխմել, ճգմել
 սկոքել
 սըզմել, մէյնել, ամփո-
 փուել
 սըմբուք, խոշոր ալիւր
 սըռջիլ = շրջիլ
 ըստըկել, մարբել
 սըրաւատի, կարգով
 սոքտել
 սուսալս, ջրի աման մը
 սուսիկ, անձայն
 սուքել, շինել
 սոխու, քարէ մեծ սան

վաքիլ, թափել
 վաղվընկոց, առտու
 վայել, յարմարել
 վերվերիչ, իրար ձող
 վէգ, տղոց խաղալիք սակը
 վըժալ, ցածէն հեծել
 վըլալ = լուալ
 վխտալ
 վընկվընկալ շան

վրայ կլոխ, ձեռք մը հա-
 դուստ
 վրայ կլոխ, կարի տեսակ

Տահեկ = դայեակ
 տահրիլ, յոգնիլ
 տանդալալս, սպուշ
 տանտան, սարել մանկանց
 տալլտկել
 տառօս, մաղթանք մը
 տատել, աշխատել
 տատէս, քալել մանկանց
 տարտակ, դատարկ
 տարտղնել, ցրուել
 տարուիլ, խաղը կորսնցնել
 տըզտոգալ
 տէտէհ, ձիու երթալ
 տէրընտաս, տեանդատաջ
 տէրու }
 տէրվինօր } չորեքշաբթի
 տըլլտիել, -խած, աւրուել
 տըռըլ տըռլ խօսալ
 տիմկօզ = միմկօզ, աչքը
 րաց
 տիտիկ, նստել մանկանց
 տիրուքիմ = տէրութիւն
 պահպանութիւն
 տիք, հպարտ
 տըլքիլ, աւրուել
 տլտել, ներս լեցնել
 տղտղուք, հոգ
 տնդած մածուն
 տմտել, կուհել
 տըմտմալ, կամաց շարժիլ
 տոշկել, շատ եփած փիլաւ
 տոտիկ = տոտոխ, ոտք

տնխիլ = տոխած
տընճան խոսող
տընտնիլ, սրդողեւ
տփել, ծեծեւ
տփոց, ծեծ
տփալ, հեւալ
տօնկուզ թոփի խաղալ
տօնտօնուել, հաղնուեւ
տօտօզ, բարձրադուբ
տօրտօրալ, երեբալ

Յաքել = ծաթեւ
ցըյնել, ծեծեւ
ցընել, փորը դնալ, փորը
բշեւ
ցոյցըլալ
ցուցանֆ, հրաշք
ցըբֆել, ցրուեւ

Փաք, իյնալու ձայն
փալփալ = փայլել
փալտուկ, խեճիթ
փամփոռ, թափթփած
փամփալ = փամփոււ, փա-
փուկ
փասկուս, տարտամ
փատել, ծեծեւ
փատնալ, մսեւ, սառեւ
փատուոր, ոտտիկան
փարշ
փարտել, ճօճեցնեւ, շար-
ժեւ
փափա, վէրք, ցաւ ման-
կանց
փըզընտել, թեւ թեւ ընեւ
փէշ, քղանցք

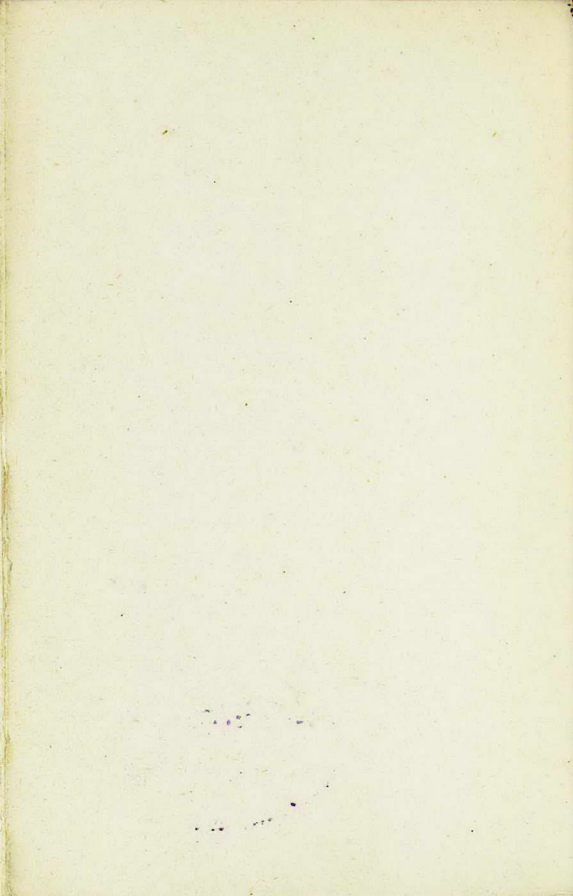
փըլ, մորթեւ
փըմփոռ, թափթփած
փիճ, լակոս
փիյագ, տեսակ մը սալաթա
փիսիկ, կատու
փիւրիւկ, չիւրիւկ
փըլփիլ, իյնալ
փըմքի, թափթփած
փոք
փոկփոհ, փափուկ
փոստ, կաշի
փուշտ, սրիկայ
փուտ = փոտած
փուր, կեղեւ
փշել, մեռնիլ
փշոֆ, փշկուով հանած թեփ
փոնաւել, փուտի աւել
փըսփսալ
փըսըրտալ
փըսոր, կտոր
փրքել = փուշեւ, հաց փըշ-
րեւ
փրքիլ, քակուիլ
փրքուճ = փուշուք, կտո-
րուանք
փրքցնել
փրցնել
փցար մը, կտոր մը

Քա, այր եւ կնոջ զերար
կանչեւը
քած, էգ
քամագոլ, զաղջ
քասխիլ = քացախի զառ-
նալ
քէսայի = քեասէ, զաւաթ

ֆեյուրտնի
ֆէրէ = ֆըրըր, չոր հաց
ֆէլէշ, աղուոր
ֆէլիկ, հիւշ, ժաշած կօշիկ
ֆըլս, աղտոտ, ձիու երթալ
ֆըրքեւ = կտակ, դէշկար
ֆրուել = քթուրակ, ոջիւ
փնտուել
ֆիշ, ֆիշէ, հաւ վոնտել
ֆիշտել, գարնել, գամել
ֆիւչիւ = քիւչիկ, շուն
ֆիփ, խծուծ
ֆըլգիլ, դառամիւ
ֆընկրիլ, թեթեւ քնանալ
ֆուկրարալս
ֆուսակ, էշու ձագ
ֆուրքէշ, հիւանդութիւն մը
ֆարել, խոշոր կարել
ֆըսըրտալ, անանալ

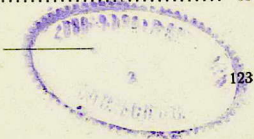
Օգտել, բաւել
օլըրել, ոլորել
օխլադու
օշտ, շուն վոնտել
օշօշ, շուն կանչել
օշլոտիլ, ոջլոտիլ
օրայսակ = օր հասարակ
օրքալըլս, մէջքի միս
օրոսկ, որորոց

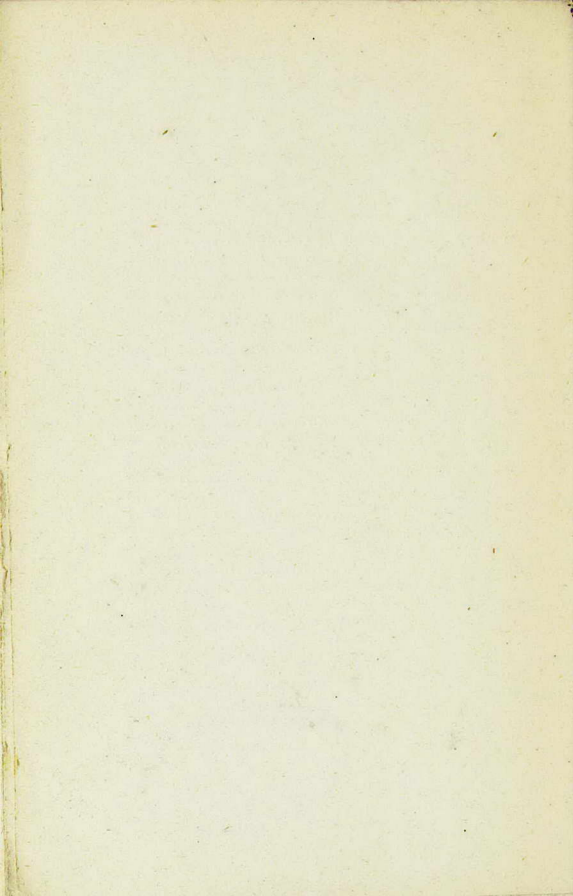
Ֆայալսա
ֆէհիստուգ, անխոհեմ
ֆըշ, հոսելու ձայն
ֆըդալս = փառախ
ֆըդալտալս, հովէն դարձող
խաղալիկ
ֆըսալ = ֆըսֆոսալ
ֆըռընըրա, տեսակ մը հաց
ֆօնկուրտալ, կիկլու ձայն
ֆօտըրտալ, քրթմըշլ

ՑԱՆԿ ՆԻԻԹՈՑ

Ներածութիւն	1
Գլուխ Ա. Գաւառարարներու տեսակը	9
Գլուխ Բ. Հնչափոյնութիւն	16
Գլուխ Գ. Զայնախօսութիւն	22
Զայնաւորք	22
Երկրորդաբ	29
Բաղաձայնք	33
Գլուխ Դ. Տառափոխութիւն	52
Զայնաւորք	52
Բաղաձայնք	54
1. Մեղձացումն	55
2. Նրբացումն	59
3. Նժանկացումն	60
4. Տեղափոխութիւն	62
5. Յաւելումն	63
6. Զեղջումն	64
Գլուխ Ե. Բառակազմութիւն	66
Ածանցումն	66
Բարդութիւն	67
Գլուխ Զ. Բայնակազմութիւն	73
1. Կրկնութիւն	73
2. Ածանցումն	76
ա. Պարզ եւ կրկնակ բնաձայներու	76
բ. Ոչ-բնաձայներու	80
գ. Բաղադրեալ բայք	83
դ. Թրքերէնէ փոխառութիւնք	84
Գլուխ Է. Քերականութիւն	86
Գլուխ Ը. Նմոյշներ	95

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0012699

L10n.

A ¹¹
13475